Felsefe dergisi

FRIEDRICH ENGELS/G. LUKACS-W. ABENDORTH/
CLAUDE BERNARD/HENRI BERGSON/
IMMANUEL KANT/ ALBERT CAMUS/
MAX WEBER/SPINOZA

(Çeviriler: O. Canberk - A. Timuçin - Y. Timuçin -
Ö. N. Soykan - M. Sert - M Demirel)

Sanat ve Edebiyat Bölümü:

MUZAFFER HACIHASANOĞLU/NECATİ TOSUNER/
AFŞAR TİMUÇİN/AHMET ADA/AHMET TELLİ/
ÖMER ATEŞ KIZILTUĞ/ÖMÜR CANDAŞ/
AYDIN HATİPOĞLU/ERAY CANBERK/
EŞREF EŞREFOĞLU/DORA KÜÇÜKYALÇIN

5

EKİM/KASIM/ARALIK 1978

Felsefe
dergisi

5
Ekim/Kasım/Aralık 1978

FELSEFE DERGİSİ / Üç ayda bir çıkar / Sahibi ve sorumlu yönetmeni: Afşar Timuçin Yazı kurulu: Eray Canberk, Afşar Timuçin, Mehmet Sert / Adres: KAVRAM YAYINLARI, Nuruosmaniye Cad. Ata İşhanı, 203 / Yazışma ve havale adresi: KAVRAM YAYINLARI, P.K.: 1381, Sirkeci - İstanbul. / İlan tarifesi: Tam sayfa bin lira, yarım sayfa yedi yüz elli lira, çeyrek sayfa dört yüz lira. / Kitap ilanları kelimesi dört liradan yayımlanır / Basılmayan yazılar pul karşılığı geri gönderilir. Dergide yayımlanan yazılardan —kaynak göstermek koşuluyla— alıntı yapılabilir. / Yıllık abonesi 100.— liradır - Dış ülkeler iki katıdır. / Dizildiği ve basıldığı yer: Tomurcuk Matbaası - İstanbul, / Kapak düzeni: Sait Maden. / Genel Dağıtım: KAVRAM YAYINLARI. / Fiyatı 30 Lira.
Baskı tarihi: Ekim 1978

FRIEDRICH ENGELS
HEGEL VE DİYALEKTİK

1.

XVIII. yüzyıl Fransa'sında olduğu gibi XIX. yüzyıl Almanya'sında da felsefe siyasi devrimi öncelemiştir. Ama pek büyük bir ayrım var ikisi arasında! Fransızlar tüm resmi bilime, kiliseye, hatta zaman zaman devlete karşı çıkıyorlardı, yapıtları ülke sınırlarını aşıyor, Hollanda'da, İngiltere'de yayımlanıyordu, kendileri de çok zaman Bastille'i boyluyorlardı. Almanlarda, tersine, gençliğin karşısında devletçe görevlendirilmiş profesörler ve öğretmenler vardı, bunların yapıtları öğrenimde el kitapları olarak değerlendiriliyordu. Tüm gelişimi kucaklayan bir Hegel sistemi bile Prusya krallığında resmi felsefe düzeyine çıkarılmıştı. Devrim de bu profesörlerin arkasına gizlenmiş olacaktı, çıkardıkları ağır ve sıkıcı dergilerin ağdalı ve karanlık cümleleri arkasına gizlenmiş olacaktı. O dönemde devrimin temsilcileri olarak ele alınan kişiler yani özgürlükçüler de kafalara karışıklık getiren bu felsefenin hasımları değil miydiler? Ama hükümetin ve özgürlükçülerin göremediğini *1833'den sonra* bir tek adam görebildi. Bu adamın adı da Heinrich Heine'dir.

Bir örnek verelim. Hiçbir felsefi önerme, darkafalı yönetimlerin ilgisini ve darkafalı özgürlükçülerin öfkesini Hegel'in şu ünlü savı kadar çekmemiştir: «Gerçek olan her şey ussaldır, ussal olan her şey gerçektir.» Varolan her şeyin açık açık yüceltilmesi, zorbalığın, po-

lis devletinin, gelişigüzel adaletin, sansürün felsefi açıdan baştacı edilmesi değil miydi bu? Friedrich-Wilhelm III ve adamları bunu böyle yorumladılar. Oysa varolan her şey daha başlangıçta gerçektir diye bir şey yok Hegel'de. Gerçekliğin aynı zamanda zorunlu olana bağlanma özelliği vardır onda. «Gerçeklik, gelişimi içinde, zorunluluk olarak görünür.» Bu yüzden Hegel herhangi bir devlet önlemini daha baştan gerçek saymaz- kendisi de bir yerde «belli bir gelirler kurumu» örneği vermektedir. Ama zorunlu olan şey önünde sonunda ussal görünmektedir; o zamanın Prusya devletine uygulandığında Hegel'in tezi yalnızca şu anlama gelir: Bu devlet ussaldır, zorunlu olduğu ölçüde usa uygundur, bununla birlikte bize kötü görünüyorsa, kötü olmakla birlikte gene de varlığını sürdürüyorsa, bunun nedeni şudur: yönetimin kötüsü, kişilerin kötü olmasıyla doğrulanır ve açıklanır. O dönemin Prusyalıları kendilerine yaraşır bir yönetime sahiptiler.

Hegel'e göre gerçeklik her zaman ve her durumda doğrudan doğruya belli bir toplumsal ve siyasal duruma bağlanan bir özellik değildir. Tersine Roma cumhuriyeti gerçekti, onun yerini alan Roma imparatorluğu da gerçekti. 1789 Fransız mutlakyönetimi öylesine gerçekdışı bir duruma geldi ki, yani her türlü zorunluluktan öylesine uzaklaştı, öylesine usdışı bir şey oldu ki, Hegel'in de her zaman büyük bir coşkuyla sözünü ettiği Büyük Devrim'le ortadan kaldırılıverdi sonunda. Bu durumda mutlakyönetim gerçekdışıydı, Devrim gerçekti. Böylece, ilerleme süreci boyunca, daha önce gerçek olan her şey gerçekdışı oldu, zorunluluğunu yitirdi, varoluş hakkını yitirdi, ussallık özelliğini yitirdi. Ölen gerçekliğin yerini yeni bir gerçeklik, yaşarlıklı bir gerçeklik aldı. Eski düzen hiç direnmeden çekip gitmeye katlanacak kadar ussal olduğu zaman bu yeni

gerçeklik barışçıydı, eski düzen bu zorunluluğa şiddetle karşı koyduğu zaman bu yeni gerçeklik şiddet yanlısıydı. Böylece Hegel'in savı, Hegel'ci diyalektiğin oyunuyla, tersine döndü: insanlık tarihi alanında gerçek olan her şey zamanla usdışı bir duruma geliyor ve daha önce usdışılıkla lekelenmiş oluyor, insanların kafasında ussal olan her şey gerçek olmaya yönelmiş oluyor, bu durum her ne kadar varolan görünür gerçeklikle çelişkili olsa da. Her gerçeğin ussal olduğu savı Hegel'ci diyalektiğin kurallarına göre bir başka sava dönüşür: Varolan her şey ölecektir.

2.

Metafizikçi için şeyler ve onların düşüncedeki yansıları olan kavramlar yalıtık araştırma nesneleridirler, bunlar birbirleri ardınca ve biri öbüründen ayrı şeyler olarak alınabilirler, değişmez, katı, kesinlikle verilmiş şeyler olarak alınabilirler. Metafizikçi orta terim kullanmadan karşı savlarla düşünür. Şöyle der o: «Evet, evet'tir; hayır, hayır'dır, kalanı şeytanlıktır» (Matta'ya göre İncil, 5,37). Onun için bir şey ya vardır ya yoktur, bir şey aynı zamanda hem kendisi hem de başka bir şey olamaz. Olumluyla olumsuz birbirlerini kesin olarak götürürler. Neden ve sonuç kesin bir biçimde karşıtlaşırlar.

Bu düşünce biçimi ilk bakışta tümüyle usa yatkın görünüyorsa, bunun nedeni onun sağduyu denilen şeyle ilgili olmasındandır. Sağduyu, dört duvarla çevrili olan zavallı alanında sınırlanıp kaldığı zaman saygıdeğer bir dosttur, oysa kendini araştırmanın uçsuz bucaksız alanına atmayı göze aldığı zaman pek şaşırtıcı serüvenlerle karşılaşır. Metafizik bakış açısı, yaygınlığı nesnenin yapısına göre değişen geniş alanlarda ne ölçüde doğrulanmış ve zorunlu olursa olsun ergeç bir engele çarpmaktadır her zaman; metafizik bakış açısı,

bu engelin ötesinde dar, sınırlı, soyut kalmakta, çözülmez çelişkilerde yitip gitmektedir; bunun nedeni şudur: tek tek nesneler karşısında bu nesnelerin birbirine bağlanışını unutmaktadır o, bu nesnelerin varlığı karşısında onların oluşumlarını ve yokoluşlarını, dinginlikleri karşısında devinimlerini unutmaktadır; öyle ya, ağaçlar ormanı görmemizi engeller.

Gündelik gereksinimlere bağlı olarak tam bir kesinlik içinde örneğin şu hayvan var deriz ya da yok deriz. Ama daha derinlikli bir araştırma bu sorunun bazen çok karmaşık sorunlardan biri olduğunu ortaya koyar. Çocuğu ana karnında öldürmek hangi ussal sınırdan sonra cinayet anlamı kazanır diye epeyce kafa patlatmış olan hukuk düşünürleri bunu daha iyi bilirler. Bunun gibi, ölüm anını belirlemek de olacak iş değildir, çünkü fizyoyoji ölümün tek ve anlık bir olay olmadığını, çok uzun süreli bir süreç olduğunu gösteriyor. Aynı biçimde, her organik varlık her an yabancı maddeleri özümler ve daha başka yabancı maddeleri atar, her organik varlığın bedenindeki hücreler her an yıkıma uğrarlar, bu arada başka hücreler oluşur; azçok uzun bir sürenin sonunda bu bedenin tözü tümüyle yenilenmiş olur, bu töz yerini maddenin başka atomlarına bırakmıştır, öyle ki her organik varlık tam tamına aynı varlıktır, bununla birlikte apayrı bir varlıktır. Şeylere biraz yakından bakarsak şunu görürüz: bir çelişkinin iki ayrı kutbu, artı kutup ve eksi kutup olarak, birbirlerine karşıt oldukları gibi birbirlerinden ayrılmaz şeylerdir, tam tamına karşısav değeri taşısalar da karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler; bunun gibi, neden ve sonuç da özel bir duruma uyarlanmışlık değeri taşıyan sunumlardır, ama biz bu özel durumu göz önünde tuttuğumuz anda, dünyanın bütünüyle genel bağlantısı içinde göz önünde tuttuğumuz anda

neden de sonuç da karşılıklı evrensel edimin sunumunda erir ve dağılırlar, bu noktada nedenler ve sonuçlar sürekli olarak yerlerini birbirlerine bırakırlar, şimdi ya da burada sonuç olan sonra ya da başka yerde neden durumuna gelir, neden olan da sonuç durumuna gelir.

Bütün bu süreçler, bütün bu düşünce yöntemleri metafizik düşüncenin alanına girmez. Buna karşılık, şeyleri ve şeylerin kavramsal yansılarını bağlantıları, zincirlenmeleri, devinimleri, doğumları, bitimleri içinde temelden ele alan diyalektik için yukarıda belirttiğimiz süreçler diyalektiğe özgü olan gidimin doğrulamalarıdırlar. Doğa, diyalektiğin deneme alanıdır; modern doğa bilimi adına şunu söylemeliyiz: modern doğa bilimi bu deneme alanı için zengin bir olgular çokluğu sağlamıştır, bu olgular çokluğu günden güne artmaktadır; modern doğa bilimi ayrıca şunu kanıtlamıştır: doğada şeyler önünde sonunda diyalektik bir biçimde akıp geçerler metafizik bir biçimde değil, doğa durmadan yinelenen bir çevrimin sonsuz tekdüzeliğinde devinmez, gerçek bir tarihi aşıp geçer. Evrenin tamuyar bir sunumu, evrenin evriminin ve insanın evriminin tamuyar bir sunumu, ayrıca bu evrimin insan beynindeki yansısının bir sunumu ancak diyalektik yolda oluşabilir, oluşumun ve bitimin, ilerleyen değişimlerin ve gerileyen değişimlerin evrensel etkileşimlerini tam anlamında göz önünde tutarak oluşabilir. Bu anlamda çağdaş alman felsefesi kendini doğrudan doğruya doğrulamıştır.

Bu alman felsefesi son açıklamasını Hegel sisteminde bulmuştur. Hegel sisteminde ilk olarak -bu ona önemini kazandıran şeydir- doğanın, tarihin, düşüncenin oluşturduğu tüm dünya bir süreç olarak verilmiştir, süreğen bir devinime, bir değişime, bir dönü-

şüme, bir evrime girmiş bir şey olarak verilmiştir, onda bu devinimin ve bu evrimin zincirleme bağlantı düzeni gösterilmeye çalışılır. Bu bakış açısından insanlığın tarihi artık saçma şiddetlerin karmaşık bağlantısı olarak görünmez, bu saçma şiddetler olgunluğa ulaşmış bir felsefi akıl mahkemesince mahkum edilebilecek olan ve elden geldiğince çabuk unutulması gereken şeylerdir, bu bakış açısından insanlığın tarihi insanlığın evrimsel süreci olarak görünür. Düşüncenin şimdiki çabası insanlığın ağır ağır ilerleyişini tüm kıvrımlarıyla izlemek ve bu ilerleyişin iç mantığını tüm olumsallıklara dayanarak göstermektir.

Hegel'in bu sorunu çözememiş olması hiç de önemli değil. Hegel'in büyüklüğü, unutulmaz büyüklüğü, bu sorunu koymuş olmasından gelir.

3.

Hegel'ci felsefenin gerçek anlamı ve devrimci özelliği (Kant'tan bu yana tüm felsefi devinimlerin sonucu olan bu felsefeyi ele almakla sınırlanıyoruz burada), insan düşüncesinin ve insan etkinliğinin tüm sonuçlarının kesin özelliğine tam tamına son vermesidir. Felsefede bilgisine varılması sözkonusu olan doğru, tümü belirlenmiş dogmacı ilkelerin, ortaya kondukları an ezberlenilmesi gereken dogmacı ilkelerin bir toplamı değildir artık Hegel'de. Doğru bundan böyle bilginin sürecindedir, bilimin uzun tarihsel gelişimindedir, bu gelişim bilginin alt derecelerinden geçerek ağır ağır bilginin en yüksek derecelerine varır, ama bundan böyle bir sözde mutlak doğrunun bulunmasıyla artık hiç bir zaman ilerlenilemeyen bir noktaya, elimiz kolumuz bağlı beklemekten ve ulaşılan mutlak doğruyu ağzımız açık seyretmekten başka bir şey yapamayacağımız bir noktaya ulaşırız. Felsefi bilginin alanında da, bilginin öbür alanlarında da, siyasi etkinliğin alanında da böyledir bu.

Bilgi gibi tarih de insanlığın ülküsel bir durumunda, yetkin bir durumunda son biçimini bulan bir şey değildir. Yetkin bir toplum, yetkin bir «devlet» ancak düşlerde gerçek olabilen şeylerdir. Tersine, tarihte birbirini izleyen olaylar aşağı durumdan yukarı duruma doğru giden insan toplumunun sonsuz ilerlemesinde geçici evrelerdir. Her evre çağ için ve köklerini salmış olduğu koşullar için zorunludur ama yeni koşullar karşısında, bağrında yavaş yavaş gelişen üst koşullar karşısında günü geçmiş ve geçerliksiz duruma düşer; onun daha yüksek bir evreye yerini bırakması, çöküş ve ölüm çevrimine girmesi gerekmektedir. Burjuvazi büyük sanayie, rekabete, dünya pazarına dayanarak uygulama düzeyinde tüm yerleşik ve saygın eski kurumları nasıl dağıttıysa, diyalektik felsefe de mutlak doğru, kesin doğru kavramını ve ona karşılık olan insanlığın mutlak durumları kavramını tümüyle dağıttı. Diyalektik felsefe karşısında kesin, mutlak, kutsal hiç bir şey kalmadı. Diyalektik felsefe her şeyin eskimişliğini ve her şeyde eskimişliği gösterdi. Onun gözünde her şey ancak ve ancak oluşumun ve dağılıp gitmenin kesintisiz süreci olarak, aşağı olandan yukarı olana doğru sürekli bir yükselişin kesiksiz süreci olarak varlığını sürdürmektedir, diyalektik felsefe de bunun düşünen beyindeki yansısından başka bir şey değildir. O da gerçekten bir anlamda tutucudur; bilginin gelişimiyle ve toplumun gelişimiyle ilgili belli evrelerin çağlarına ve koşullarına göre yasallığını tanır; daha ileriye gitmez ama. Bu bakış açısının tutuculuğu görelidir, devrimciliği mutlaktır; onun geçerli saydığı tek mutlak da budur.

Gene de burada bir noktayı belirtmek gerekir: burada göz önüne sermaye çalıştığımız gelişmeye Hegel'de tüm kesinliğiyle raslayamayız. Bu onun yönte-

minin zorunlu sonucudur ama o bunu böylesine açık bir biçimde ortaya koymamıştır hiç bir zaman. Nedeni çok basit: Hegel bir sistem kurmak zorundaydı, bir felsefe sistemi de, geleneksel zorunluluklardan ötürü, herhangi bir mutlak doğruyla kurulabilir. Hegel'e özellikle **Mantık**'ında bu sonsuz doğrunun mantıksal bir süreçten yani tarihsel sürecin kendisinden başka bir şey olmadığını söyleten güç ne olursa olsun, Hegel gene de bu sürece bir ereklilik vermek zorunda kalmıştır, özellikle de sistemini sonuna kadar götürebilmek için yapmıştır bunu. **Mantık**'da Hegel bu erekliliği bir başlangıç durumuna getirir. Şu anlamda: burada ereksel yan, mutlak Fikir -bu Fikir mutlaktır çünkü Hegel bize onunla ilgili olarak hiç bir şey söylemez- doğada mutlaklığını yitirir yani kendi kendine dönüşür, daha sonra ruhta kendine döner, yani düşüncede ve tarihte kendine döner. Ancak her felsefenin sonuda çıkış noktasına böylesi bir dönüş tek **bir** yolla olur: insanlık bu mutlak Fikir'in bilgisine açık bir biçimde ulaştığı zaman tarihin sonuna ulaşmış olacak diyebilmekle ve mutlak Fikir'in bilgisine Hegel felsefesinde ulaşılmış olduğunu düşünmekle. O zaman Hegel felsefesinin tüm dogmacı içeriğini mutlak doğru diye belirlemek gerekir. Bu da onun diyalektik yöntemiyle, dogmacı olan her şeyi çözüp dağıtan diyalektik yöntemiyle çelişecektir. Ve böylece Hegel öğretisinin devrimci yanı tutucu yanının zenginliği altında ezilecektir. Felsefi bilgide doğru olan şey tarihsel uygulamada da doğrudur. Hegel'in kişiliğinde mutlak Fikir'i geliştirmeyi başarmış olan insanlık bu mutlak Fikir'i uygulamada da gerçekliğe geçirecek güçte olabilmelidir. Mutlak Fikir'in çağdaşlara yüklediği gereklilikler, uygulamayla ilgili siyasi gereklilikler de aşırı ölçülerde olmamalıdır. Böylece, **Hukuk felsefesi**'nin sonunda şu görüşle karşılaşıyoruz:

Mutlak Fikir, Friedrich-Wilhelm III'ün uyruklarına inatla sözverdiği temsili mutlakyönetimde gerçekleşmeliydi; bu yönetim egemen sınıfların dolaylı, ölçülü, ılımlı üstünlüğüne dayanıyordu, o zamanın Almanya'sındaki küçük burjuvaların koşullarına uydurulmuştu; ve bu, ayrıca, bizlere soyluluğun gerekliliğini kurgusal yolla göstermek için bir fırsat demekti.

Sistemin iç zorunlulukları, tam anlamında devrimci bir düşünce yöntemini kullanarak çok ılımlı bir siyasi sonuca ulaşabilmenin nedenini açıklamaya yetecektir. Bu sonucun özgül biçimi şuradan gelir: Hegel almandı ve kafasının gerilerinde, çağdaşı Goethe'de de olduğu gibi, belli bir katılık taşıyordu. Hegel de Goethe de, herbiri kendi alanında, Olympos'un Zeus'larıydılar, gelgelelim alman katıkafalılığını tam tamına atamadılar.

Bütün bunlar Hegel sistemini daha önceki sistemlerden hiçbirinin kucaklayamadığı çok büyük bir alanı kucaklamaktan ve bu alanda bizi bugün de şaşırtan bir düşünce zenginliğini ortaya çıkarmaktan alıkoymuyordu.

Çeviren: AFŞAR TİMUÇİN

(Birinci ve üçüncü bölümler **Ludwig Feuerbach ve klasik alman felsefesinin sonu**'ndan, ikinci bölüm **Ütopyacı sosyalizm ve bilimsel sosyalizm**'den alınmıştır.)

GYÖRGY LUKACS - WOLFGANG ABENDORTH
BİLİMSEL SİYASET ÜZERİNE BELİRLEMELER

ABENDORTH — Sayın Lukacs, modern sermayecilikte sanayi toplumunun evrimiyle ilgili olarak bir önceki döneme göre köklü bir ayrım ortaya koydunuz dün, bundan böyle sınıflar arası karşıtlığın temel sorunu mutlak artık değer değil göreli artık değerdir dediniz. Bunun nedenlerini ortaya koymak gerekmez. Bundan şu sonucu çıkardınız: ilerleme için savaşım sorunu iletişimsel aldatmacadaki zamanla hiç ilgisi olmayan özgür zaman için savaşım sorununa, azaltılmış çalışmadan arta kalan zamanın kullanılması sorununa indirgeniyor. Ama bu durum bir dizi soruna kapı açıyor, ben bu sorunların tümünü teker teker çözümlemekte olduğumuza pek inanmıyorum şimdilik, ne var ki bu sorunları açık açık ortaya koymak gerekirdi. Biliyorsunuz, burjuva bilimi, bu arada yeni-olumcu bilim, dışsal olgulardan şu gözlemi elde ediyor: sınıf kavgası sorunu temelde ortadan kalkmıştır. Çünkü onlara göre sınıf kavgası mutlak artık değer için girişilmiş bir kavgaydı. Sonuç olarak şu görüşü benimsiyorlar: başka tabakaların da katıldığı —en önce memurların katıldığı— işçi sınıfı ilerleme için savaşım konusunda herhangi bir rol oynamıyor artık. Bu görüşü kabul ediyor musunuz?

LUKACS — Hayır, asla kabul etmiyorum. Öte yandan şuna inanıyorum ben: bugünkü işçi sınıfının duru-

munu ele aldığımızda nesnel bir ayrıştırma bu kavrayışın yanlış olduğunu gösterir. Bütün dünyadaki işçi sınıfında bir bilinç gerilemesi olduğunu elbette yadsıyamayız. Bu gerileme, öznel etkendeki bu yoksunlaşma evrensel düzeyde en uygun anlatımını sosyal demokraside buldu, sosyal demokrasi 1917'de olduğu gibi sosyalizme karşı çıkmış olmakla kalmıyor, şimdi aldatmacalı demokrasinin alanında öyle bir biçimde ayakta duruyor ki insan bir alman sosyal demokratının konuşmasıyla bir hıristiyan demokrat parti üyesinin konuşması arasındaki ayrımı kolay kolay anlayamıyor. Sosyal demokratlaşmanın sorunları yani gerçek anlamda demokratlaşmanın sorunları, demokratik bir evrimin sorunları S.P.D. üzerinde hemen hemen hiç bir rol oynamıyor. İvedilik yasalarından askerlik durumuyla ilgili çekişmelere kadar her yerde gözlemleyebiliriz bunu. Daha önce bazı sosyal demokratların canla başla savunmuş oldukları sorunlar, gerçek demokrasinin sorunları —Jaurès'in Dreyfus olayı karşısındaki tutumunu düşünmek yeter— onun için hiç bir anlam taşımıyor. Ancak, kesinlikle belli olan bir şey var, iktisadi sınıf kavgası iyiden iyiye kesilmedi, ayrıca genel olarak sendikaların ya da sendikalardan bir bölümünün sosyal demokrasinin solunda kalması da pek ilgi çekicidir, böyle bir şey daha önceleri görülmezdi. İşçi sınıfı sermayeci sömürü biçimleriyle savaşmakta öncü olmak özelliğini yitirmiştir görüşü demek ki boş bir görüştür. Yalnızca şunu söyleyebiliriz: bu ilişki altında bilincin boşluk bıraktığı bir yere geldik, bu boşluk belirgin bir biçimde koyuluyor. Ancak özgür zaman ve dinlenme zamanı sorununun baştanbaşa yeni sorunları getirdiğini de yadsıyamayız. İş zamanının azaltılması sorununun yanında gerçek olarak bir sorun kendini gösteriyor: özgür zaman dinlenme zamanına dönüştürüle-

bilir. Ama bugünkü sermayecilik bunu önlemek için elinden geleni yapıyor. İdeolojik nedenlerle yapmıyor, hayır, yalnız ve yalnız tüketim malları sanayiindeki aldatmacalı satış tutucu bir eğlenme ideolojisine sıkı sıkıya bağlı olduğu için yapıyor. Bana kalırsa burada tam tamına yeni sorunlar kendini göstermektedir, bu sorunlar da yalnızca dünyanın iktisadi yapısından gelen sorunlar değil. Bu sorunlar daha çok sosyalizme geçiş zorunluluğunu ortaya koyuyorlar ve gelişimde niteliksel olarak yeni olan bazı şeyleri meydana getiriyorlar. İktisadi ve toplumsal bir devinimin temeli, ister iktisadi düzeyde olsun, ister bilimsel düzeyde olsun, ister ahlaki düzeyde olsun, insanların ereksel seçimleridir her zaman. Düşüncede bir ereksel seçim sözkonusudur her zaman, bu da maddi gerçeklikte uygulamaya dönüştürülmeye çalışıldığı zaman ancak gerçek bir seçim anlamı kazanır. Ama tüm toplumun genel yapısı, Marx'ın da pek doğru bir biçimde belirlediği gibi, insanların sezmediği bir biçimde doğmuştur. Böylece, insanların yaşamıyla ilgili biçimler, bu arada eskiçağ sitelerinin biçimi, derebeylik biçimi, sermayecilik biçimi onlara iktisadi gelişimiyle benimsetilmiştir. İnsanlar daha sonra buna ereksel seçimleriyle tepki göstermiştir. Bugün ortaya çıkan özgür zamanın kullanılması sorununda ilk olarak şunlar beliriyor: iktisadi yaşam ereksel seçimlerin içeriğini yazdıramaz, bunu insanların kendileri yapmalıdırlar. İşte size birkaç örnek. Şimdi plak üretimi alanında büyük bir sanayiin ortaya çıktığı biliniyor. İsterseniz caz müziği satın alın isterseniz Beethoven'in sonatını satın alın, aldatmacı burada şapa oturuyor. Yalnızca caz müziği satın alın diye tutturamıyor ki. Çünkü istatistiklere göre klasik yapıtlar arasında da çoksatanlar var. Kültür açısından düşük nitelikli ürünlerle ilgili olarak aldatmacının doğrudan

doğruya etkisi burada kalkıyor. Burada insanlar bir ölçüde bağımsız kararlar alabiliyorlar. Bu da sosyalizmin eski sınıflı toplumlara göre bir ilerleme gösterdiğini ortaya koyuyor, öyle ki sosyalizm tüm iktisadi yaşamı bilinçli ereksel seçimlere bağımlı kılmayı öneriyor. Tarihte yepyeni bir etkendir bu; yüzyıllardır başka bir yaşama biçimine alışmış olan insanların bu yeni evrime gülçükle uymaları bizi şaşırtmamalıdır, öyle ki şimdi iktisadi açıdan çok ilgi çekici geçiş biçimleri var. Mutlak artık değer düzeninde yaşanılan o uzun süre boyunca, sermayeci topluma yönelen doğrudan doğruya tehditleri bir yana bırakalım, açık sömürü sermayecilerin ve bireysel sermayeci topluluklarının yönetici ilkesi olmuştur. Ama göreli artık değerin ortaya çıkmasıyla birlikte kitlelerin tüketimi sermayeci üretimin temel sorunlarından biri durumuna gelince sermayeciliğin içinde bu kitle tüketimine karşı bir ilgi doğdu, sermayenin bütünü kitlelerin daha yüksek bir yaşam düzeyine ulaşmasıyla ilgilenmeye başladı. Elbette bunun çok kolay bir biçimde gerçekleşmiş olduğunu söylemek istemiyorum. Roosevelt gibi, bir ölçüde de Kennedy gibi kişileri alırsanız, onları başkalarından ayıran şeyin ne olduğunu görürsünüz. Bunlar yalnızca çıkar topluluklarını temsil ediyorlar, bu arada sermayenin bütününün çıkarlarını zafere ulaştırmak için çırpınıp duruyorlardı. Elbette bu bağımsız bir biçimde kuramsal açıdan düşünülmüş bir şey değildir, uygulama düzeyinde izlenmiş bir şey değildir. Yalnızca şunu söylemek istiyordum ben: bütün bu şeylerde biz bireyin iktisadi temeliyle ilişkisinde ve bu durumun ideolojik sonuçlarıyla ilişkisinde geçici bir evre buluyoruz. Marx'cılığın gelişimi, daha sonra Stalin'ciliğin egemenliğiyle geçen uzun dönemin gelişiminden sonra ve bu gelişimin sermayeci dünyada yarattığı tepkilerden sonra bu

sorunlara açık ve bilimsel açıdan temellendirilmiş yanıtlar getirilmesine olanak vermedi. Biz öbür Marx'cılar bugün toplumun bu yeni sorunlarını inceleme çabası içinde, kuramsal çalışma düzeyinde yanıtlamalar için yeni dayanak noktaları bulmaya çalışma çabası içindeyiz.

ABENDORTH — Ben de sizin gibi düşünüyorum. Ama, durumumuzu son derece güçleştiren bu sürecin bir etkeninden sözetmeliyiz gibi geliyor bana. Sınıf savaşı sorununun hemen hemen yalnızca mutlak artık değer için sınıf kavgası temeline oturduğu o uzun süre boyunca işçi sınıfının çıkarlarıyla sermayeciliğin yeni bir topluma dönüşmesi için sermayecilikle savaş yandaşlarının çıkarlarının özdeşleşmesi herkes için hemen hemen dolaysız bir deneydi. Yeni durum içinde bu özdeşliğin apaçıklığı sözkonusu değil artık, bana öyle geliyor, ve sınıf bilincinin oluşumu son derece güçleşti. Özel olarak güçleşti, çünkü özgür zamanın aldatmacaya uğraması, öte yandan tüketim malları sanayii, özellikle edebiyat alanında, halkın büyük çoğunluğunun düşünsel yeteneklerinde sürekli bir azalma oluşturdu. Bunun nedeni çok basit: bunun için modern sermayecilik «manager»lerinin siyasi düzeyde doğrudan doğruya aldatıcı bir bilinç kullanmalarına gereksinme olmaksızın, daha geniş açılımlar daha büyük bir çıkar sağladılar. Tüm sermayeci toplumu yöneten, modern sermayecilikte de yönetici nitelikte olan çıkar etkeni sonunda her zaman olabildiğince aşağı bir düşünsel düzeye uyarlanmaya, giderek bu düzeni dondurmaya hatta alçaltmaya yöneldi. Springer yayınlarının **Bildzeitung'u** buna çok güzel bir örnektir. Böylece bu son derece aşağı düzey yerleşik bir duruma geldi ya da daha doğrusu kitlelerin içinde giderek aşağılaştı. Ancak, toplumu yeniden kurmak fikri belli bir düşünsel bağımsız-

lığı gerektirir. Hiç kuşkusuz, geçen yüzyılın sonlarında ve yüzyılımızın başlarında işçi tüketim malları sanayiinden gelen böylesi bir baskıyla karşı karşıya değildi. Bu yüzden, yetersiz öğretime karşın, önceki işçi, bağımsız düşünceye yönelmekte bugünün işçisine göre daha büyük şansa sahipti. Böylece sınıf bilincine sahip olmak daha zor oldu. Ama sendikalar varolabilmek için sınıf bilincinin kalanını elde tutmak zorundalar. Bu yüzden sendikaların şunu anlaması gerekiyor: sendika savaşımı ancak bir kültür savaşımı niteliği de taşımak koşuluyla olasıdır ve kültürel özgürlüğü elde etme yolunda bir siyasal savaşım niteliği kazanabildiği zaman şanslıdır. Buna göre tüm sermayeci ülkelerde bu yeni eğilim eskiden işçi çıkarlarını daha iyi temsil eden ama sonradan düzenin içinde erimiş olan siyasi partilerin devinimlerinden daha köktenci kılıyor sendika deviminimi. Sosyal demokrat partiler geniş kitleleri aldatarak kullanmak isteyen ve onların seçmenlik gücünü siyasi açıdan yönetmeye çalışan kurumlar durumuna inmişlerdir. Ayrıca bunlar, üretim malları sanayiinin de yaptığı gibi, düşünce düzeyini kendi aldatmacı çıkarları doğrultusunda en aşağıya düşürmeye, dondurmaya uğraşıyorlar. Bu yüzden sosyal demokrat partilerin soysuzlaşması, özellikle alman sosyal demokrasisinin soysuzlaşması yöneticilerin bilinçli ihanetinden gelmez, bu belirlediğimiz durumdan gelir. Böylece ortaya temel bir sorun çıkar bizim için: nasıl edelim de bu karmaşık durum içinde eleştirici bir bilinç geliştirebilelim. Ama bu karmaşık durum işçinin doğrudan doğruya deneyimi aracılığıyla kavranamaz artık, ancak düşünce sürecinin soyut düşünce içinde yetişmiş uzmanlarınca kavranabilir. Bundan da çok garip bir olgu çıkar, yepyeni bir olgu. En ileri sanayi ülkelerinde, gittikçe yetkeci olan devlet gü-

cüyle ve devletin emperyalist ve yeni-sermayeci siyasetiyle, her şeyden önce de düşünsel yaşamın aldatmacasıyla savaşarak demokratik ve insancı gelenekleri kurtarmaya çalışan aydınların bağımsız devinimlerinin önemi gittikçe artıyor. A.B.D.'nde bu durum öğrencilerin ve genç öğretmenlerin başkaldırması biçiminde dışlaşıyor, bu kişiler Karaderililerin uygarlık hakları yararına savaşıyorlar, Vietnam savaşına karşı savaşıyorlar. A.B.D.'nin iktisadi görüş açısına en çok yaklaşan Federal Alman Cumhuriyeti'nde sosyalist öğrenciler, yazarlar, demokrat profesörler de benzer bir tutum almışlardır. Ama durumu değiştirebilecek olan tek sınıfla yani işçi sınıfıyla ilişkiler kopmuş durumda. Başkaldıran aydınlar halkın büyük bir çoğunluğunu oluşturan bu sınıfı iktisadi yaşamı ve devleti yönetenlerin güçlü birliğine karşı yeniden devindirebildikleri zaman bir sonuç alabilecekler ancak. Sorunun çözümü «batı dünyası» denilen şeyin insancı bir yarını olup olmayacağı sorununa bağlı. Bu başkaldıran aydınlar sorunu çözebilecekler mi? A.B.D. ve Federal Alman Cumhuriyeti büyük ölçüde uyuşuktur, bilinci aldatılmıştır. İktisadi yaşamın durgunluğu ya da gerilemesi görünür bir «esenlik»in çekiciliğini bozmayacaktır; onda sınıf savaşımının ve düşünsel aldatmacaya ve insandışılığa karşı savaşımın yeni biçimleri görülmeyecektir. Bu yüzden tek başlarına kalmış aydınlar, belli bir durum ayrıştırması onlara gerekli düşünsel olgunluğu kazandırmadan, iktisadi durumdaki değişmeler işçileri tarihsel ödevleri için yeniden kazanmak olasılığını getirmeden, sık sık acelecilik etme tehlikesine ya da köktenci görünüşlü bir öznelcilikle büsbütün yalnız kalma tehlikesine düşüyorlar. Böylece çıkışsız bir durum yaratılmış olmuyor mu?

LUKACS — İzin verin de yanıtlayayım artık, o ka-

dar çok soruna değindiniz ki tümünü bir arada yanıtlayamayacağım. Öyle toplumsal durumlar vardır ki, bu durumlarda bazı şeyler kendilerini yinelerler, ayrıntıda değil de bu durumların ortaya koyduğu stratejik sorunlarda kendilerini yinelerler, gene de karşılaştırmalar yapmayı pek sevmem ben. Daha önce de söylemiştim, bana kalırsa bizler 1920 yıllarında yapılan yanlışları düzeltecek ve onlardan bazı sonuçlar çıkaracak noktada değiliz. Çok ilkel bir çıkış noktasındayız biz daha çok, bu noktada **mutatis mutandis** başkaldırma devinimleri görülüyor, bu devinimler makina kırıcıları devinimiyle belli bir benzerlik gösteriyor. Haklısınız, işçi sınıfının devrime eğilimi mutlak artık değer döneminde şimdikinden daha güçlüydü, doğru bu. Ne var ki, devrim kuramları, Marx'a kadar çıkarsak, gene de doğrudan doğruya işçi sınıfının sınıf savaşımından çıkmış değildir, ve Lenin Kautsky'nin bir sözüne dayanarak devrim kuramı işçi devinimine dışarıdan sokulmuştur derken haklıydı. Sınıf bilincini işçi sınıfına dışarıdan sokmaktan başka bir şey yapılamaz. Sanırım, bugünün köktenci intelligentzia'sı ilkeleri geliştirmek gibi güç bir işin başına geçmiştir; ben burada şimdi geçici olarak ilkelerden sözediyorum, ilkelerden çıkan parolalardan sözetmiyorum daha. Burada bana göre çok önemli bir nokta ortaya çıkıyor: bazı eski takıntılar nedeniyle biz biraz küçümsüyoruz işi, oysa tam anlamında proleterlerle beyaz yakalı proleterler arasındaki ayrım iktisadi açıdan ortadan kalkma yolunda. Ben burada çok ilgi çekici bir etken görüyorum: eski sermayecilik, büyük bunalımlardan önceki ve iki dünya savaşından önceki sermayecilik 200 000 marktan 600 000 ya da 700 000 marka kadar geliri olan bir akarcılar (**rentiers**) tabakasında çok geniş bir temel oluşturuyordu. Bu dönemde geniş bir **intelligentzia** tabakası vardı, özellikle üni-

versite düzeyinde. Bu tabaka maddi bağımsızlığından ötürü akarlarıyla yaşamaktaydı. İktisadi açıdan alındığında Mannheim'ın ileri **intelligentzia**'sının toplumsal temeliydi bu. Şimdi yeni bir durum ortaya çıktı: paranın genel olarak değer yitirmesinden olsun, aldatmacalı sermayecilikte aydınların gittikçe artan etkisinden olsun, geniş tabakalar bir akarın sermayeleştirilmesine yönelmiyorlar artık, bunlar bu parayı çocuklarının eğitiminde kullanıyorlar, öyle ki bu aşağı akarcılar tabakası yitip gitmekte şimdi. Ama eskiden 500 000 mark biriktiren bir adam şimdi bu parayı ya kendi tüketimi için harcıyor ya da çocuklarının üniversite öğrenimi için harcıyor. Bana kalırsa çok önemli bir yan sonuç var: bu dönüşümden sonra artık Fransa'da tek çocuk sahibi olmak tutulan bir şey değil. Bugün Fransa'da eskiye göre çok önemli bir nüfus artışı var, bu nüfus artışı da artık Maupassant'daki akarcı tipinin yitip gitmekte oluşuyla açıklanır. Demek ki, biyolojik açıdan öyle görünmese de, toplumsal varlıkta ücretliyle ücretlinin bakımı altında yaşayan memur arasında belli bir yakınlık var. İktisadi açıdan bu ayrım, eski sermayecilikte daha belirgin olan bu ayrım, giderek siliniyor. Bence toplumsal düzende böyle bir ayrımın ortadan kalkması önünde sonunda bir bilinç dönüşümü yaratacaktır. Bununla şunu söylemek istiyorum, yapının bütünü içinde çok büyük ayrımlar var. Marx'ın daha önce belirttiği gibi, bir sermayeyi yaratabilmek için çok az bir para yeter. Bu enaz para gittikçe düzenli bir biçimde artacaktır. Bu yüzden herhangi bir kişinin kendi sermayesiyle mi yoksa ödenilen emekle mi yaşıyor olduğu sorusu —ödenilen emek kavramı burada en geniş anlamında alınmıştır— eskiden hiç akla gelmemiş olan bir biçim kazanmıştır. Bu olguyu bazı burjuva iktisatçıları ve toplumbilimcileri de belirlemişlerdir, ama

bu olgu bir fikre —bence bu fikir sermayeciliğin bir düşüdür— işçilerin memura dönüştürülmekte olduğu fikrine bağlıdır. Bana kalırsa tam tersi bir evrim kendini gösterecek. Özellikle şu nedenle: artık tartışmaların temelinde emek zamanı ve ücret sorunları yok, özgür zaman, dinlenme zamanı sorunları var. Bu durumda yalnızca memurlarla işçiler arasındaki nesnel toplumsal ayrım yavaş yavaş azalacak. Bu da bugün için tüm sonuçlarını öznel bir biçimde ortaya koyar durumda değil. Burada şunu bir daha belirteyim, nesnel bir evrim zamanla öznel sonuçlarını ortaya koyamaz demek değil bu. İşte üstünde durmamız gereken başlıca nokta. Bunun üstünde tam tamına ideolojik bir biçimde durmamız, benim işçileri de memurları da kattığım aldatılmış kitle kendini aldatmaca içinde mutlu duyduğu sürece mutsuz bir girişim olacaktır. Sermayecilik başarıya ulaşmış olsaydı, insanlar yalnız otomobiller, soğutucular, televizyonlar satın almakla kalmayıp yaşadıkları dünyadan da tam tamına memnun olsalardı artık umut edilecek bir şey kalmazdı. Ama böyle olmadı. Sosyalist olmayan yazarlar bile gösteriyorlar, en rahat tabakalarda bile aldatılmış dinlenme zamanları konusunda artan bir huzursuzluk vardır. Çağdaş edebiyatın ve çağdaş sanatın büyükçe bir bölümü bu kötülüğün anlatılmasına, yaşamın iç boşluğu'nun gösterilmesine ayrılmıştır. Beckett gibi bir yazarın tanınmışlığı, kanımca, yaşamın bütünsel saçmalığını insanın kaçınılmaz yazgısı gibi göstermesinden geliyor. Ama bu aynı zamanda aldatılmış dünyaya karşı savaşmak için nerede işe başlanılması gerektiğini de ortaya koyuyor. Bu hoşnutsuzluğu en iyi nasıl kullanacağımızı öğrenmeliyiz. İzin verirseniz öbür dönemlerle bir karşılaştırma daha yapacağım. Eski eşçi sınıfının en büyük kahramanlık dönemlerinde bile, örneğin Almanya'da sosya-

listlere karşı çıkarılan baskı yasasıyla savaşma döneminde bile **Gartenlaube'**yi okuyan birçok işçi vardı, bunlar kiliseye gidiyorlardı ve sınıf savaşımını hiç de önemsemiyorlardı. Bu kahramanlık döneminde tüm işçi sınıfının kavgaya katıldığını düşünmek yanlıştır. Nerede! Bugün ben şunu düşünürüm: **Spiegel'**in de bir gün pek güzel yazdığı gibi, bugün **Bildzeitung'**u okuyanlar bahçesinde meyva ağaçları bol olanlardır, bir gün bunlar meyva ağaçlarından inebilir, aldatmacaya karşı savaşa katılabilirler. Buna karşılık şu noktayı da gözden kaçıramayız: bu hoşnutsuzluğun kendini duyurmaya başladığı azçok geniş tabakalarda aldatmacaya karşı herhangi bir kitle devinimi başlatabilme olanağı yoktur. Ne olursa olsun, bu konuda ben çok şey söyleyemem. Yazık ki bir filozofum ben, siyaset adamı değilim. İvedi bir biçimde bir Lenin'e, Marx'cı kuramın bugünkü durumunu siyasal eylemlere dönüştürebilecek bir Lenin'e gereksinme duyuyoruz. Bu noktada ben silahları bırakmak ve bu iş benim yeteneklerim dışındadır demek durumundayım. Marx gibi, Engels gibi, Lenin gibi insanların çıkması, proletarya devinimi yararına her iki niteliği bir araya getiren insanların çıkması çok güzel bir şanstı, ama çok az görülür bir durumdur bu. Bunun şöyle kötü bir sonucu oldu: bugün herhangi bir partinin birinci sekreteri kendini Marx'ın ve Lenin'in ardılı sayıyor. Ama, gözden kaçırmamamız gerekir, bu olağanüstü bir şans oldu işçi sınıfı için, bunun yeniden olacağını düşünemeyiz yazık ki. Çok belirgin bir örnek size: ben mütevaffa Togliatti'yi işçi sınıfının sahip olduğu en büyük taktikçilerden biri sayarım. Ama onun kuramsal kavrayışlarına çok önem verdiğimi söyleyemem. Eşsiz bir taktikçiydi o, ama bir Lenin de değildi. Şimdi bizim bir tane bile Lenin'imiz yok. Bununla birlikte bir başka Lenin gelsin diye bekleyecek değiliz,

ama sorunların bütününü elden geldiğince işlemek zorundayız. Kuram yalnızca toplumsal ve iktisadi düzeyde yeni olanı gösterebilir. Bu da az şey değildir bence. Çünkü bu düşünceler iktisadi gerçekliğin burjuva iktisatçılarınca belirlenen şeyden çok değişik olduğunu gösterir. Kuram, bundan başka, tarihten dersler çıkarır, bir devinimin olasılığına inanmayı sağlayacak sonuçlar çıkarır - burada devinim sözcüğünün altını çizmek isterim. Yakın zamanda Batı'da aşırı sol bir partinin ortaya çıkmasını ben hayal ürünü sayarım. Sorunları tutarlı bir biçimde gün ışığına çıkaran, aldatmacaya karşı savaşmak için giderek önem kazanmakta olan tabakaları boyuna kımıldatan bir devinim yaratmak gerekir. Bugün Beckett okuyan birinin yarın aldatmacaya karşı savaşa girebileceğini düşünebiliriz. Ama bu bizim Beckett'i bizden biri saymamız anlamına da gelmez. Tersine —Beckett'in kişiliğini ve yeteneğini tümüyle bir yana bırakıyorum— aldatmacanın toplumsal biçimi bir «insanlık durumu»na dönüşecektir diye düşünmek yanlış olur, yanlış gerçekliğe tutunan bir ideoloji biçimidir bu. Sermayeciliğin önceki dönemlerinde sermayecilik ideolojisine bağlı olanlar nesnel olarak iktisadi bir biçimde sınıf kavrasına yönelen her şeyi genellikle insani şeyler olarak gösterme girişimlerinde bulundular. Ne zaman kötü bir şey sözkonusu olsa ben hemen Nietzsche'den sözederim. Nietzsce, proletarya sınıfının tüm bilinci kölelerin hıncından başka bir şey değildir diye bir belirlemede bulundu. Bu belirleme, gençlik dönemimden beri çok iyi biliyorum, birçok namuslu aydını işçi sınıfı devinimine katılmaktan alıkoymuştur. Çünkü onlar seçkin ve ahlaklı bir insanda bir hınç ya da hınç destekçisi bulmak istemezlerdi. Bizim bir görevimiz de bu engelleri kırmaktır. İnsanlara aldatmacanın saçmalığını tam tamına soyut bir biçim-

de göstererek yapmayacağız bunu, kurbanı oldukları aldatma.adan ötürü tedirginlik, bunaltı vb. duyan çeşitli ha.k tabakalarına çağrıda bulunarak yapacağız. Sanırım bu ilişki altında bugünden başlayarak kitlelerin duygularından sözedebiliriz. Bu kitlelerin önemi nedir, bilmiyorum. Ama onlar bugüne kadar kazanmış olduğumuz şeylerden çok çok önemlidirler, öyle ki onları kımıldatmak bizim görevimizdir. Ne zaman bir hoşnutsuzluk başgösterse, bu hoşnutsuzluk milyonlarca insanı sürükler. Federal Alman Cumhuriyeti'ni ele alalım. Silahlanmaya karşı devinimin, «bensiz»lerin deviniminin milyonlarca insanı kaçınılmaz bir biçimde sürüklediği dönemi anımsıyorum. Bu devinim hiçbir iç tutarlılığa sahip olmadığı için eridi gitti. Sonra **Spiegel** olayı sırasında yeni bir öfke patlaması oldu, bu patlama da hiç bir iz bırakmadan söndü gitti. Devinimin görevi bu tür karşı koyma devinimlerinin patlama gücüne sürekli bir etkinlik kazandırmaktır. Burada çok önemli bir durum ortaya çıkıyor, bu da görebildiğim kadarıyla bu durağanlığa bir devinim biçimi kazandırmaktır. Ama bu devinim hiç bir zaman etkisiz bir devinim olmamalıdır. Almanya'da dördüncü bir parti kurulabilir diye bir düş kurmaya başlarsam, bu elbette saçma olur, yanılgı olur. Ama bir zaman sonra bir devinim parlamentoya milletvekilleri gönderebilecek yeter etkiye sahip olabilir. Bu bir yanılgı olmaz artık. Unutmayın, Amerika'da büyük partiler genellikle bu tür ödünler vermek zorunda kalmışlardır zaman zaman.

Sanırım, çok kısa bir zaman içinde bir çıkış yapmanın olanaklı olduğuna inanmak yanılgıya düşmektir, bundan tümüyle vazgeçmeliyiz. Öte yandan kendimizi kötümserliğe de kaptırmamalıyız, herhangi bir etki yapmanın tam tamına olanaksız olduğunu da düşünmemeliyiz. Amerika'da işi atom bombasını kullanmaya ka-

dar götürecek çevrelerin varolduğu doğrudur. Ama onlar bunu açık açık söyleyemiyorlarsa, bunun nedeni bu noktada —biçimlenmemiş ve tutarsız da olsa— bir devinimin varolmasıdır, bu devinim gene de vardır ve etkisini duyurmaktadır, - hayalci olmamalıyız, evet ya da hayır dedirtecek bir etkidir bu. Böyle bir devinim içinde aldatmacaya karşı savaşımın derinliğini göstermektir sözkonusu olan;. ideolojiyi devinimden çıkarmaya değil de ideolojiyi devinime dıştan sokmaya çalışan kişi için böyledir bu. Dışarıdan sokmak deyince gerçek sorunlara bağlanılmadığı sanılmasın; çünkü bence böyle bir devinimin geleceği şimdide değil, yıllarca sonrasına uzanan bir derinlikte olacaktır.

—Arkası gelecek sayıda—

Çeviren: AFŞAR TİMUÇİN

CLAUDE BERNARD
DENEYSEL HEKİMLİĞE GİRİŞ

İnsan, kendisini çevreleyen olguları ancak çok dar sınırlar içinde gözlemleyebilir; elbette olguların çoğu duyulardan kaçar ve basit gözlem bu işe yetmez. Kişi, bilgisini genişletmek için, organlarının gücünü özel cihazlarla artırmak zorunda kaldı; aynı zamanda, cisimleri ögelerine ayırmak ve onların gizli kalan parçalarını incelemek için, cisimlerin içine girebilmesini sağlayan çeşitli araçlarla silahlandı. Böylece, çeşitli inceleme ya da araştırma usulleri arasında belirlenmesi gereken bir derecelenme vardır; bu usuller basit ya da bileşik olabilirler: basit olanlar, incelenmesi en kolay nesnelere yönelir, duyularımız bu nesneleri incelemeye yeterlidir; bileşik olanlar, nesneleri ya da olguları çeşitli araçlar yardımıyla gözlemimize uyarlı duruma getirir, onlarsız bu nesneler ya da olgular bizim için hep bilinmez kalacaklardır, çünkü onlar doğal durumda bizim uzağımızda bulunurlar. Bazen basit, bazen silahlanmış ve yetkinleşmiş olan inceleme, bizi çevreleyen az çok gizli olguları bize buldurmaya ve belirletmeye yönelmiştir.

Ama insan görmekle sınırlanamaz: insan düşünür ve gözlemin ona varlığını gösterdiği olguların anlamını tanımak ister. Bunun için, usavurmalar yapar, oluşları karşılaştırır, onları sorguya çeker ve aldığı cevaplarla onları birbirleriyle denetler. Tam anlamında deney'i kuran, usavurmayla ve oluşlarla denetleme anlayışıdır; bizim dışımızda bulunan şeylerin doğası üzerine bilgiler edinmek için sahip olduğumuz tek usuldür bu.

Felsefî anlamda, gözlem gösterir, deney öğretir. Bu ilk ayırım, gözlem ve deney'in filozoflar ve hekimler tarafından verilmiş çeşitli tanımlarını incelemekte bize hareket noktası olmaya yarayacaktır.

GÖZLEM VE DENEYİN ÇEŞİTLİ TANIMLARI.

Zaman zaman gözlemle deney birbiriyle karıştırılır gibi oldu. Bacon bu iki şeyi birleştirir gibidir: «Gözlem ve deney malzemeyi toplamak, tümevarım ve tümdengelim bu malzemeyi işlemek içindir: işte zihnin tek sağlam makineleri.»

Hekimler ve fizyoloji uzmanları, bu arada pek çok bilgin, gözlemi deneyden ayırdılar, ama bu iki terimin tanımı üzerinde tam olarak anlaşamadılar.

Zimmermann şöyle der: «Bir deney bir gözlemden şu anlamda ayrılır: Gözlemin bize sağladığı bilgi kendi kendisini sunar gibidir, oysa bir deneyin bize sağladığı bilgi bir şeyin olup olmadığını bilme tasarısı içinde yapılan bir girişimin meyvasıdır.»

Bu tanım genellikle benimsenmiş bir görüşü yansıtır. Bu tanıma göre, gözlem şeylerin ya da olguların bize doğa tarafından olağan olarak sunulduğu gibi belirlenmesi olacaktır, oysa deney deneycinin yarattığı ya da tayin ettiği olguların belirlenmesi olacaktır. Böylece gözlemciyle deneyci arasında bir çeşit karşıtlık kurulmuş olacaktır; gözlemci, olguların oluşumu karşısında edilgin; buna karşılık, deneyci dolaysız ve etkin'dir. Aynı düşünceyi Cuvier şöyle açıkladı: «Gözlemci doğayı dinler, deneyci doğayı sorguya çeker ve açılmaya zorlar.»

İlkin, şeyler genel olarak ele alındığında, deneycinin etkinliğiyle gözlemcinin edilginliği arasındaki bu ayırım açık olarak görünür ve ortaya konması kolay gibi gelir. Ama deneysel uygulamaya inilince görülür ki bir-

çok durumda bu ayırımı yapmak çok zordur ve bazen bu ayırım bulanıklığa yol açar. Bana kalırsa bu, oluşları araştıran ve belirleyen inceleme sanatının doğruyu araştırmak için olguları mantıksal olarak ele alan usavurma sanatıyla karıştırılmasından gelir. Oysa, incelemede, ister gözlem yapmak için olsun, ister deney yapmak için olsun, hem zihnin, hem duyuların etkinliği bulunabilir.

Gözlem, doğanın kendiliğinden, bilgin'in müdahalesi olmaksızın meydana getirdiği olguların bilgin tarafından ortaya konmasıyla belirgin olarak kabul edilmek istense de, gözlemde zihnin de el gibi her zaman edilgin olduğu söylenemez ve bu durumda edilgin ve etkin olmak üzere iki çeşit gözlem ayırt edilir. Diyelim ki, çok defa olduğu gibi, bir ülkede birden herhangi bir salgın hastalık ortaya çıkıyor ve kendini bir hekimin gözlemine sunuyor. Burada, hekimin zihninde önceden edinilmiş bir fikrin etkisi olmadan, raslantıyla yaptığı gözlem kendiliğinden, yani edilgin gözlemdir. Ama eğer ilk vakaları gözlemledikten sonra, bu hekimin aklına bu hastalığın ortaya çıkışının hava durumuyla ya da özel hijyenik koşullarla ilgili olabileceği fikri gelirse, o zaman hekim aynı hastalığın bulunduğu başka bir ülkeye, hastalığın orada da aynı koşullarda gelişip gelişmediğini görmeye gider. Hastalığın doğası ve nedeni üzerine önceden edinilmiş bir fikirle yapılmış olan bu ikinci gözlemin elbette tasarlanmış ya da etkin gözlem olarak adlandırılması gerekir. Aynı şekilde, diyelim ki, bir astronomi uzmanı göğe bakarken, raslantıyla dürbününün önünden geçen bir gezegen keşfeder; o, burada, raslantısal ve edilgin, yani önceden edinilmiş bir fikre sahip olmaksızın bir gözlem yapmıştır. Ama eğer, bir gezegenin yürünge sapmalarını belirledikten sonra. astronomi uzmanı, bunun nedenini araştırmak için gözlemler

yaparsa, o zaman, astronomi uzmanı etkin gözlemler, yani yörünge sapmalarının nedeni üzerine önceden edinilmiş bir fikrin yönelttiği gözlemler yapıyor diyeceğiz. Kendini bize sunan doğal olguların belirlenmesinde zihnin bazen edilgin, bazen etkin olduğunu, bir başka deyişle gözlemi bazen önceden edinilmiş bir fikir olmaksızın ve raslantıyla, bazen de önceden edinilmiş bir fikirle, yani zihnin bir bakışının kesinliğini doğrulamak niyetiyle yapıldığını kanıtlamak için bu çeşit örnekler sonsuz çoğaltılabilir.

Öte yandan, eğer yukarda denildiği gibi, deney, bilgin'in yapma olarak meydana getirdiği ve ona doğal olarak kendilerini göstermeyen olguları ortaya koymasıyla belirgin kabul edilse de, olguların ortaya çıkışını yönetmek için deneycinin elinin her zaman etkin olarak işe karıştığı söylenemez. Bazı vakalarda, doğanın deneycinin yerine yaptığı kazalar görüldü; burada da elle müdahale açısından etkin deneyleri ve edilgin deneyleri ayırt etmek zorundayızdır. Bir fizyoloji uzmanının sindirimi incelemek ve canlı bir hayvanın midesinde olup bitenleri bilmek istediğini ve bilinen ameliyat kurallarına göre, karın ve mide duvarını açacağını, mide fistülü denen şeyi meydana getireceğini düşünelim. Fizyoloji uzmanı elbette bir deney yapmış olduğuna inanacak, çünkü gözlerine doğal olarak görünmeyen olguları görünür kılmak için etkin olarak işe karışmıştır. Ama şimdi sorarım: Doktor W. Beaumont, sol böğrüne yakın mesafeden yediği bir kurşun yüzünden midenin içinin görülebildiği bir mide fistülü taşıyan, kanadalı genç avcıya raslayınca, deney mi yapmış oluyor? Yıllarca bu adamı servisinde tutan doktor Beaumont, midede sindirim olgularını görerek inceleyebildi; bunu, konuyla ilgili olarak yazdığı, ilgi çekici makalesinde anlattı. Birinci vakada, fizyoloji uzmanı sindirim olgularını ince-

lemenin önceden edinilmiş fikri gereğince harekete geçti, ve etkin bir deney yaptı. İkinci vakada, bir kâza midede bir fistül meydana getirdi ve bu fistül doktor Beaumont'un karşısına raslantıyla çıktı; deyim yerindeyse, bizim tanımımıza göre, doktor Beaumont edilgin bir deney yapmıştır. Bu örnekler, deney diye nitelendirilen olgu belirlemesinde, deneycinin her zaman elle müdahalede bulunmadığını kanıtlar; çünkü bu olguların az önce gördüğümüz gibi edilgin gözlemler, yani raslantısal gözlemler olarak kendini gösterdiği olur.

Ama, gözlemi ve deneyi daha değişik olarak belirleyen fizyoloji uzmanları ve hekimler vardır. Onlara göre, gözlem, normal ve düzenli olan her şeyin belirlenmesinden başka bir şey değildir. Olguların, araştırmacının çabasıyla ya da başkasının eliyle ya da bir raslantıyla ortaya çıkışı pek önemli değildir; araştırmacı, olguları bozmadan ve normal durumları içinde belirlediği zaman, yaptığı bir gözlemdir. Aynı şekilde yukarıda söz ettiğimiz her iki mide fistülü örneğinde de, bu yazarlara göre gözlem vardır; çünkü her iki vakada da doğal durumna uygun sindirim olguları göz önüne kondu. Fistül, ancak daha iyi görmeye ve gözlemi en iyi koşullarda yapmaya yarar.

Buna karşılık, deney aynı fizyoloji uzmanlarına göre, doğal olguların koşulları içine, araştırıcının isteyerek getirdiği bir değişiklik ya da bozukluk fikrini içerir. Bu tanım fizyolojide yıkımla deney diye adlandırılabilecek olan birtakım deneyleri karşılar. Galien'e kadar uzanan bu deneme tarzı, en basit olanıdır ve o, kadavradan diseksiyonla ayırdıkları parçaların canlıdaki kullanımını tanımak isteyen anotomi uzmanlarının zihninde kendini gösteren deneme tarzı olmalıdır Bunun için canlıdan kesme ya da çıkarma yoluyla bir organ kaldırılır ve kaldırılan organın ne işe yaradığına, bütün

organizmada veya özel bir işlevde meydana getirdiği bozukluğa göre hüküm verilir. Esasta ayrıştırıcı (analitik) olan bu deney usulü fizyolojide her gün uygulanmaktadır. Örneğin, anatomi yüzde esas iki sinirin dağıldığını öğretmişti: facial (yüz siniri) ve beşinci çift; ne işe yaradıklarını tanımak için bunlar birbiri ardınca kesildi. Sonuç gösterdi ki, facial'in kesilmesi hareket kaybını ve beşinci çift'in kesilmesi duygu kaybını getirmektedir. Buradan şu sonuç çıkarıldı: facial, yüzün motor siniridir ve beşinci çift, yüzün duygu siniridir.

Ele aldığımız tanımlara göre, bir fistül aracılığıyla, sindirimi incelerken ancak bir gözlem yapıldığını söyledik. Ama, fistülü meydana getirdikten sonra, eğer sindirim işlevinde yaratacağı değişiklikleri görmek niyetiyle mide sinirleri kesilirse, aynı tarz görmeden giderek bir deney yapılır, çünkü bir parçanın işlevi, o parçanın kaldırılmasıyla ortaya çıkan bozukluğa göre araştırılır. Bu şöyle özetlenebilir, deneyde biri normal, öbürü anormal iki olgunun karşılaştırılmasıyla bir yargı ortaya konmak gerekir.

Deneyin bu tanımı, zorunlu olarak, deneycinin, üstünde çalışmak istediği bedene, bu bedenin doğa olgularında oynadığı rolü tanımak için, ister onu yıkarak, ister onu değiştirerek ona dokunabilmesi gerektiğini düşündürür. Aynı zamanda, daha ilerde göreceğimiz gibi, gözlem'le ilgili denen bilimlerle deneysel denen bilimlerin ayırımı, sadece bedenler üzerinde eylemde bulunabilme ve bulunamama olanağına dayanır.

Ama az önce verdiğimiz deney tanımı, ilk önce ele aldığımız deney tanımından, deneyin tanınmak istenen olguyu bir çeşit ayrıştırmayla değiştirebildiği ya da ögelerine ayırabildiği zaman var olduğunu kabul edişiyle ayrılırsa da, olguların bozulmasını meydana getirmekte, deneycinin istemli etkinliğini her zaman benim-

seyişiyle ona yaklaşır. Oysa, deneycinin istemli eyleminin yerini çok defa bir raslantının alabileceğini göstermek kolay olacaktır. İlk tanımımızda olduğu gibi, burada da istenerek meydana getirilen bozuklukları, kendiliğinden ve istek dışı meydana gelen bozukluklardan ayırabileceğiz. Sonunda, işlevlerini tanımak için facial siniri kesen fizyoloji uzmanı örneğimizi yeniden ele alarak, sık sık görüldüğü gibi, bir merminin, bir kılıç darbesinin, bir kaya kemiği çürümesinin facial siniri kestiğini ya da bozduğunu düşünelim; bundan raslantıyla bir hareket felci, yani fizyoloji uzmanının isteyerek ortaya koyduğu bozukluğun tam tamına aynı olan bir bozukluk doğacaktır.

Hastalığın oluşu olan doku bozukluklarını (lésion) meydana getirmekte, hekim ve fizyoloji uzmanının hiç bir önfikre sahip olmaksızın yararlandıkları gerçek deneyler olan pek çok hastalıklı (pathologique) doku bozukluğu için de durum aynı olacaktır. Bu fikre şimdiden dikkati çekiyorum, çünkü daha sonra, bu, tıbbın kendiliğinden ve hekim tarafından meydana getirilmeksizin de olsa gerçek deneylere sahip olduğunu kanıtlamak için bize yararlı olacaktır.

Sonuç çıkarmaya yarayacak olan bir belirleme daha yapacağım. Eğer sonunda, deney, bir olguya getirilmiş bir değişiklikle veya bir bozuklukla belirleniyorsa, ancak bunun altında, bu bozukluğun normal durumla karşılaştırılmasının gerektiği anlamı vardır. Deney sonunda bir yargılamadan başka bir şey olmadığından, zorunlu olarak iki şey arasında karşılaştırmayı gerektirir ve deneyde istemli, yani etkin olan şey, gerçekten zihnin yapmak istediği karşılaştırmadır. Oysa, sapma, ister bir raslantıyla, ister başka şekilde meydana gelsin, deneycinin zihni onları daha az iyi karşılaştıracak değildir. Karşılaştırılacak oluşlardan birinin bir bozuk-

luk diye alınması zorunlu değildir; zaten doğada, ne bozulmuş ne de anormal bir şey vardır; her şey mutlak, yani her zaman normal ve belirli kanunlara göre akıp geçer. Sonuçlar kendilerini görünür kılan koşullar nedeniyle değişir, ama kanunlar değişmez. Fizyolojik durum ve hastalıklı durum aynı güçler tarafından düzenlenmiştir ve onlar birbirlerinden ancak, hayat kanununun (loi vitale) kendini gösterdiği özel koşullarla ayrılırlar

GÖZLEMCİ VE DENEYCİ ÜZERİNE, GÖZLEM BİLİMLERİ VE DENEY BİLİMLERİ ÜZERİNE.

Az önce, araştırma sanatı açısından gözlem ve deney ancak araştırmacı tarafından aydınlatılmış oluşlar olarak ele alınmalıdır demiş ve araştırma yönteminin gözlem yapanı deney yapandan ayırt etmediğini eklemiştik. Bu durumda gözlemciyle deneycinin farkı nedir diye sorulacak. Şudur: Gözlemci adı, basit ya da karmaşık araştırma usullerini, değiştirmediği ve dolayısıyle doğanın sunduğu gibi derlediği olguların incelenmesine uygulayan kişiye verilir. Deneyci adı, basit ya da karmaşık araştırma usullerini, doğal olguları herhangi bir amaçta çeşitlendirmek ve değiştirmek için ve doğanın olguları sunmadığı durumlarda ya da koşullarda bu olguları görünür kılmak için kullanan kişiye verilir. Bu anlamda gözlem doğal bir olgunun araştırılmasıdır; deney, araştırmacı tarafından değiştirilmiş bir olgunun araştırılmasıdır. Tamamen dışta kalır ve basit olarak kelimelerin tanımında bulunur gibi görünen bu ayırım, gene de, az sonra göreceğimiz gibi, gözlem bilimlerini deney bilimlerinden ya da deneysel bilimlerden ayıran önemli farkı kendisiyle kavramamız gereken tek anlamı verir.

Önceki paragrafta dediğimiz gibi, deneysel usavur-

ma açısından gözlem ve deney kelimeleri, soyut anlamda alınırsa, birincisi bir oluşun katışıksız ve basit anlamını, ikincisi bir fikrin bir oluşla denetlenmesini belirler. Ama eğer gözlemi sadece bu soyut anlamında alırsak, bundan bir gözlem bilimi çıkarmak mümkün olmayacaktır. Oluşların basit olarak belirlenmesi bir bilim kurmaya asla yetmeyecektir. Oluşların ya da gözlemlerin sayısını artırmakla daha fazla bir şey öğrenilmeyecekti. Öğrenmek için gözlemlenen şey üstüne zorunlu olarak usavurmalar yapmak, oluşları birbiriyle karşılaştırmak ve onları, denetlemeye yarayan başka oluşlarla yargılamak gerekir. Ama bir gözlem bir başka gözlemi denetlemeye yarayabilir. Öyle ki, bir gözlem bilimi basit olarak gözlemlerle yapılmış bir bilim olacaktır, yani doğal gözlemin oluşları üzerine usavurmaların yapıldığı bir bilim, yukarıda tanımladığımız gibi. Bir deneysel bilim ya da deney bilimi, deneylerle yapılmış bir bilim olacaktır, yani deneycinin kendisinin yarattığı ve belirlediği koşullarda elde edilmiş deney oluşları üzerine usavurmaların yapıldığı bir bilim.

Bizim için, astronomi gibi, her zaman gözlem bilimleri olan bilimler vardır; çünkü, onların incelediği olgular eylem alanımızın dışındadır. Ama dünya bilimleri, aynı zamanda hem gözlem bilimleri, hem de deneysel bilimler olabilirler. Şunu da eklemek gerekir ki, bütün bu bilimler katışıksız gözlem bilimleri olarak başlar; ancak olguların ayrıştırılmasında ilerleyerek deneysel hale gelirler, çünkü gözlemci, deneyci haline gelir, cisimlere girmek ve olguların koşullarını değiştirmek için araştırma usulleri tasarlar. Deney, deneyciye özgü araştırma usullerinin kullanılmasıdır sadece.

Şimdi, deneysel usavurmaya gelince, bu, gözlem bilimlerinde ve deney bilimlerinde kesinlikle aynı olacaktır. Burada her zaman, biri çıkış noktası olan, öbü-

rü usavurmanın sonucunu veren iki oluşa dayanan bir karşılaştırmayla yargılama olacaktır. Yalnız gözlem bilimlerinde iki oluş da her zaman gözlem olacaktır; oysa deneysel bilimlerde iki oluş duruma göre ve deneysel ayrıştırmada çok ya da az derinleşildiğine göre ya sadece deneyden ya da hem deneyden, hem gözlemden gelmiş olacaktır. Çeşitli durumlarda bir hastalığı gözlemleyen, bu durumların etkisi üzerine usavurma yapan ve başka gözlemlerle denetlenen sonuçlar çıkaran hekim, deney yapmadığı halde, deneysel usavurma yapmış olacaktır. Ama eğer daha ileri gitmek ve hastalığın iç mekanizmasını tanımak isterse gizli olgulara başvuracaktır, öyleyse deney yapması gerekecektir; ama her zaman aynı şekilde usavurma yapacaktır.

Varlıklarının bütün koşullarında hayvanları gözlemleyen ve bu gözlemlerden başka gözlemlerle doğrulanan ve denetlenen sonuçlar çıkaran bir doğa bilimcisi tam anlamında deney yapmamakla birlikte, deneysel yöntemi kullanacaktır. Ama eğer midenin içindeki olguları gözlemlemesi gerekirse, bakışlarından gizli bir boşluğun içini görebilmek için az çok karmaşık deney usulleri tasarlamalıdır. Bununla birlikte, deneysel usavurma her zaman aynıdır. Réaumur ve Spallanzani doğal tarih gözlemlerini ya da sindirim üzerine deneylerini yaptıkları zaman deneysel yöntemi aynı şekilde uygularlar. Pascal, Saint-Jacques kulesi dibinde, sonra bu kulenin tepesinde barometrik bir gözlem yaptığı zaman bir deney yapmış kabul edildi. Bununla birlikte, bunlar, hava basıncı üzerine, bu basıncın yüksekliğe göre değişmesi gerektiğini önceden kabul eden bir görüşe göre yapılmış karşılaştırmalı iki gözlemdir sadece. Jenner, bir ağaçtaki guguk kuşunu ürkütmemek için onu dürbünle gözlemlediği zaman basit bir gözlem yapıyordu, çünkü bu gözlemi bir sonuç çıkarmak ve üze-

rinde bir yargıya varmak için bir ilk gözlemle karşılaştırmıyordu. Aynı şekilde, bir astronomi uzmanı, ilkin gözlemler yapar, ardından bu gözlemler üzerine usavurmalarda bulunur, amacı, onardan bir kavramlar birliği ede etmektir, bu kavramlar birliğini bu amaca uygun koşullarda yaptığı gözlemleriyle denetler. Oysa bu astronomi uzmanı deneyciler gibi usavurma yapar, çünkü yapılmış deney zihinde bir fikirle bağlanmış iki oluş arasındaki yargıyı ve karşılaştırmayı içerir.

Bununla birlikte, daha önce dediğimiz gibi, astronomi uzmanını dünya bilimleriyle uğraşan bilginden ayırmak gerekir, öyle ki, astronomi uzmanı gökyüzünde gezegenler üzerinde deney yapmaya gidemediğinden gözlemde sınırlanmak zorundadır. Deney bilimlerini gözlem bilimlerinden ayıran fark, kesin olarak, araştırmacının olgular üzerinde eylemde bulunabilme gücündedir.

Laplace, astronomiyi bir gözlem bilimi olarak belirler; çünkü gezegenlerin hareketleri sadece gözlemlenebilir, yoksa hareketlerini değiştirmek ve deney uygulamak için onlara varılamaz. «Yeryüzünde olguları deneyle değiştiriyoruz, gökyüzünde yıldız hareketlerinin bize sunduğu şeyleri dikkatle belirliyoruz» der Laplace. Bazı hekimler tıbbı gözlem bilimi olarak nitelerler, çünkü yanlış olarak, deneyin hekimliğe uygulanamadığını düşünmüşlerdir.

Sonunda, bütün bilimler aynı şekilde usavurma yapar ve aynı amacı göz önünde tutar. Hepsi bu olguların yasasının bilgisine, bu olguları önceden görebilecek, değiştirebilecek ya da onlara hakim olabilecek tarzda varmak ister. Oysa, astronomi uzmanı, yıldızların hareketini önceden söyler, bunlardan birçok pratik bilgi çıkarır, ama bilimleriyle ilgili olarak kimya uzmanının ve fizik uzmanının yaptığı gibi, gökle ilgili

olguları deneyle değiştiremez. Öyleyse, felsefe yöntemi açısından gözlem bilimleri ve deney bilimleri arasında kökel ayrılık olmamakla birlikte, insanın çıkarabileceği pratik sonuçlar ve araçlarıyla göreceli olarak elde ettiği güç bakımından bir gerçek ayrılık vardır. Gözlem bilimlerinde insan gözlemler ve deneysel olarak usavurma yapar, ama deney yapmaz; ve bu anlamda bir gözlem bilimi, bir edilgin bilim'dir denebilir. Deneysel bilimlerde insan gözlemler, ama ayrıca madde üzerinde de eylemde bulunur, maddenin özellikleri ayrıştırır, ve kendi yararına, olguların ortaya çıkmasını kışkırtır; bu olgular elbette her zaman doğal yasalara göre, ama çok defa doğanın henüz gerçekleştirmemiş olduğu koşullarda olup geçer. Bu etkin deneysel bilimler yardımıyla insan bir olgular yaratıcısı, yaratmanın gerçek bir ustası olur ve bu durumda deneysel bilimlerin gelecekteki gelişimleriyle doğada sağlayabileceği gücün sınırları belirlenemez.

Şimdi geriye, tıp bir gözlem bilimi olarak mı kalmalı, yoksa deneysel bir bilim haline mi gelmeli sorusu kalıyor. Elbette tıp basit bir klinik gözlem olarak başlamalıdır. Sonra, organizmanın kendi kendine uyumlu bir birlik, büyük dünyada (macrocosme) içerilmiş bir küçük dünya (microcosme) meydana getirmesi gibi, hayatın bölünemez olduğu ve yaşayan sağlıklı ve hastalıklı organizmaların, bütünlükleri içinde bize sunduğu olguları gözlemlemek'te sınırlanmamız ve gözlemlenmiş oluşlar üzerine usavurmalar yapmakla yetinmemiz gerektiği kabul edildi. Ama eğer bu biçimde sınırlanmak gerektiği kabul edilirse ve ilke olarak tıbbın edilgin bir gözlem bilimi olduğu ileri sürülürse, hekim, astronomi uzmanının gezegenlere dokunmayışı gibi, artık insan bedenine dokunamayacaktır. Bu durumda, fizyolojide, patolojide ve tedavide uygulanan normal

ya da patolojik anotomi de canlı açımları (vivisection) da tümüyle yararsızdır. Bu şekilde anlaşılan tıp, ancak umut ve az çok yararlı hijyenik reçeteler verebilir, ama bu etkin tıbbın, yani bilimsel ve gerçek tedavi edicinin yadsınmasıdır.

Burada deneysel tıp'ın tanımı kadar önemli olan bir tanımın incelemesine girmek gerekmiyor. Zorunlu bütün gelişmeleriyle bu soruyu başka zaman inceleyeceğim. Burada tıbbın deneysel ve ilerleyici bir bilim olarak belirlendiğini söyleyerek, basitçe görüşümü vermekle yetiniyorum ve bu bilimsel ya da deneysel tıbbın gelişimine kendimce katkıda bulunmak amacıyla özellikle kendi kanılarıma göre bu çalışmamı meydana getirdim.

DENEY, ASLINDA KIŞKIRTILMIŞ BİR GÖZLEMDEN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR.

Gözlem bilimleriyle deney bilimleri arasında belirlediğimiz önemli ayırıma rağmen, gözlemci ve deneyci, araştırmalarında, en uygun araçlar yardımıyla ve olabildiği kadar kesinlikle oluşları ya da olguları ortaya koyma ve beirleme konusunda ortak ve dolaysız amaca sahip olma bakımından biri öbüründen geride değildir; olağan iki gözlem söz konusuymuş gibi, her ikisi de kesinlikle davranır. Sonunda, bu, her iki durumda da, sadece bir oluş belirlemesidir; tek ayırım, deneyci tarafından belirlenmesi gereken oluşun ona doğal olarak sunulmaması, onun bu şeyi görünür kılmak zorunda olması, yani onu özel bir nedenle ve belli bir amaca göre kışkırtmak zorunda olmasıdır. Buradan giderek şöyle denebilir: deney, aslında, herhangi bir amaç için kışkırtılmış bir gözlemden başka bir şey değildir. Deneysel yöntemde oluşların araştırılması, yani araştırma her zaman bir usavurmayla birliktedir, öyle ki, en

olağan olarak deneyci deneysel bir fikrin denetlenmesi ya da doğrulanması için deney yapar. Öyleyse bu durumda, deney, denetleme amacıyla kışkırtılmış bir gözlemdir denebilir.

Bununla birlikte, burada tanımımızı tamamlamak ve onu gözlem bilimlerine kadar genişletmek için şunu hatırlatmak önemlidir: Bir fikri denetlemek için bizzat bir deney ya da gözlem yapmak her zaman kesinlikle zorunlu değildir. Kışkırtılması gereken gözlem doğada tümüyle hazır olarak varolmadığı zaman, yalnızca deney yapmak zorunda kalınacaktır. Ama eğer bir gözlem ister doğal olarak, ister raslantısal olarak, hatta ister başka bir araştırmacının eliyle daha önce gerçekleştirilmişse, o zaman bu gözlem tam hazır olarak alınacak ve deneysel fikrin doğrulanması için kullanılacaktır basitçe. Bu durumda deneyi, denetleme amacıyla istenmiş bir gözlemden başka bir şey değildir diyerek özetleyebilriz. Buradan şu sonuç çıkar: deneysel olarak usavurmalar yapmak için genellikle bir fikre sahip olmak ve bu önceden edinilmiş fikri denetlemek için de oluşları, yani gözlemleri çağırmak ya da kışkırtmak gerekir.

Önceden edinilmiş deneysel fikrin önemini daha sonra inceleyeceğiz, şimdi bize kendisiyle deneyin kurulduğu fikrin öznenin yapısına ve deney yapılan bilimin yetkinlik durumuna göre az ya da çok belirlenmiş olabileceğini söylemek yeter. Sonuç olarak, deneyin yönetici fikri, çözümü bilimin ilerlemesi için verimli olabilecek problemlere doğru araştırmaları daha sağlam yönetebilmek için konu üzerine önceden bilinen her şeyi kapsamalıdır. Fizik ve kimya gibi gelişmiş bilimlerde deneysel fikir, hüküm süren kuramlardan bir mantıksal sonuç gibi çıkar ve deneyin denetlenmesine iyice belirlenmiş bir anlamda başeğer; ama henüz incelen-

memiş karmaşık ya da karanlık soruların bulunduğu tıp gibi çocukluk döneminde bir bilim söz konusuysa, deneysel fikir böyle belirsiz bir konudan her zaman çıkmayacaktır. Öyleyse ne yapmalı? Kaçınmak ve gözlemler kendilerini sunarken bize aydınlık fikirler getirsin diye beklemek mi gerekir? Çoğunlukla uzun süre ve hatta boş yere beklemek gerekirdi; her zaman deney yapmakla kazanılır. Ama bu durumda ancak bir çeşit sezgiye göre, karşılaşılacak olasılıkları izleyerek yönelinebilecektir; hatta eğer konu tümüyle karanlık ve araştırılmamışsa, fizyoloji uzmanı deneme amacıyla biraz da raslantısal olarak eylemde bulunmaktan, izniniz olursa amiyane deyimiyle bulanık suda balık avlamaktan korkmamalıdır. Yani, o, meydana getireceği işlevsel karışıklıklar ortamında, kendisine araştırmalarında tutacağı yön üzerinde bir fikir verecek beklenmedik bazı olguların ortaya çıkışını görmeyi umabilir. Fizyolojide, patolojide ve tedavide bu bilimlerin karmaşık ve geri olmaları nedeniyle çok sık görülen el yordamıyla deney çeşitleri görmek için deney diye adlandırılabilir, çünkü bunlar beklenmedik ve önceden belirlenmemiş ama görünüşü deneysel bir fikri telkin edebilen ve bir araştırma yolunu açan bir ilk gözlemi ortaya çıkarmaya yönelmiştir.

Görüldüğü gibi, doğrulanması muhtemel bir fikir olmaksızın deney yapılan durumlar vardır. Bununla birlikte bu durumda deney bir gözlemi kışkırtmaya yönelmemiş değildir, o sadece araştırmada izlenecek sonraki yolu ona belirtecek bir fikri bulmak için onu kışkırtır. Öyleyse deney bir fikri doğurtmak amacıyla kışkırtılmış bir gözlemdir denebilir.

Özetle, araştırmacı araştırır ve sonuçlandırır; o, gözlemciyi ve deneyciyi kapsar, yeni fikirlerin keşfini izler ve aynı zamanda bir sonuç çıkarmak ya da başka

fikirleri denetlemeye özgü bir deney için oluşları araştırır.

Genel ve soyut anlamda deneyci belirli koşullarda istediği bilgileri, yani deneyi çıkarmak için gözlem oluşlarını çağıran ya da kışkırtan kişidir. Gözlemci, gözlem oluşlarını elde eden ve onların uygun araçlar yardımıyla iyi konmuş ve belirlenmiş olup olmadıklarını yargılayan kişidir. Bunsuz, bu oluşlara dayanan sonuçlar sağlam bir temelden yoksun olacaklardır. .Aynı şekilde deneyci aynı zamanda iyi bir gözlemci olmalıdır, deneysel yöntemde deney ve gözlem her zaman önde yürür.

DENEY KAZANMAK VE GÖZLEME DAYANMAK BAŞKA DENEY YAPMAK VE GÖZLEM YAPMAK BAŞKA ŞEYDİR.

Önceki tanımlara yönelteceğim genel eleştiri, bunlarda deneysel usavurmanın iki uç terimi olarak gözlem ve deneyi aynı zamanda düşünmek yerine, yalnız araştırma sanatını göz önünde tutarak kelimelere çok sınırlı bir anlam verilmiş olmasıdır. Bu tanımların açıklık ve genellikten yoksun olduğunu da görüyoruz. Bu durumda, tanıma bütün yararlılığını ve değerini vermek için, oluşları elde etmekte kullanılan araştırma usulüne ait olanla bu oluşları kullanan ve deneysel yöntemin hem dayanma noktasını, hem de criterium'unu yapan zihinsel usule ait olanı ayırt etmek gerektiğini düşünüyorum.

Fransız dilinde deney (experience) kelimesi, tekil olarak, genel ve soyut bir tarzda, yaşandıkça kazanılan bilgi anamına gelir. Tekil olarak deney kelimesi bir hekim için kullanıldığında, onun hekimlik çalışmalarında kazandığı bilgiyi anlatır. Bu, öbür meslekler için de böyledir, bu anlamda bir insanın deney kazandığı, deney'e sahip olduğu söylenir. Daha sonra, teşmil yoluyla

ve somut anlamda deney adı bize nesnelerin deneysel bilgisini sağlayan oluşlara verildi. Gözlem kelimesi, tekil olarak, genel ve soyut anlamında, bir oluşun araştırma araçları ve bir belirleme için uyarlı incelemeler yardımıyla belirlenmesi demektir. Teşmil yoluyla ve somut anlamda gözlemler kelimesi, belirlenmiş oluşlar için de kullanıldı, ve bu anlamda tıbbî gözlemler, astronomik gözlemler vb. denir.

Somut bir tarzdan söz edince ve deney yapmak ya da gözlem yapmak denince, bu inceleme ve araştırmaya kalkmayı, denemelere ve sınamalara girişmeyi belirler, bunda amaç zihnin usavurma yardımıyla bir bilgi ya da öğrenim sağlayabileceği olguları elde etmektir.

Soyut bir tarzdan söz edince, ve gözleme dayanmak ve deney kazanmak deyince, bu, gözlem'in usavuran zihnin dayanma noktası olduğunu ve deney'in sonuç çıkaran zihnin dayanma noktası ya da daha doğrusu oluşların yorumuna uyarlanmış doğru bir usavurmanın ürünü olduğunu belirler. Buradan şu çıkar: deneyler yapmadan iyice belirlenmiş oluşlar üzerine uygun bir biçimde usavurmalar yaparak deney kazanılabilir, aynı şekilde deney kazanmadan deneyler ve gözlemler yapılabilir, eğer oluşları belirlemekle yetiniliyorsa.

Öyleyse, gözlem oluşları gösteren şeydir, deney oluşlar üzerine bilgi veren'dir ve bir şeye bağlı olarak deney sağlayandır. Ama bu bilgi ancak bir karşılaştırma ve bir yargıyla, yani bir usavurma sonunda elde edilebilir, bundan yalnız insanın deney kazanmaya ve deneyle kendini yetkinleştirmeye yetenekli olduğu sonucu çıkar.

«Deney insanı her gün düzeltir.» der Goethe. Çünkü insan gözlemlediği şey üzerine doğru ve deneysel olarak usavurmalar yapar, bunsuz kendini düzelteme-

yecektir. Aklını kaybeden insan, deli, deneyle öğrenemez artık, deneysel olarak usavurmalar yapamaz artık. Öyleyse deney aklın ayrıcalılığıdır. «Düşüncelerini doğrulama ve onları düzenleme yalnız insana özgüdür; düzeltme, doğrulaştırma, iyileştirme, yetkinleştirme ve böylece kendini her gün daha usta, daha bilge, daha mutlu kılmak yalnız insana özgüdür. Sonunda, yalnız insan için bir sanat, yüce bir sanat vardır, öyle ki, en çok övülen sanatlar bile onun araçları ve yapıtıdır: düşünme sanatı, usavurma.» (Laromiguière)

Deney kelimesine deneysel tıpta her yerde taşıdığı aynı genel anlamı vereceğiz. Bilgin her gün deneyle öğrenir, deneyle bilimsel fikirlerini, kuramlarını durmadan düzeltir, onları sayıca gittikçe büyüyen oluşlarla uyumlu kılmak ve böylece gittikçe gerçeğe yaklaşmak için doğrulaştırır.

Bizi çevreleyen şeyler üzerine iki tarzda bilgi edinilebilir, yani deney kazanılabilir: ampirik olarak ve deneysel olarak. İlkin, her şeyden uygulama yoluyla elde edilen bir çeşit bilinçsiz ve ampirik bir bilgi ya da deney vardır. Ama böylece elde edilen bu bilgiye, farkında olunmadan yapılan bulanık bir deneysel yargılama zorunlu olarak katılmıştır, bunun ardından kendileri üzerine bir yargı verebilmek için oluşlar birbiriyle karşılaştırılır. Demek ki, deney, ampirik ve bilinçsiz bir usavurmayla kazanılabilir; ama zihnin bu belirsiz ve kendiliğinden işleyişini, bilgin, belli bir amaca doğru daha çabuk ve bilinçli tarzda yönelen açık ve akla uygun bir yöntem haline getirdi. Bilimlerde deneysel yöntem böyledir, buna göre deney her zaman gözlemin doğurttuğu ve deneyin denetlediği bir fikir üzerine kurulmuş açıkseçik bir usavurma ile kazanılmıştır. Sonuç olarak her deneysel bilgide üç evre vardır: gözlem yapmak, karşılaştırma yapmak ve gerekçeli yargı ver-

mek. Deneysel yöntem bizi çevreleyen oluşlar üzerine bir yargı vermekten öte bir şey yapmaz, bunu da yargıyı denetleyecek ve deney ortaya koyacak tarzda konumlanmış bir başka oluştan başka bir şey olmayan bir criterium yardımıyla yapar. Bu genel anlamında deney, insan bilgilerinin tek kaynağıdır. Zihin, kendinde, şeyler arasında zorunlu bir ilişkinin duygusuna sahiptir ancak, ama bu ilişkinin biçimini yalnız deneyle tanıyabilir.

Bu durumda, deneysel yöntemde göz önünde tutulması gereken iki şey vardır: 1. kesin bir araştırma yoluyla tam doğru oluşlar elde etme sanatı, 2. olguların yasasıyla ilgili bilgiyi elde edebilmek için bir deneysel usavurma yardımıyla bu oluşları ortaya çıkarma sanatı. Demiştik ki, deneysel usavurma her zaman ve zorunlu olarak iki oluşu birlikte etkiler, bunlardan biri çıkış noktası hazırlayan gözlem, öteki sonuç çıkarmaya ya da denetlemeye yarayan deney. Bununla birlikte, bir anlamda mantıksal soyutlama olarak ve tuttukları yer bakımından, usavurmadan, gözlem işi deney işinden ayırt edilebilir.

Ama, deneysel usavurmanın dışında, gözlem ve deney, önceki soyut anlamında artık yoktur; birinde de, öbüründe de ancak tam doğru ve kesin araştırma usulleriyle elde edilmesi söz konusu olan somut oluşlar vardır. Daha sonra göreceğiz ki, araştırıcı kendini gözlemci ya da deneyci olarak ayırt etmelidir; olguların oluşmasında etkin ya da edilgin oluşuna göre değil, ama onları elde etmek için onlar üzerinde etkili olup olmadığına göre.

ARAŞTIRICI ÜZERİNE, BİLİMSEL ARAŞTIRMA ÜZERİNE.

Bilimsel araştırma sanatı bütün deneysel bilimlerin temel taşıdır. Eğer usavurmanın temelini hazırlayan

oluşlar kötü kurulmuşsa ya da yanlışsa hepsi çökecek ya da hepsi yanlış olacaktır; aynı şekilde çok defa bilimsel kuramlardaki yanlışların kökü oluşlardaki yanlışlardadır.

Deneysel araştırmalar sanatı olarak kabul edilen incelemede araştırıcı tarafından en uygun araçlar yardımıyla aydınlığa çıkarılmış ve olabildiğince kesin belirlenmiş oluşlar vardır sadece. Burada gözlemci ve deneyciyi kullandıkları araştırma usullerinin yapısıyla ayırt etmenin yeri yoktur artık. Önceki paragrafta araştırmanın etkinliğine ya da edilginliğine göre kurulmaya çalışılan tanımların ve ayrımların tutarlı olmadıklarını gösterdim. Sonuç olarak, gözlemci ve deneyci oluşları ellerinden geldiğince belirlemeye çalışan araştırmacılardır ve inceledikleri olguların karmaşıklığına göre az çok karmaşık inceleme araçları kullanırlar. Gözlemci ve deneyci, çoğunlukla kendileri için ortak olan çeşitli araştırma araç ve gereçlerini yaratmak ve yetkinleştirmek için aynı el ve zihin etkinliğine, aynı ustalığa, aynı yaratıcı zekâya gereksinme gösterebilirler. Her bilim kendine özgü bir çeşit araştırma biçimine, çeşitli araçlara ve özel usullere sahiptir. Her bilim sorunlarının yapısıyla ve incelediği olguların çeşitliliğiyle ayırt edildiğine göre bu zaten kendini ortaya koyar. Tıbbî araştırma hepsinin en karmaşık olanıdır; anatomik, fizyolojik, patolojik ve tedavi edici araştırmalara özgü yöntemlerin tümünü içerir, ve ayrıca, daha öteye giderek, kimya ve fizikten kendisi için güçlü yardımcılar durumuna gelen bir yığın araştırma aracı alır. Deneysel bilimlerin bütün ilerlemeleri araştırma araçlarının yetkinliğiyle ölçülür. Deneysel tıbbın bütün geleceği, hem normal durumdaki, hem hastalıklı durumdaki hayat olgularının incelenmesine başarıyla uygulanabilen bir araştırma yönteminin yaratılmasına bağlı-

dır. Burada, tıpta böyle bir deneysel araştırma yönteminin gerekliliği üzerinde ısrar etmeyeceğim ve güçlükleri de sıralamaya çalışmayacağım. Şunu demekle yetineceğim: Bütün bilimsel hayatım, kendi payıma, modern bilimin sürdürme ve kesinlikle temellendirme işini gelecek yüzyıllara bırakarak kavrama zaferini elde edeceği ve başlatma şerefine ereceği bu çok büyük yapıta katkıda bulunmaya adanmıştır. Deneysel tıbbın ilkeleri üzerine yapıtımı meydana getiren iki cilt, sadece fizyolojide, patolojide ve tedavide uygulanan deneysel araştırma usullerinin gelişimine adanmış olacaktır. Ama, tıbbî araştırmanın bütün yönlerini açıklamak bir kişi için ne kadar imkânsızdır ve böylesine geniş bir konuda kendimi sınırlamak için özellikle canlı hayvan açımları (vivisections zoologiques) usullerinin düzenlenmesiyle uğraşacağım. Bu biyolojik araştırma dalı kuşkusuz en incelikli ve en güç olanıdır; ama onu en verimli ve deneysel tıbbın ilerlemesinde doğrudan doğruya büyük bir yararlılığa sahip olabilen bir dal olarak belirliyorum.

Bilimsel araştırmada en küçük usuller bile büyük önem taşır. Bir hayvanın uygun olarak seçilmesi, belli bir tarzda yapılmış bir araç, bir ayıracın bir başka ayıraç yerine kullanılması en önemli genel sorunların çözümlenmesi için genellikle yeter. Yeni ve güvenilir bir deneysel ayrıştırma aracının her ortaya çıkışında, bu aracın uygulanabileceği sorularda bilimin ilerleme gösterdiği her zaman görülür. Tersine, kötü bir yöntem ve hatalı araştırma usulleri daha ciddî hatalar getirebilir ve bilimi yanıltarak duraklatabilir. Tek kelimeyle, en büyük bilimsel doğruların kökleri, bir anlamda bu doğruların geliştiği bir yer meydana getiren deneysel araştırmanın ayrıntılarındadır.

Genelleştirici diye kendilerini belirleyen sahte bil-

ginlerin çok defa yok saydığı ve aşağıladığı araştırma usullerinin bütün bu ayrıntılarının önemini iyi sezebilmek için yetişmiş ve laboratuvarda yaşamış olmak gerekir. Bununla birlikte insanın hayat olguları üzerine gerçekten verimli ve aydınlık genellemelere varabilmesi için kendi kendine deney yapması, hastanede, ders salonunda ya da laboratuvarda hayatın pis kokulu ya da heyecan veren toprağında çalışmış olması gerekir. Bazıları gerçek bilimin böğürtlenler ve çalılıklar arasından bacakları sıyrılmış olarak sarp yokuşları tırmandıktan sonra ancak varılabilen çiçekli ve hoş bir düzlüğe benzediğini söyler. Eğer bilim üzerine benim duygumu açıklayan bir benzetme yapmak gerekirse, bu, içine ancak çok uzun ve korkunç mutfaktan geçilerek varılabilen, her yanı ışıktan parıldayan, çok güzel bir salondur, diyeceğim.

DENEYSEL USAVURMADA DENEYCİ GÖZLEMCİDEN AYRILMAZ.

Deneysel yöntemin ilkelerini toplu olarak kavramak isteyen bilgin, koşullarla ilgili iki kuralı yerine getirmeli ve amacına varmak ve doğruyu ortaya çıkarmak için zihnin vazgeçilmez olan iki niteliğine sahip olmalıdır. İlkin, bilgin, oluşların denetimine bırakacağı bir fikre sahip olmalıdır; ama aynı zamanda, çıkış noktası olan ya da fikrini denetlemeye yarayan oluşların doğru ve iyi kurulmuş olduğundan emin olmalıdır; bunun için o, hem deneyci, hem de gözlemci olmalıdır.

Daha önce söylediğimiz gibi, gözlemci gözlerinin önündeki olguları katışıksız ve basit olarak belirler. Bir olguyu eksik gösterebilecek ya da yanlış belirtebilecek gözlem yanılmalarına karşı dikkatli olmak tek tasası olmalıdır. Bu bakımdan, o, gözlemini daha tam kılmaya yardım edebilecek bütün araçları kullanır. Gözlemci olguların fotoğrafçısı olmalıdır, gözlemi tam tamına

doğayı göstermelidir. Önceden edinilmiş bir fikri olmaksızın gözlemlemesi gerekir; gözlemcinin zihni edilgin olmalıdır, yani susmalıdır; o, doğayı dinler ve doğanın söylediğini yazar.

Ama, oluş belirlenince ve olgu iyi gözlemlenince, fikir belirir, usavurma işe karışır ve olguyu yorumlamak için deneyci ortaya çıkar.

Daha önce de gördüğümüz gibi, deneyci, az çok olası ama öncesel bir yorum ve gözlemlenen olgular sayesinde deneyini öyle bir biçimde düzenleyen kişidir ki, deneyi öngörülerinin mantıksal düzeninde varsayımı ya da önceden edinilmiş fikri denetlemeye yarayan bir sonuç getirir. Bunun için, deneyci, tasarladığı amaca ulaşmaya en uygun deneysel koşulları bulmak için düşünür, dener, yoklar, karşılaştırır ve birleştirir. Zorunlu olarak önceden edinilmiş bir fikirle deney yapmak gerekir. Deneycinin zihni etkin olmalıdır, yani doğayı sorguya çekmelidir ve doğaya kendisine fikir veren çeşitli varsayımlara göre her anlamda sorular yöneltmelidir.

Ama bir kere deney koşulları kuruldu ve önceden edinilmiş fikre ya da zihnin daha önceki bakışına göre meydana getirildi mi, daha önce söylediğimiz gibi, bundan, kışkırtılmış gözlem, yani tasarlanmış gözlem çıkar. Bununla, deneycinin düzenlediği olgular kendini gösterir, daha sonra kendilerini doğuran deneysel fikre bağlı olarak kedilerinden hangi denetimin elde edilebileceğini bilmek için daha önce belirlenmesi gereken olgular.

Oysa, deneyin sonucu kendini gösterdiği andan itibaren deneyci kışkırtmış olduğu gerçek bir gözlemle karşı karşıya bulunur, ve bu gözlemin her gözlem gibi, önceden edinilmiş bir fikir olmaksızın belirlenmesi gerekir. Bu durumda deneyci ortadan çekilmeli ya da da-

ha çok bir anda gözlemci haline gelmeli; ancak deney sonuçlarını kesinlikle sıradan bir gözlemin sonuçlarıymış gibi belirledikten sonra zihni deneysel varsayım aynı sonuçlarla doğrulanmış mı ya da reddedilmiş mi diye usavurmak, karşılaştırmak ve yargılamak için geri gelecek. Yukarıda ortaya konan karşılaştırmayı sürdürmek için şöyle diyeceğim: deneyci doğaya sorular sorar, ama doğa konuşunca o susar; doğanın verdiği cevapla‹ belirlemeli, doğayı sonuna kadar dinlemeli, her durumda doğanın kararlarına beşeğmelidir. Deneyci doğayı duvağını açmaya zorlamalı, dendi. Evet, elbette deneyci doğayı, ona saldırarak ve her anlamda sorular yönelterek duvağını açmaya zorlar, ama asla ne doğanın yerine cevap vermeli, ne de deney içinde varsayımı destekleyecek ya da doğrulayacak sonuçlar bölümünü alarak doğanın cevaplarını eksik dinlemeli. Daha sonra göreceğiz ki, deneysel yöntemin en büyük tehlikelerinden biri buradadır. Önceden edinilmiş fikrini saklamayı sürdüren ve deney sonuçlarını sadece bu görüş açısından belirleyen deneyci zorunlu olarak yanılgıya düşer, çünkü o, önceden göremediği şeyi belirlemeyi ihmal eder ve o zaman eksik bir gözlem yapar. Deneyci, fikrini doğanın bir cevabını istemede bir araç olmaktan başka türlü almamalıdır. Ama fikrini doğanın buyruğuna vermeli ve kışkırttığı olguların gözleminin öğreteceklerine göre fikrini bırakmaya, biçimlemeye ya da değiştirmeye hazır olmalıdır.

Öyleyse bir deneyde göz önünde tutulacak iki işlem vardır. Birincisi, tasarlamak ve deney koşullarını gerçekleştirmektir; ikincisi, deney sonuçlarını belirlemek'tir. Önceden edinilmiş bir fikir olmadan bir deney kurma olanağı yoktur; daha önce dediğimiz gibi, bir deney kurmak demek, bir soru sormak demektir; cevap bekleyen bir fikir olmadan bir soru düşünülemez.

Bu durumda, mutlak ilke olarak, deney her zaman önceden edinilmiş bir fikir için kurulmuş olmalıdır; bu fikrin çok ya da az bulanık, çok ya da az belirlenmiş olması önemsiz diye düşünürüm. Kendisi de kışkırtılmış bir gözlemden başka bir şey olmayan deney sonuçlarını belirlemeye gelince, aynı şekilde ilke olarak bütün öbür gözlemlerde olması gerektiği gibi, yani önceden edinilmiş bir fikir olmaksızın yapılmalıdır derim.

Deneycinin varlığında bir de deneyi tasarlayan ve kuran kişiyle, deneyin yapılmasını gerçekleştiren ya da sonuçları belirleyen kişi ayırt edilebilir ve ayrılabilir. Birinci durumda, bilimsel yaratıcının zihnidir çalışan; ikincide, gözlemleyen ya da belirleyen duyulardır. İleri sürdüğüm kanıtı bize daha çarpıcı biçimde Fr. Hubert örneği sağlar. Bu deneyleri tasarlıyor, sonra bunları hiç bir bilimsel fikre sahip olmayan hizmetçisine yaptırıyordu. Bu durumda Hubert deneyi kuran yönetici zihindi; ama bir başkasının duyularını kullanmak zorunda kalmıştı. Hizmetçi, önceden edinilmiş bir fikir için kurulmuş deneyi gerçekleştirmekte zekâya başeğen edilgin duyuları temsil ediyordu.

Deneysel yöntemde varsayımların ve önceden edinilmiş fikirlerin kullanılmasını mahkûm edenler, deneyin kurulmasıyla sonuçların belirlenmesini karıştırma yanlışına düştüler. Deney sonuçlarını varsayımlar ve önceden edinilmiş fikirlerden arınmış bir zihinle belirlemek gerekir demek doğru olur. Ama, deney kurmak ya da gözlem araçları tasarlamak söz konusu olduğu zaman varsayımların ve fikirlerin kullanılışını yasak etmekten sakınmak gerekecektir. Tersine, birazdan göreceğimiz gibi, ingeleme özgür çalışma olanağı vermelidir, bu bütün usavurmanın ve bütün tasarlamanın ilkesi olan fikirdir, her tür girişim bu fikre bağlanır. Zarar verebilir bahanesiyle ne deneyi örtbas etmeli, ne de

uzaklaştırmalıdır, yapılacak şey deneyi düzenlemek ve ona bir kriteryum vermektir, bu da apayrı bir şeydir.

Eksiksiz bilgin, hem kuramı, hem deneysel uygulamayı kucaklayan kişidir. 1. bilgin, bir oluşu belirler; 2. bu oluş hakkında zihninde bir fikir doğar; 3. bu fikirden giderek usavurur, bir deney kurar, bu deneyde maddi koşulları tasarlar ve gerçekleştirir; 4. bu deneyden gözlemlenmesi gereken yeni olgular doğar ve bu böylece devam eder. Bilginin zihni, bir anlamda her zaman iki gözlem arasında yerleşmiş bulunur: Biri usavurmaya çıkış noktası olmaya yarar, öbürü bilginin sonuç çıkarmasına yarar.

Daha aydınlık olmak için, deneysel usavurmanın çeşitli işlemlerini ayırmaya çalıştım. Ama, bütün bunlar aynı zamanda tıp gibi çok karışık bir bilimde araştırmalara girişen bilginin kafasında geçince, gözlemin sonucu olanlarla deneye ait olanlar arasında öyle bir karışıklık vardır ki, bu terimlerin herbirini bu girift karışımın içinde ayrıştırmak istemek olanaksız ve zaten yararsız olacaktır. İlke olarak a priori fikri ya da daha doğrusu varsayımı deneyin uyarıcısı saymak ve onu serbest akışına bırakmak yetecektir, yeter ki, deneyin sonuçları kesin ve tam olarak gözlemlenmiş olsun. Eğer varsayım kendini doğrulamazsa ve yokolsa bile, onun bulduracağı oluşlar bilimin sarsılmaz malzemesi olarak elde edilmiş kalacaklardır.

Öyleyse, gözlemci ve deneyci deneysel araştırmanın değişik evrelerine cevap vereceklerdir. Gözlemci, artık usavurmaz, belirler; deneyci, tersine, usavurur ve elde edilmiş oluşları temel alır, bu oluşlardan giderek akla yatkın bir biçimde başka oluşları tasarlamak ve başka oluşları kışkırtmak için. Ama, kuramda ve soyut bir biçimde gözlemci deneyciden ayırt edilebilirse de, uygulamada bunları birbirinden ayırmak olanaksız

gibidir, çünkü aynı araştırmacıyı zorunlu olarak birbiri ardından hem gözlemci, hem deneyci olarak görüyoruz.

Bir bilgin bütün bir bilimsel soruyu sadece kendisi bulduğu ve geliştirdiği zaman, bu durum açıklıkla ortaya çıkar. Ama, çok defa bilimin evriminde deneysel usavurmanın çeşitli parçaları birçok araştırıcı tarafından paylaşılmıştır. Aynı şekilde, tıpta olsun, doğa bilimlerinde olsun sadece gözlemler toplandı ve bir araya getirildi; öbürleri, gözlemler üzerine kurulmuş az çok önemli ve az çok olası varsayımlar ortaya koyabildiler; daha öbürleri, varsayımları denetlemesi gereken deneyi meydana getirmek için uygun koşulları deneysel olarak gerçekleştirdiler; sonunda, bir başkaları da, çeşitli gözlemcilerin ve deneycilerin elde ettiği sonuçları özellikle genelleştirmeye ve sistemleştirmeye yöneldiler. Deney alanının bu parçalanışı yararlı bir şeydir, çünkü bu çeşitli parçalardan herbiri daha iyi işlenmiştir. Sonunda görülüyor ki, bazı bilimlerde gözlem ve deney araçları tamamen özel aletler haline geldiği için, bunların yönetimi ve kullanılışı belli bir alışkanlık gerektirir ve belli bir el ustalığı ya da bazı duyuların yetkinleşmesini ister. Ama, bilimde uygulamayla ilgili olarak uzmanlığı kabul ediyorsam da, onu kurumsal olan her şey için reddederim. Sonuç olarak, genelliklerin uzmanlığını yapmayı felsefeye karşı ve bilime karşı bir ilke olarak düşünürüm, her ne kadar bu bilimler üzerine temellendirilmiş oluşuyla öğünen modern bir felsefe okulu tarafından önerilmişse de.

Bununla birlikte, deneysel bilim, yöntemin ayrı olarak alınmış bir yanı ile ilerleyemez; ancak, yöntemin ortak bir amaca doğru işbirliği yapan bütün parçalarının birleşmesiyle ilerler. Gözlemler toplayanlar, bu gözlemler ancak ardarda deneysel usavurmadan geçirilirse

yararlıdır; yoksa, gözlemlerin belirsiz birikimi hiç bir yere götürmez. Başkalarının topladığı gözlemler üzerine varsayımlar ortaya koyanlar, ancak bu varsayımları deney yaparak doğrulama yolunu tuttukça yararlıdırlar; yoksa, deneyle doğrulanmayan ya da doğrulanamayan varsayımlar ancak sistemler meydana getirirler ve bizi yeniden skolastik'e götürürler. Deney yapan kişiler bütün hünerlerine rağmen eğer tam ve iyi yapılmış gözlemler üzerine temellenmiş önemli bir varsayımdan ilham almamışlarsa, soruları çözümleyemeyeceklerdir. Sonunda, genelleyen kişiler, bu kuramların göstermeye yöneldiği bütün bilimsel ayrıntıları kendileri tanıyacak olanlar kadar dayanıklı kuram koyamayacaklardır. Bilimsel genellemeler özelliklerden ilkelere yükselmek zorundadır; ve ilkeler öylesine kararlı şeylerdir ki, en derin ayrıntıara dayanırlar, kazığın toprağa çakıldıkça sağlam oluşu gibi.

Böylece görülüyor ki, deneysel yöntemin bütün parçaları birbirine zincirleme bağlıdır. Oluşlar zorunlu gereçlerdir; ama onların deneysel usavurmayla meydana getirilişi, yani kuram, bilimi gerçek olarak oluşturur ve kurar. Oluşların biçimlediği fikir, bilimi sunar. Deneysel varsayım, önceden edinilmiş ya da oluşturulmuş bilimsel fikirden başka bir şey değildir. Kuram da, deneyle denetlenen bilimsel fikirden başka bir şey değildir. Usavurma, fikirlerimize bir biçim vermeye yarar, öyle ki, ilkel olarak ve sonuç olarak her şey bir fikre dönüşsün. Bu fikir, bütün bilimsel usavurmanın çıkış noktası ya da primum movens'idir, ve bu fikir, aynı şekilde, zihnin bilinmeyene doğru gidişinde amaçtır.

Çeviren: Dr. YÜKSEL TİMUÇİN

HENRI BERGSON
SANATIN NESNESİ NEDİR?

Sanatın nesnesi nedir? Eğer gerçek doğruca duyularımıza ve bilincimize çarpsaydı, eğer nesneler ve kendi kendimizle doğrudan doğruya iletişime girebilseydik sanıyorum ki sanat yararsız olurdu ya da daha doğrusu hepimiz sanatçı olurduk; çünkü o zaman ruhumuz doğanın birlikselliği (unisson) karşısında coşkuyla titreşip duracaktı. Gözlerimiz, belleğimizin yardımıyla, öykünülemez resimleri uzaydan kesip çıkaracak ve zaman içinde saptayacaktır. Bakışımız, eskiçağ yontuculuğunun örnekleri kadar güzel yontuları, insan bedeninin canlı mermerinde gözlerini gezdirirken bulup yakalayacaktır. Bazı kez neşeli, çoğu kez şikayetçi, her zaman için özgün bir şarkı olan içsel yaşamımızın kesintisiz şarkısını ruhlarımızın derinliklerinden işitecektik. Bütün bunlar çevremizde oluşan şeylerdir; bütün bunlar bizde oluşan şeylerdir; bununla birlikte bütün bunlar belirgin olarak bizim tarafımızdan sezinlenmemektedir. Doğayla bizim aramızda varolan bir şey mi diyeyim? Bizimle kendi bilincimiz arasına bir perde girmektedir; bu perde sıradan kişiler için kalın, sanatçı ve şair içinse ince, hafif ve hemen hemen saydam bir perdedir. Bu perdeyi hangi peri dokudu? Bu perde dostluk için mi yoksa kötülük için mi dokunmuştur? Yaşamak gerekmektedir ve yaşam da bizim nesneleri, kendi gereksinmelerimizle olan ilişkileri içinde yakalamamızı istiyor. Yaşamak bir şey yapmaktan başka bir şey değildir. Yaşamak, uygun tepkilerle karşılık vermek

için nesnelerden yararlı bir izlenim almaktan başka bir şey değildir. Öteki izlenimler karanlıkta kalmak ya da bize karışık bir biçimde gelmek zorundadırlar. Bakıyorum ve gördüğümü sanıyorum; dinliyorum ve işittiğimi sanıyorum; inceleme yapıyorum, yüreğimin içinden okuduğumu sanıyorum. Ama dış dünyada gördüklerim ve duyduklarım, benim davranışımı, tutumunu aydınlatmak için duyularımdan çıkardıklarımdan başka bir şey değildir; kendimle ilgili bilgilerim yüzeyde kalandır, eyleme katılandır. Öyleyse duyularım ve bilincim bana gerçekliğin edimsel bir yalınlaştırmasından başka bir şey vermemektedirler. Duyularımın ve bilincimin bana nesnelerden ve kendi kendimden verdiği görünüm içinde insana yararsız olan ayrışıklıklar silinmekte, insana yararlı olan benzeşimler belirlenmekte, eylemimin gireceği yollar daha önceden çizilmektedir. Bu yollar, benden önce bütün insanlığın gelip geçtiği yollardır. Nesneler, benim yararlanacağım yönden sınıflandırılmıştır. İşte, nesnelerin renk ve biçimlerini ben daha çok bu sınıflandırmayla belli belirsiz görüyorum. Hiç kuşkusuz insan bu noktada hayvandan çok daha üstündür. Bir kurdun gözünün bir oğlakla bir kuzu arasındaki ayrımı görme olasılığı her halde çok azdır. Burada kurt için, ikisinin de yakalanması kolay, ikisinin de parçalanması zevkli, iki tane özdeş değerde av vardır. Bizim içinse keçiyle koyun arasında bir ayrım vardır; ama biz de bir keçiyi bir başka keçiden, bir koyunu bir başka koyundan ayırt ediyor muyuz? Nesnelerin ve varlıkların **bireyselliği** bize maddesel olarak yararlı olmaması yönünden her zaman için gözümüzden kaçmaktadır. Burada bile bunu fark ettiğimizde (bir kişiyi başka bir kişiden ayırt ettiğimiz zaman) gözümüzün yakaladığı bireyselliğin kendisi değil, başkaca söylersek, biçimlerden ve renklerden oluşan bütünüyle özgün bir uyum

değildir; yalnızca bir ya da iki belirti uygulamadaki tanımayı kolaylaştıracaktır.

Kısacası biz, nesnelerin kendilerini görmemekteyiz; çoklukla bunların üzerlerine yapıştırılmış etiketleri okumakla yetinmekteyiz. Gereksinmeden doğmuş olan bu eğilimi dilin etkisiyle daha da vurgulanmıştır. Çünkü sözcükler (özel adlar dışında) cinsleri göstermektedir. Nesnenin en ortak görevini ve özelliksiz görünümünü ancak anlatan kelime bizimle nesne arasına girmekte ve onun biçimini gözlerimizden gizlemektedir; eğer bu biçim, sözcüğün kendisini yaratan gereksinmelerin ardına gizlenmeseydi sözcük olmazdı. Bunlar yalnız dış nesneler de değildir; bunlar bize özgü ruh durumlarımızdır. Kendilerinin sahip oldukları içtenlik, kişilik, özgün yaşam gibi niteliklerini gözlerimizden kaçıran bu ruh durumlarımızdır. Bir sevgi ya da bir kin duyduğumuz zaman kendimizi sevinçli ya da üzüntülü hissettiğimiz zaman, binlerce ayırtıyla ve binlerce derin titreşimle bizim olan şey, bilincimize ulaşan bizim kendi duygumuz mudur? Böyle olsaydı o zaman hepimiz romancı, hepimiz şair, hepimiz müzikçi olurduk. Ama, biz ruh durumumuzun ancak dış yayılımını farketmekteyiz. Duygularımızın ancak kişiliksiz görünümünü *yakalamaktayız; aynı koşullar altında, bütün insanlar* için aşağı yukarı benzerliği olan ve ilk ve son olarak dilin belirttiği görüntüyü kavramaktayız. Böylece kendi kişiliğimize varıncaya dek, bireysellik bizim gözümüzden kaçmaktadır. Biz genel bilgiler ve simgeler içinde devinmekteyiz; kendi gücümüzün başka güçlerle boy ölçüştüğü çevresi kapalı bir alan içinde gibiyiz. Eylemle büyülenmiş olarak, eylem tarafından çekilerek, en büyük iyiliğimiz için, onun seçtiği alan üzerinde, biz nesnelerle kendimiz arasında ortak duvarlı bir bölge içinde, nesnelerin dışında, kendi kendimizin dışında ya-

şamaktayız. Ama, uzaktan uzağa, doğa, ayrımlamayla, yaşamdan daha fazla kopmuş ruhlar ortaya çıkarmaktadır. Burada, felsefenin ve düşünmenin ürünü olan sistemli, akla uygun ve istenen bir kopuşu söz konusu etmiyorum. Yalnızca, doğal kopuş duygusundan, duyunun ya da bilincin yaradılıştan gelen yapısından söz ediyorum. Bu kopuş, bir çeşit görme, işitme ya da düşünme gibi el değmemiş bir biçimde kendini göstermektedir. Eğer bu kopuş duygusu tam olsaydı; eğer ruh, kendi algılarının hiçbiri tarafından eyleme hiç uymasaydı, o zaman bu ruh şimdiye dek dünyanın görmediği bir sanatçının ruhu olacaktı. O zaman bu ruh, bütün sanatlarda birden üstün olacak, ya da, daha çok sanatların tümünü bir tek sanat olarak kaynaştıracaktı. O zaman bu ruh, her nesneyi, başlangıçtaki arılığı içinde görecek, maddesel dünyadaki biçimler, renkler, sesler gibi iç yaşantının en ince devinimlerini de sezinliyebilecekti. Ama bu doğadan çok şey istemek demektir. Doğanın aramızdan sanatçı yaptığı kişi için bile doğa perdeyi raslantısal olarak ve bir kenarından kaldırır. Doğa yalnızca bir yönde algıyı gereksinmeye bağlamayı unutmuştur. Her yön bizim bir **duyu** diye adlandırdığımıza uygun düştüğünden, bu duyularından biriyle ve yalnızca bu duyuyla sanatçı her zaman kendini sanata adamaktadır. İşte sanatların çeşitliliğinin kökeni budur. Yine, anıklıklardaki uzmanlığın da kökeni budur. Sanatçı kendini renklere ve biçimlere verecektir ve rengi renk için, biçimi biçim için seveceğinden, bunları kendi için değil de renk ve biçim için sezinlediğinden, nesnelerin iç yaşantısını onların biçimleri ve rekleri arkasından görecektir. Nesnelerin iç yaşantısını, başlangıçta şaşırmış olan bizim algımıza yavaş yavaş sokacaktır. Hiç değilse bizi, bir süre için, gözümüzle gerçeklik

arasına giren biçim ve renklerle ilgili peşin yargılardan, boş inanlardan ayırmış olacaktır. Böylece, sanatın en yüce özentisini gerçekleştirmiş olacak, bize doğayı açıklamış olacaktır. - Kimi sanatçılar, kendi içlerine kapanacaklardır. Dış dünyada bir duyguyu belirten binlerce eylemin altında ve kişisel ve ruhsal durumu kaplayan bayağı ve toplumsal sözcüğün gerisinde bunların arayacağı şey, basit ve katışıksız bir duygu, bir ruhsal durumdur. Bunlar, bizi de kendi üzerimizde aynı çabayı gösterecek duruma getirmek için, kendi gördüklerinden bir şeyi bize de göstermeye heveslenecektirdir: birtakım uyumlu sözcükleri düzene koyarak bize dilin anlatmak için var olmadığını söyleyecekler ya da daha doğrusu bunu aşılayacaklardır. - Daha başkaları, işi daha da derinleştirmektedirler. Zorunluluk nedeniyle sözlerle anlatılan bu sevinç ve üzüntülerin altında bunlar sözle hiçbir ortaklığı bulunmayan bir şeyi, bazı yaşam ve solunum uyumlarını sezinleyeceklerdir; bu uyumlar, yaşayan yasa olduklarından ve her kişinin güçten düşmesine, canlılık ya da coşkunluğuna, üzüntülerine ve umutlarına göre değişen şeyler olduğundan insanın en içteki duygularından daha da içte bulunmaktadır. Yaymak ve daha da belirgin duruma getirmek üzere bu gibiler bu uyumu zorla bizim dikkatimize sunacaklardır. Kendi kendimizle istemiyerek bir işe girişen, bir olaya katılan yolcular gibi ilgilenmemizi sağlayacaklardır. Bu yolla, içimizde bulunan ve titreşme anını bekleyen bir şeyi sarsmak üzere bize bir eğilim vereceklerdir. - İşte böylece; ister resim, heykel, ister şiir ya da müzik olsun sanatın nesnesi, uygulamada yararlı olan simgeleri, toplumsal ve uzlaşımsal bakımdan kabul edilmiş olan genel bilgileri ve son olarak da gerçeği örten her şeyi, bizi gerçekle karşı karşıya getirmek üzere ayırmak, uzaklaştırmaktır.

Çeviren: OSMAN CANBERK

IMMANUEL KANT
ANALİTİK VE SENTETİK YARGILARIN AYRIMI ÜSTÜNE

Bütün yargılarda, bir özne ile yüklemin bağıntısı iki türlü olabilir. (Burada yalnız olumlu yargıları gözönünde tutuyorum. Çünkü diyeceklerimin daha sonra olumsuzlara uygulanması kolaydır.) Ya B yüklemi A öznesine ilişkindir ki, burada, B, A'nın içinde kendiliğinden bir şey olarak vardır; ya da A ile bağıntısı olmasına karşın onun büsbütün dışındadır. Birinci durumdaki yargıya analitik, öbürüne de sentetik diyorum. Demek ki yüklemin özneyle bağıntısında bir özdeşlik olmayan yargılar analitik yargılardır. Ama, sentetik diye adlandırılacak yargılardaki bu bağıntıda özdeşlik düşünülmeyecektir. Birincilere açıklayıcı, öbürlerine genişletici yargılar da denebilir. Çünkü birinciler özne kavramına hiçbir şey katmazlar; tersine, bu özne kavramını yalnızca çözümleme ile parça-kavramlara ayırırlar ki, bu parça-kavramlar aynı zamanda karışık ve anlaşılmaz da olabilirler. Buna karşılık, sonuncular, özne kavramına bir yüklem katarlar. Bu yüklem, bu özne konusunda ne düşünülmüştür ne de kavramın çözümlemesiyle çekip çıkarılmıştır. Örneğin, «Bütün cisimler yer kaplar» dediğimde, bu analitik bir yargı olur. Çünkü ben, yer kaplamayı cisimle bağıntılı olarak bulduğum için, kavramı ancak cisim yüzünden bilmeyip, yalnızca bu kavramı çözümlerim; yani yüklemi bulabilmek için, onda (cisim kavramında) her zaman düşündüğüm çeşitliliğin bence bilinmesi yeter; böylece elde ettiğim analitik bir yargı olmuş olur. Buna karşılık, «Bütün ci-

simler ağırdır» dediğimde, burada yüklem, bir cismin yalın kavramında genellikle düşündüğüm büsbütün başka bir şey olarak karşımıza çıkar. Sentetik bir yargı, böyle bir yüklemi kendisine kattığımız bir yargıdır.

Deneyyargıları tümüyle sentetiktir. Çünkü kesinlikle kendi kavramının dışına çıkmadığım ve analitik bir yargıyı dile getirmek için hiçbir deneyin tanıklığını gereksemediğimden, onu deneyle temellendirmeye kalkışmak anlamsız olurdu. «Bir cisim yer kaplar» önermesi a priori bir önermedir; asla bir deney-yargısı değildir. Çünkü deneye gitmeden önce bu yargının tüm koşullarını biliyordum. Bundan ötürü yüklemi, yalnızca çelişmezlik ilkesine dayanarak çıkarabilir ve ancak böylece deneyin bana hiçbir zaman veremiyeceği yargının zorunluluğunu bilebilirim. Buna karşılık ben, ağırlık yüklemini asla bir cisim kavramı içine koyamam. Böylece bu kavram deneyin bir bölümü ile bir deney-nesnesini gösterir. Bu bölüme aynı deneyin nesne kavramına ilişkin daha başka bölümleri de ekliyebilirim. Cisim kavramını, uzam, içine girilemezlik, biçim vb. belirtilerle ve kavramda düşünülen bütün şeylerle, önceden analitik olarak bilebilirim. Oysa bilgimi genişletmek isteyip de, deneyden çıkarıp attığım cisim kavramına dönüp yeniden baktığımda, yukarda söylenen belirtilerle ağırlık arasında sürekli bir bağıntının olduğunu görürüm. Demek ki ağırlık yükleminin cisim kavramıyla birleştirilmesi olanağı deneye dayanıyor. Bu iki kavramın biri öbürünün içinde bulunmuyor, ama birbirleriyle raslantısal da olsa bağları şundandır: ikisi de görülerin bir bileşimi olan deneyin sağladığı bir tamlığın parçasıdır.

Fakat sentetik a priori yargılarda bu yardımcı araçtan tümüyle yoksunuz. B kavramıyla bağlılığını öğrenmek için A kavramının dışına çıkmam gerekirse, da-

yandığım şey ve bileşimi olanaklı kılan nedir? Çünkü burada bunu deney alanında aramakta bir yarar yoktur. Şu önermeyi alalım: Bütün olup bitenlerin bir nedeni vardır. Olup biten bir şeyin kavramında bir varlığı düşünürüm. Bu varlıktan önce bir zaman geçmiştir. Bundan da analitik yargılar çıkabilir. Ama bir neden kavramı olup biten kavramının tümüyle dışındadır ve olup bitenden ayrı olan bir şeyı gösterir; asla bu son tasarımın içinde değildir. Genel olarak olup bitene baktığımda, bundan büsbütün ayrı olan başka bir şeyi demeğe nasıl varıyor ve neden kavramı, olup biten kavramı içinde bulunmadığı halde zorunlu olarak ilişkili olduklarını nasıl biliyorum? Burada, anlığın, A kavramının dışında, bu kavrama yabancı olan, ama yine de ona bağlı diye saydığı o bilinmeyen X nedir? Bu, deney olamaz. Çünkü sözü geçen ilke, yalnızca daha büyük bir genellikle değil, aynı zamanda zorunlulukla tümüyle a priori olarak sadece bu ikinci tasarımı birincisine ekler. İmdi, a priori spekulativ bilgimizin son ereği sentetiktir; yani genişletici ilkelere dayanmaktadır. Çünkü analitik ilkeler, yalnızca güvenilir ve geniş bir bileşim için, gerçekten yeni bir kazanç edinmeye gerekli olan kavramların açıklığına ulaşmak bakımından çok önemli ve gereklidirler.

Çeviren: ÖMER NACİ SOYKAN

ALBERT CAMUS
SAÇMA VE İNTİHAR

Yalnızca gerçekten ciddi bir tek sorun var: İntihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediğini düşünmek, felsefenin temel sorusunu yanıtlamaktır. Dünyanın üç boyutlu olması, zihnin dokuz ya da on iki kategorisi olması gibi sorunlar sonra gelir. Bunların hiç önemi yok. Yanıtlamak gerek önce. Nietzsche'nin de söylediği gibi, bir filozof saygıdeğer olabilmek için özüyle sözü bir olmak zorundaysa, bu durumda yanıtın önemi ortaya çıkar, çünkü yanıt kesin davranışı önceler. Bunlar yürekte kendini gösteren apaçıklıklardır, ama onları zihinde aydınlık kılabilmek için derinleştirmek gerekir.

Şu sorunun öbüründen daha öncelikli oluşunun neye bağlı olduğunu kendi kendime sorduğumda, yüklendiği eylemlere göre diye yanıt verebilirim. Varlıkbilimsel bir kanıt için ölen insan görmedim. Önemli bir bilimsel doğruyu bulan Galilei, yaşamını tehlikeye soktuğu anda bulgusunu kolaylıkla yalanlamıştır. Bir anlamda iyi de yaptı. Bu doğru diri diri yakılmaya değmezdi. Dünya mı güneşin çevresinde döner yoksa güneş mi dünyanın çevresinde döner, hiç önemli değil bu. Ne olursa olsun bu önemsiz bir sorundur. Buna karşılık yaşamın yaşanmaya değmediğini düşünerek ölen birçok insan gördüm. Kendilerine yaşama nedeni sağlayan fikirler ve yanılgılar için çelişkili bir tutumla ölen insanlar da gördüm. (Bu yaşama nedeni denen şey aynı zamanda eşsiz bir ölme nedenidir). Bu durumda, yaşamın anlamı sorunların en önceliklisidir diyorum. Buna nasıl

bir yanıt bulunabilir? Tüm temel sorunlar üzerinde -bununla öldürmek tehlikesine düşenleri ya da yaşam tutkusunu çoğaltanları anlıyorum- iki düşünce yöntemi olmalıdır, La Palisse'inkiyle Don Quichotte'unki. Heyecana ve açıklığa aynı zamanda erişmemizi sağlayan şey apaçıklığın ve lirikliğin dengesidir. Hem alçakgönüllü olan hem duygu yükü taşıyan bir konuda bilgeliğe dayanan klasik diyalektik yerini hem sağduyuya hem de duygu yakınlığına dayanan daha ılımlı bir düşünce tutumuna bırakmalı. İntihar hiçbir zaman toplumsal bir olgu olarak incelenmedi. Tersine, burada, başlangıçta, kişisel düşünceyle intihar arasındaki ilişki sözkonusudur. Böyle bir davranış yüreğin sessizliğinde bir yapıt gibi hazırlanır. İnsanın kendisi bile bilmez onu. Bir akşam tetiği çeker ya da suya dalar. Bir gün bana, beş yıl önce kızını yitiren bir bina yöneticisinden sözettiler, adamın o zamandan beri çok değiştiğini, bu olayın onu için için kemirdiğini söylediler. İçin için kemirmekten daha uygun bir sözcük bulunamazdı. Düşünmeye başlamak için için kemirilmeye başlamaktır. Toplum bu başlangıçlarda çok büyük şeyler bulmaz. Kurt insanın yüreğindedir. Onu orada aramak gerekir. Varoluşun karşısındaki apaçıklıktan ışıkların ötesine kaçışı getiren ölümsü oyunu izlemek ve anlamak gerekir.

Bir intiharın pek çok nedeni vardır, genel bir biçimde en göze çarpanlar en etkilileri değildir. İnsanın düşünerek intihar ettiği pek görülmez (yine de bu varsayım çürütülmemiştir). Bunalımı başlatan şey hiçbir zaman denetlenemez. Gazeteler sık sık «derin üzüntüler»den ya da «onulmaz hastalık»lardan sözeder. Bu açıklamalar geçerlidir. Ama bir kötü gün dostunun bile gün gelip onunla kayıtsız bir biçimde konuştuğu olmaz mı? O suçludur işte. Çünkü bu da askıda bulunan

tüm kinleri ve tüm yorgunlukları ortaya dökmeye yeter.

Ama en kesin anı belirlemek güçse de, düşüncenin ölümle sözleştiği incelikli gelişimi belirlemek güçse de, bunun getireceği sonuçları davranışın kendisinden çıkarmak kolaydır. Kendini öldürmek, bir anlamda, melodramda olduğu gibi içini dökmektir. Yaşam tarafından aşıldığını ya da anlaşılmadığını bildirmektir. Yine de bu benzerlikler üzerinde çok durmayıp alışılmış sözcüklere dönelim. Bu yalnızca «yaşamın değmez olduğunu» bildirmektir. Yaşamak elbette hiç kolay değildir. Yaşamın buyurduğu davranışlar gerçekleştirilir durmadan, bunun birçok nedeni vardır, ilk nedeni de alışkanlıktır. İsteyerek ölmek, içgüdüsel bile olsa alışkanlığın gülünç özyapısını, tüm derin yaşama nedeninin yokluğunu, günlük çalkantının anlamsız özyapısını ve acının boşluğunu kabullenmeyi gerektirir.

Bu durumda zihni yaşam için gerekli uykudan yoksun bırakan hesaba gelmez duygu nedir? Kötü nedenlerle bile açıklanabilen bir dünya içten bir dünyadır. Tersine yanılgılardan ve ışıklardan birdenbire yoksun kalan bir dünyada insan kendini yabancı duyar. Bu sürgün uzak bir ülkenin anılarından ya da adanmış bir toprağın umudundan yoksun kaldığı için çaresizdir. İnsanla yaşamı arasındaki kopuş, oyuncunun dekorundan kopuşu gibidir, bu da tam olarak saçmanın duygusudur. Tüm sağlıklı insanlar kendi intiharlarını düşündüklerinde, çokça açıklamaya girişmeden bu duyguyla hiçliği isteme arasında dolaysız bir bağ olduğu anlaşılabilecektir.

Bu denemenin konusu, açıkca saçmayla intihar arasındaki ilintidir, intiharın saçma için tam olarak hangi ölçüde bir çözüm olduğudur. Şunu ilke olarak

koyabiliriz: Aldatmayan insanın doğru bildiği şey o insanın eylemini düzenleyecek şeydir. Bu durumda varoluşun saçmalığına inanmak onun davranışını belirlemelidir. Açıkça ve duygusallığın yanlışına düşmeden bu buyruğun sonucu anlaşılmaz bir durumu çabucak bırakmayı gerektiriyor mu diye sormak yasal bir meraktır. Burada elbette kendileriyle anlaşmaya hazır insanlardan sözediyorum.

Açık bir deyimle söylersek bu soru hem basit hem de çözülmez gibi gelebilir. Ama yanlış olarak basit soruların aynı basitlikte yanıtları, açıklığın da açıklığı getirdiği varsayılır. A priori olarak ve sorunun terimlerini tersine çevirdiğimizde, insan kendini öldürür ya da öldürmez gibisinden iki felsefi çözümün varlığı, evet'in varlığıyla hayır'ın varlığı kendini gösterir. Bu da çok iyi olurdu. Ama bir sonuca varmadan boyuna soru soranları da düşünmek gerekir. Burada işi şakaya vuruyorum: coğunluktur sözkonusu olan. Ayrıca hayır diye yanıt verenlerin evet diye düşünürmüş gibi davrandıklarını da görüyorum. Gerçekte Nietzsche'nin ölçütünü benimsersek bunlar şu ya da bu biçimde evet diye düşünüyorlar. Tersine intihar edenlerin yaşamın anlamına inanmış oldukları çok görülür. Bu çelişkiler giderilmez çelişkilerdir. Tersine mantığın öylesine istenilir gördüğü bu noktada bu çelişkilerin hiçbir zaman böylesine canlı olmadıkları da söylenebilir. Felsefi kuramların ve bu kuramları öğretenlerin davranışlarının karşılaştırıldığı ortak bir yerdir burası. Ama şunu da iyice belirlemeliyiz, bir yazın adamı olan Kirilov, efsaneden doğan Peregrinos ve varsayımdan yola çıkan Jules Lequier'nin dışında yaşama bir anlam vermekten kaçınan düşünürlerden hiç biri mantıkarını yaşamı yoksamaya kadar götürmemiştir. Çok zengin bir masa önünde intiharı öven Sehopenhauer'ı güle güle anla-

tırlar. Burada gülünecek bir şey yok. Ama trajiği böylesi bir biçimde hafife almak pek ciddi bir iş olmasa da hafife alanı güç durumda bırakır.

Bu durumda bu çelişkiler ve bulanıklıklar önünde yaşamla ilgili olarak sahip olunan görüşle yaşamı bırakıp gitmek için yapılan davranış arasında hiç bir ilgi olmadığına inanmalı mı? Bu anlamda hiçbir şeyi abartmayalım. İnsanı yaşamaya bağlayan bağda dünyanın tüm yoksunluklarından daha güçlü bir şeyler vardır. Bedenin yargısı zihnin yargısına değer ve beden yokoluş önünde geriler. Düşünme alışkanlığı edinmeden yaşama alışkanlığı ediniyoruz. Bizi her gün biraz daha ölüme götüren bu akışta beden bu onarılamaz akışı korur. Sonunda bu çelişkinin temeli sıyrılma diye adlandıracağım şeydedir, çünkü o Pascal'cı anlamdaki oyalanmadan hem az hem çok bir şeydir. Bu denemenin üçüncü konusunu oluşturan ölümcül sıyrılma umuttur. Yaraşacağımız bir başka yaşamın umudu ya da yaşam için değil de yaşamı aşan, yaşamı yücelten herhangi bir büyük fikir için yaşayanların oyunu yaşama bir anlam verir ve yaşamı aldatır.

Böylece her şey işlerin karıştırılmasına katkıda bulunur. Buraya kadar sözcüklerle oynanılması ve yaşamın anlamını yoksamanın zorunlu olarak yaşamın yaşanmaya değmediğini bildirmeye götürdüğüne inanır görünülmesi boşuna değildir. Gerçekten, bu iki yargı arasında hiçbir kaçınılmaz ölçü yoktur. Yalnızca, buraya kadar belirttiğimiz karışıklık, kopma ve tutarsızlıklarca yoldan çıkarılmaya boyun eğmeyi benimsememek gerek. Her şeyi bir yana bırakıp doğrudan doğruya gerçek soruna gitmeli. Yaşam yaşanmaya değmediği için insan kendini öldürür, işte kuşku götürmeyen bir doğru - yine de apaçık olduğu için kısır bir doğru. Ama varoluşun böylece aşağılanması, bir yalana batırılması,

onun hiçbir anlamı olmamasından mı geliyor? Acaba umut ya da intiharla ondan kaçmayı getiren saçmalığı mı? İşte tüm geri kalanı bir yana bırakarak ortaya çıkarılması, izlenilmesi ve aydınlatılması gereken budur. Saçma ölümü getirir mi? Bu soruna öbür sorunların üstünde bir yer vermek, onu tüm düşünce yöntemlerinin ve yarargözetmez düşünce oyunlarının dışında tutmak gerekir. «Nesnel» bir kafanın her zaman tüm sorunlara katabildiği ayrıntılar, çelişkiler ve ruhsallık bu araştırmada ve tukuda yer almaz. Burada yalnızca haksız bir düşünce, yani mantık gerekli. Bu da kolay değildir. Mantıklı olmak her zaman kolaydır. Sonuna kadar mantıklı olmak hemen hemen olanaksızdır. Kendi elleriyle ölen insanlar böylece sonuna kadar duygularının eğimini izlerler. Bu durumda, intihar üstüne düşünce bana, beni ilgilendiren tek sorunu ortaya koyma fırsatını veriyor: Ölüme kadar götüren bir mantık var mıdır? Bunu, burada kökenini belirttiğim düşünceyi apaçıklığın ışığında, düzensiz bir tutku olmaksızın izleyerek bilebilirim yalnızca. Saçma düşünce diye adlandırdığım şeydir bu. Birçokları buna başladılar. Gene de bu yolda mıdırlar bilmiyorum.

Karl Jaspers birlik içinde bir dünya kurmanın olanaksızlığını açıklarken şöyle der: «Bu sınırlama beni bana götürüyor. Orada artık yalnızca temsil ettiğim nesnel bir görüş noktasının ardına gizlenemem, orada ne ben ne de bir başkasının varlığı benim için bir nesne değildir.» Karl Jaspers öbürlerinden sonra, düşüncenin sınırlarına ulaştığı bu ıssız ve susuz yerleri anımsatıyor. Öbürlerinden sonra, evet elbette, ama nasıl acele ederler oradan çıkmak için! Düşüncenin gidip geldiği bu son dönüm noktasına en alçakgönüllü insanlar arasından bile birçok insan ulaştı. Bu durumda en değerli şeylerini, yaşamlarını bıraktılar. Bırakanlar ara-

sında düşüncenin prensleri sayılan bazıları da vardı, ama onların kullandığı şey en arı başkaldırışı içinde düşüncelerinin intiharıydı. Tersine, gerçek çaba burada olanaklar ölçüsünde tutunmak ve bu uzak ülkelerin garip bitkilerini yakından incelemektir. Dayanıklılık ve açık görüşlülük saçmanın, umudun ve ölümün karşılıklı konuştukları bu insanlıktan uzak oyun için birer ayrıcalıklı seyircidirler. Zihin hem basit hem incelikli bir oyun olan bu oyunun özelliklerini aydınlatmadan ve yeniden yaşamadan önce ayrıştırabilir.

Çevirenler: AFŞAR TİMUÇİN - MERAL DEMİREL

Kırsal alanlardaki kantonlar dışında her yerde iktidar sahiplerini belirleyecek seçim dönemleri siyasal girişimin zorunlu bir biçimde çıkar girişimi olduğu dönemlerdir. Bu her şeyden önce siyasal yaşamla ilgili ve iktidarı paylaşmaya istekli oldukça az sayıda insanın yandaşların özgürce yan tutmasıyla partiye alınması, seçimlerde kendilerini aday göstermesi ya da destekledikleri kişileri öne sürmesi, gerekli parasal olanakları elde etmesi ve oy avına çıkması demektir. Bu tür örgütlenmeler olmaksızın büyük siyasal topluluklarda seçim düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi düşünülemez. Uygulamada bu durum oy hakkı bulunan yurttaşları siyasal açıdan etkin ögeler ve siyasal açıdan edilgin ögeler diye bölmek anlamına gelir. Bu ayrımın temelinde herkesin yargısını özgürce belirtmesi bulunduğuna göre genellikle aklımıza gelen tüm önlemlere karşın bu yargıyı yokedemeyiz örneğin zorunlu oy, «mesleklerin bildirilmesi» gibi şeylerle ya da şeylerin bu durumunu biçimsel olarak ya da gerçek olarak ortadan kaldırmayı amaçlayan başka herhangi bir yolla ve bir de meslekten siyasetçilerin egemenliği hilesiyle yokedemeyiz. Etkin ögeler olarak partiye özgürce militan almak isteyen önderlerin ve yandaşların varlığı ve buna tepki olarak edilgin bir seçmen topluluğunun bulunması tüm siyasal partilerin yaşamı için zorunlu koşullardır. Ama siyasal partilerin yapısı da değişebilir. Ortaçağ kentlerinin «parti»leri, örneğin Guelfe'ler ve

Gibelin'lilerin partileri yalnızca cilientis'lerden oluşuyordu. Statuto della parte Guelfa'yı ele alırsak, Nobili'lerin -yani şövalyeler gibi yaşayan, dolayısıyla bir fief sahibi olabilen tüm ailelerin- mallarına el konulması gibi hükümleri anımsarsak ya da bu ailelerden olan kişilerin görev alma ya da oy verme haklarının kaldırılmasını anımsayacak olursak ya da bu partinin bölgelerarası komitelerinin yapısını, sert askeri örgütünü ve hafiyeleri ödüllendirişini göz önünde tutarsak, bolşevikliği, onun sert askeri örgütünü, özellikle Rusya'da görulen özenle seçilmiş hafiyeler düzenini, «burjuvaları»ı siyasal haklarından yoksun bırakarak ve mallarına el koyarak hukuksal açıdan gözden düşürüşünü, kısacası girişimcileri, tüccarları, akarcıları. rahipleri, hanedan soyundan gelenleri ve eski polis örgütünün önderlerini ortadan kaldırışını düşünmeden edemeyiz. Hele şu noktaya parmak basarsak benzerlik iyice çarpıcı bir görünüm kazanır: Guelfe partisinin askeri örgütü şövalyelerden oluşan bir ordu ilkesine dayanıyordu ve bu orduda hemen hemen tüm komuta görevlerini soylular ellerinde bulunduruyorlardı; çünkü Sovyetler büyük ölçüde ödüllendirilmiş girişimciyi, zincirleme çalışmayı, yani Taylor sistemini, orduda ve fabrikada disiplini korumaktadır ya da daha çok yeniden temellendirmektedir, yabancı sermayelere de gözünü dikmektedir. Tek sözcükle söylersek Sovyetler iktisat ve devlet mekanizmasını çalıştırabilmek için önceleri burjuva sınıfının kurumları diye mahkum ettiği her şeyi benimsemek zorunda kalmıştır; ayrıca eski Ohrana hafiyelerini siyasal iktidarın başlıca gerekleri durumuna getirerek onları eski görevlerine koymuştur. Bununla birlikte bu konuşmamızda şiddete dayalı bu tür örgütlenmelerle değil daha çok meslekten siyaset adamlarıyla ilgileneceğiz; bunlar bir siyasal partinin gücüyle

iktidara gelmeye çalışan, akılsal ve «barışçı» yollar dışında herhangi bir şeye başvurmaksızın seçim pazarında oy toparlayan kişilerdir.

Siyasal partileri alışılmış anlamlarında ele alırsak bunların önceleri örneğin İngiltere'de yalnızca basit soylu clientis'lerinden oluştuğunu görürüz. Lordun biri herhangi bir nedenden ötürü parti değiştirince ona bağımlı olan kişiler de öbür kesime katılıyorlardı. **Reform Bill** dönemine kadar seçmen kentlerinin meydana getiddiği dev kitlenin koruyuculuğunu kral değil büyük soylu aileleri yapıyorlardı. Daha sonra burjuvazinin siyasal yükselişiyle gelişecek olan seçkinler partileri o sıralarda soylu partilerine oldukça yakın bir yapı içindeydiler. Aydınlarca körüklenen ve yönetilen «varlıklı ve öğrenim görmüş» toplumsal çevreler -Batı' ya özgü bir kategoridir bu- bir ölçüde sınıf çıkarından, bir ölçüde aile geleneğinden, bir ölçüde de tam anlamıyla ideolojik nedenlerden ötürü değişik bölüntüler meydana getirdiler ve siyasal partiler oluşturdular, bu partilerin yönetimlerini de ellerinde tuttular. Rahipler sınıfının üyeleri, ilkokul öğretmenleri, profesörler, avukatlar, doktorlar, eczacılar, hali vakti yerinde köylüler, üretimciler -ve İngiltere'de **gentlemen**'ler sınıfına katılmayı uman tüm toplumsal tabaka- önce parçalı siyasal topluluklar ya da bölgesel siyaset dernekleri oluşturdular; çalkantılı dönemlerde de küçük burjuvaların hatta bir keresinde de proletaryanın siyasal düzeyde kendilerini gösterdikleri oluyordu; ayrıca bu toplumsal tabakaların bir önder bulması gerekiyordu; genel olarak böyle bir önderi kendi içlerinden çıkaramıyorlardı. Bu aşamada ülke içinde sürerliği olan toplulukları arkasına alacak bölgelsel olarak örgütlenmiş partiler henüz yoktu. Parlamenterlerin oluşturduğu siyasal birlik dışında birlik bulunmuyordu; bununla birlikte ye-

rel seçkinler adayların seçiminde belirleyici bir rol oynuyorlardı. Programlar bir ölçüde adayların inançlarını açıklamalarıyla bir ölçüde seçkin toplantılarında alınan kararların ya da parlamenter bölüntülerince alınan kararların aktarılmasıyla oluşuyordu. Gerektiğinde bir sorumlunun tutup da boş zamanının bir bölümünü bir derneğin yönetimine ayırması ancak geçici olarak ya da bütünüyle onursal olarak gerçekleşebilecek bir şeydi. Sorumluların bulunmadığı yörelerde (en çok karşılaşılan durum da buydu) siyasal etkinlik bütünüyle düzensizdi, olağan bir biçimde ve sürekli olarak ülke sorunlarıyla ilgilenen kişiler arasında bile. Yalnızca gazeteci ücretli bir meslekten siyaset adımıydı ve parlamento toplantılarıyla birlikte ciddi bir sürekliliği bulunan tek siyasal düzenlemeyi basının girişimi oluşturuyordu. Bununla birlikte parlamenterler ve parti önderleri siyasal bir eylemi işe yarar buldukları gün hangi seçkinlere yöneleceklerini çok iyi biliyorlardı. Ancak büyük kentlerde partilerin sürekli çalışan bölümleri vardı; buralarda ölçülü aidatlar alınıyor, sürekli raslaşmalar ve halka açık toplantılar oluyordu; bu süre içinde de milletvekili yarattığı etkiyi hesaplıyordu. Ama siyasal yaşam gerçekten ancak seçim döneminde vardı.

Bununla birlikte kısa bir süre sonra partiler içinde daha sıkı bir birliğin gerekli olduğu anlaşıldı. Bu yönelişte birçok neden etkili olmuştur: Değişik seçim bölgeleri arasında seçim uzlaşmaları kurmakta parlamenterlerin çıkar görmeleri, birlikli ve ülkedeki geniş toplumsal tabakalar tarafından benimsenmiş bir programın yaratabileceği etki ve genel olarak birlikli bir siyasal kışkırtmanın partiye sağlayacağı yarar. Bununla birlikte orta derecede önemli kentlerde partinin yerel bölümler ağı kurulduktan sonra bile ve parlamento

grubunun bir üyesiyle sürekli ilişki içinde olan «güvenilir insanlar» ülkenin her yanına yerleştikten sonra bile parti aygıtının yapısı çok az değişti: parti aygıtı ilke olarak bir seçkin topluluğu özelliğini korudu. Merkez örgütünün memurları dışında henüz ücretli memur yoktu, çünkü her yerde yerel toplantılar halktan gördükleri saygıdan ötürü «önemli» sayılan kişiler tarafından yönetiliyordu. Parti dışındaki «seçkinler» parlamentoda bulunan seçkinlerle birlikte etkilerini duyuruyorlardı. Parti tarafından yayımlanan yazışmalar doğal olarak basının ve yerel kamu birliklerinin manevi besinini artan bir biçimde sağlıyordu. Üyelerin düzenli aidatları zorunlu oluyordu, bu aidatların bir bölümüyle merkezin örgütlenme giderleri karşılanıyordu. Kısa bir süre öncesine kadar alman siyasal örgütleri henüz bu aşamadaydılar. Hatta bunlar Fransa'da bir ölçüde ilk aşamada kaldılar, yani parlamenterlerle küçük seçkinler topluluğu arasındaki son derece kararsız ilişkiler aşamasında kaldılar. Bu örgütlerde programlar gene seçim bölgelerindeki adaylar tarafından ya da bunların koruyucuları tarafından seçim kampanyasının açılış, öncesinde hazırlanıyordu, yerel zorunluluklara uyarak parlamenterlerin kararları ve programları gene azçok gözetiliyordu. Bu sistemin sarsılması günümüzde ancak bir ölçüde başarılmıştır. Demek ki birkaç yıl öncesine kadar siyasal etkinliği başlıca meslek durumuna getiren kişilerin sayısı son derece azdı. Bunların başlıcalarını seçilmiş bulunan milletvekilleri, merkez örgütünün bazı memurları, gazeteciler ve bir de Fransa'da «görev peşinde» olanlarla bir görevde bulunduğu halde yeni bir durum ortaya çıkmasını bekleyenler oluşturur. Genellikle siyaset yaygın bir biçimde ikinci meslek olarak alınmaktadır. «Bakan adayı» olabilecek milletvekillerinin sayısı çok azdır, seçimlerde aday göste-

rilenler de öyle, çünkü seçkinler işlemlerin denetimini ellerinde tutmaktadırlar. Buna karşılık siyasetle dolaylı olarak ilgilenenlerin, özellikle de maddi açıdan ilgilenenlerin sayısı kabarıktır. Bir bakanın alabileceği tüm önlemler ve her şeyden önce kişisel sorunlara getirebileceği tüm çözümler gelecek seçimler üzerine alınacak kararın olası etkisini göz önünde tutuyordu. Gerçekte her çeşit isteği karşılayabilmek için o yöre milletvekilinin aracılığına başvuruluyordu; demek ki bakan istese de istemese de milletvekiline kulak vermek zorundaydı, özellikle onun bağlı olduğu çoğunluğun üyesiyse; bu nedenle her milletvekili onun çoğunluğuna katılmaya bakıyordu. Milletvekili görevlerin koruyuculuğunu ve genel olarak kendi seçim bölgesiyle ilgili sorunlarda her türlü koruyuculuğu elinde bulunduruyordu. Ve bir yandan da yeniden seçilmeyi sağlamak için seçkinlerle ilişkilerine önem veriyordu.

Seçkinler egemenliğinin ve özellikle de parlamenter egemenliğinin bu parlak durumuna bugün son derece köktenci bir biçimde modern partilerin yapısı ve örgütlenişi karşı çıkmaktadır. Bu yeni oluşumlar demokrasinin, genel oyun, kitleleri üye yapma ve örgütleme zorunluluğunun, partilerin zirvede gittikçe katılaşan bir biçimde bütünleşmeye ve çeşitli basamaklarda gittikçe ciddileşen bir disipline doğru evrim geçirmelerinin ürünleridir. Seçkinler egemenliğinin olduğu kadar yalnızca parlamenterler tarafından yürütülen bir siyasetin de çöküşüne tanık oluyoruz. Parlamentonun dışında kaldıkları halde siyasal etkinliği başlıca meslekleri durumuna getiren bireyler siyasal girişimi yeniden ele geçiriyorlar. Bunlar ya amerikan patronu ya da ingiliz seçim memuru türünden «girişimciler»dir ya da belli bir ücret alan parti memurlarıdır. Biçimsel açıdan artan bir demokratikleşmeyle karşı karşıyayız. Par-

tinin davranış biçimini saptayacak olan programı belirleyen parlamento grubu değildir artık, seçimlerde aday olacak kişileri kararlaştıranlar da seçkinler değildir, parti içinde örgütlenmiş militanların oluşturduğu birliklerdir; bunlar hem adayları seçerler hem de üyelerinden bir bölümünü yüksek kademedeki meclislere temsilci olarak gönderirler; burada «parti kongresi» adı verilen genel kurula kadar uzanan birçok basamak bulunabilir. Gerçekte bu durumda iktidar **sürekli üyeler**'in elindedir; bu kişiler kendi örgütleri içinde ya da koruyucular gibi ya da **Tammany Hall** türünden güçlü siyasal çıkar derneklerinin başkanları gibi girişime kişisel oarak ya da parasal olarak egemen olan kişiler arasında iş sürekliliğini sağlamaktan sorumludurlar. Burada belirleyici ve yeni olan öge şu olgudadır: bu dev aygıt -ya da anglo-sakson ülkelerine özgü bir anlatımla «makina» -ya da daha çok örgütten sorumlu kişiler parlamenterleri başarısızlığa uğratabilir, hatta önemli ölçüde kendi istemlerini egemen kılmaya çalışabilir. Bu öge özellikle parti yönetiminde görev alacak üyelerin seçimi konusunda önemlidir. Ancak makinanın izlemeye hazır olduğu, parlamentonun üzerine çıkmayı bile göze alarak izlemeye hazır olduğu kişi önder olabilir. Başka bir deyişle, bu makinaların kurulması **plebisitçi** demokrasinin işe karışması anlamına gelir.

Militanlar ve özellikle de memurlarla partinin girişimcileri önderlerinin zaferinden doğal olarak kişisel bir çıkar beklemektedirler: görevler ya da buna benzer olanaklar gibi. Burada belirleyici olan şey bu kişilerin bu olanakları önderden beklemeleri, tek tek kişilerden de parlamenterlerden de beklememeleridir. Bu kişiler her şeyden önce seçim kampanyası boyunca önderin kişiliğinin yaratacağı güzel söz söyleme etkisinin ken-

dilerine oy ve temsilcilik görevi sağlayacağını ve böylece kendilerine iktidar yollarını açacağını ummaktadırlar, öyle ki bağlılıklarından bekledikleri ödülü elde etmek açısından militanların çok büyük şansları bulunacaktır. Ruhsal açıdan her siyasal partinin en önemli itici güçlerinden biri de inançlı bir insanın bir programdaki soyut önemsiz şeyler yararına çalışmaktan değil de bir kişiliğin başarıları uğruna canla başla çalışmaktan duyduğu erince dayanır. Önderin «iyilikçi» iktidarı da elbette buradan kaynaklanır.

Partilerin bu yeni örgütleniş biçimi değişik ölçülerde kendini ülkelerin çoğuna kabul ettirdi; etkilerini korumak için kavga veren seçkinler ve parlamenterlerle de sürekli biçimde gizli bir rekabet oldu. Bu yeni biçim ilk olarak Amerika'da bir burjuva partisinde ve Almanya'da da bir sosyalist partide ortaya çıktı. Tutumlardaki sürekli değişiklikler elbette bu devrimi sınırlandırdı, özellikle de bir parti belirli bir anda herkesin tanıdığı bir önderden yoksun kaldığı zaman. Böyle bir önder varolduğunda bile kendini beğenmişliğe ve parti içindeki seçkinlerin kişisel çıkarına her türlü ödünü vermek gerekir. Öte yandan makina iç örgütlenme çalışmasını düzenli olarak yürüten memurların boyunduruğu altına da girebilir. Sosyal demokrat bazı çevrelere göre bu parti yakın bir zamanda bu tür «bürokratlaşmalar»ın kurbanı olacaktır. Ayrıca «memurlar»ın büyük etki uyandıran demogog bir önderin kişiliğine azçok kolaylıkla boyun eğdiklerini de unutmamak gerekir. Bu durum hem memurların maddi ve manevi çıkarlarının kendi partileri için diledikleri parlaklığa ve güce sıkı sıkıya bağlı olması olgusuyla hem de bir önder uğruna çalışmanın çok daha büyük bir içten doygunluk sağlaması olgusuyla açıklanır. Buna karşılık memurlarla birlikte seçkinlerin de parti için-

de büyük bir etki uyandırdığı örgütlerde -burjuva partilerinde sık sık görüldüğü gibi- önder durumuna gelmek son derece güçtür. Gerçekte seçkinler büro ya da yönetim kurulu üyeliği gibi küçük bir görev için o kadar yatırım yaparlar ki bu görev neredeyse «yaşamlarının amacı» durumuna gelir. Genellikle bunların etkinliklerine kendini **homo novus** olarak ortaya koyan demogoga duydukları kin, partideki siyasal deneylerinin büyüklüğüne olan inançları -bu deney gerçekten önemli olabilir- ve örgütün eski geleneklerinden kopmamak biçiminde kendini gösteren ideolojik kaygıları yön verir. Bu kişiler parti içindeki tüm tutucu ögelere güvenebilirler. Kırsal kesim seçmeninin, aynı zamanda küçük burjuva seçmeninin gözü seçkinlerin üstündedir; seçkinlerin adları onun için her zaman bildik adlardır. Demek ki bu seçmen tanımadığı bir kişinin tutkusu karşısında güvensizdir, bu kişiye kesin zafer kazandığı gün sarsılmaz bir bağlılık göstermek koşuluyla. Şimdi de parti yapılarının bu iki biçimi arasındaki bu kavganın bazı önemli örneklerini ve özellikle de Ostrogorski'nin tanıtladığı plebisit biçimi yönünde gerçekleştirilen ilerlemeleri daha ayrıntılı olarak incelemeye çalışalım.

— Arkası gelecek sayıda —

Çevirenler: AFŞAR TİMUÇİN - MEHMET SERT

SPINOZA
SİYASET İNCELEMESİ

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Soyluluk devletinde çok sayıda patrisyen olması gerektiği üzerine; soyluluk devletinin üstünlüğü üzerine; soyluluk devletinin, mutlak devlete, mutlakyönetim düzenindeki devletten daha yakın olduğu, bu yüzden **de özgürlüğün korunmasına daha uygun düştüğü üzerine.**

I. — Buraya kadar mutlakyönetim düzenindeki devleti inceledik. Şimdi de bir soyluluk devleti ayakta kalmak için nasıl örgütlenmelidir, bunu görelim. Böyle bir devlete soyluluk devleti diyoruz, çünkü iktidar tek kişinin değil, halktan seçilmiş ve daha sonra Patrisyen adını vereceğimiz birkaç kişinin elindedir. Seçilmiş sözcüğünü bile bile söyledim, soyluluk devletiyle demokratik devlet arasındaki başlıca ayrım buradadır da onun için; bir soyluluk devletinde yönetime katılma hakkı ancak seçimle elde edilir, oysa bir demokraside bu, doğumla birlikte kazanılan ya da kurayla elde edilen bir haktır (yeri gelince bundan söz edeceğiz). Böylece tüm halkın patrisyen sayıldığı bir devlette bile, kalıt hakkı da genel bir yasa gereği başkalarına aktarılan bir hak da sözkonusu değilse, o devlet soyluluk devleti olarak kalır, çünkü ancak seçimle patrisyenlere katılınmaktadır. Oysa yalnızca iki patrisyen bulunsaydı, bunlardan biri öbüründen güçlü olmaya çalışacak ve her ikisinin de büyük gücü bulunduğundan devlet iki parçaya ya da iktidarı ellerinde tutanlar üç, dört ya da beş kişiy-

seler üç, dört ya da beş parçaya bölünecekti. Bölüşenlerin sayısı ne kadar çok olursa bu parçalar da o kadar güçsüz olacaklardır. Buna göre bir soyluluk devletinin kalıcı olabilmesi için olabildiğince az sayıda patrisyen bulunacaktır, patrisyenlerin sayısı zorunlu olarak devletin büyüklüğü gözönünde tutularak saptanacaktır.

II. — Pek büyük olmayan bir devlette öbürlerinden üstün durumda bulunan yüz kişi düşünün; tüm güç onların egemenliğine bırakılmış olsun, dolayısıyla içlerinden biri ölünce, yerine geçecek meslekdaşlarını patrisyenler arasından seçmek hakları olsun. Bunlar var güçleriyle çocuklarının ya da yakınlarının kalıtçı olmasına çalışacaklardır; demek ki iktidar mutlu bir raslantı sonucu patrisyenlerin çocukları ya da yakınları olanların elinde bulunacaktır her zaman. Oysa raslantı sonucu saygınlık kazanmış bu yüz adamdan yeteneğiyle, aydınlık bakışıyla sivrilen üç kişi çıkar en çok. Demek ki iktidar yüz kişinin değil, herkesi kolayca kendilerine çekebilecek durumda olan, düşünce yönü yüksek üç kişinin elinde bulunacaktır ve bunlar insanda doğal olarak bulunan bir tutkuyla mutlakyönetim yolunu tutacaklardır. Böylece, hesabımız doğruysa, büyüklüğü en az yüz yetenekli insan gerektiren bir devlette en az beş bin patrisyen bulunmalıdır. Gerçekte yüksek kavrayışlı yüz insan bulmak hiç de zor bir şey değildir, yüksek görevlere gözdiken ve bunları elde eden elli kişi arasında devleti daha iyilere bırakmayacak biri her zaman çıkar, böylece ötekiler en iyilerin erdemini öykünmeye çalışsalar da.

III. — Tüm patrisyenlerin, devletin başkenti olan ve Site'ye ya da Cumhuriyet'e adını veren aynı kentten gelmeleri alışkanlık olmuştur, eskiden Roma'nın durumu buydu, bugün de Venedik'in, Cenova'nın du-

rumu budur. Buna karşılık Hollanda Cumhuriyeti adını tüm eyaletlerden alır, bu da bu devletin uyrukları için daha büyük bir özgürlük anlamı taşır. Ama bir soyluluk devletinin dayanması gereken temel ilkeleri belirlemeden önce, tek kişiye bırakılmış bir iktidarla oldukça kalabalık bir Meclis'e verilmiş iktidar arasındaki ayrımı belirlemek gerekir. Çok büyük bir ayrımdır bu. Her şeyden önce, bir kişinin gücü tüm devleti elde tutmakta iyice yetersiz kalır (bunu bir önceki bölümün I. paragrafında belirttik). Aynı şeyi bir Meclis için söylersek saçma olur, yeter ki bu kalabalıkça bir Meclis olsun: bir Meclis'te çok kişi var demek bu Meclis'in devleti elde tutacak yetenekte olduğunu söylemektir. Demek ki bir kral kesinlikle danışmanları olsun isteyecektir, oysa bir Meclis böyle bir şeye gerek duymaz. Ayrıca krallar ölümlüdür, Meclisler'se uzun zaman varlıklarını sürdürürler; buna göre iktidar bir kere bir Meclis'e aktarıldı mıydı bir daha kitleye dönmeyecek demektir, oysa bir önceki bölümün XXV. paragrafında gördük, mutlakyönetim düzeninde durum böyle değildir. Üstelik kralın gücü çoğu kez sözde kalır; ya yaşının küçüklüğünden, ya hastalığından, ya ihtiyarlığından ya da başka bir nedenden ötürü. Oysa bir Meclis'in gücü durağandır. Bundan başka bir insanın istemi değişken ve kararsızdır, bu yüzden mutlakyönetim düzeninde her yasa kralın ortaya konmuş bir istemidir (bir önceki bölümün I. paragrafında gördüğümüz gibi) ama kralın her istemi yasa gücünde olmamalıdır, oysa yeterince kalabalık bir Meclis'in istemi üzerine aynı şeyi söyleyemeyiz. Meclis danışmana gerek duymadığına göre (bunu az önce gösterdik) ortaya koyduğu her istem elbette yasa gücünde olacaktır. Demek ki, oldukça kalabalık bir Meclis'e verilen iktidar mutlaktır ya da mutlaka çok yakındır. Mutlak bir güç varsa bu ancak tüm

halkın gücü olabilir.

IV. — Bununla birlikte soyluluğun elde tuttuğu bir iktidar (daha önce gösterdiğimiz gibi) halk kitlesine hiçbir zaman dönmediğine göre ve bunun tartışılacak bir yanı olmadığına göre, Meclis'in her istemi mutlak olarak yasa gücünde olduğuna göre bu iktidar mutlak diye alınmalıdır, dolayısıyla bu iktidarın temelleri ancak Meclis'in istemindedir, buyruğundadır, halk kitlesinin ileri görüşlülüğünde değildir, çünkü halk kitlesi kurullara girmemekte ve seçime katılması istenmemektedir. Demek ki uygulamada iktidarın mutlak olmamasına yolaçan neden halk kitlesinin iktidarı elinde bulunduranlara korkutucu gözükmesidir; halk gene de bir ölçüde özgürdür; bu özgürlüğün yasal anlatımı yoktur ama sessiz bir biçimde de olsa istenmiş ve elde edilmiştir.

V. — Buna göre soyluluk devleti, kendisini mutlak bir devlete en çok yaklaştıracak kurumlara sahip olduğu zaman en iyi durumda olacaktır, yani halk kitlesi olabildiğince az korkutucu olduğu zaman ve devletin kuruluşu gereği kendisine verilen özgürlük dışında özgürlüğü bulunmadığı zaman en iyi durumda olacaktır; bu özgürlük halk kitlesinden çok tüm devletin hakkıdır, onu yalnızca üstün durumda olanlar savunur ve korur. Bir önceki paragraftan da anlaşıldığı gibi ve kendiliğinden görüldüğü gibi, böylece uygulama ve kuram tam anlamıyla uyuşur; çünkü iktidar patrisyenlerin elinden çıktığı ölçüde pleb kendine daha çok hak tanınmasını isteyecektir; Güney Almanya'da, gündelik dilde **Gilden** adı verilen zanaatçı birliklerinin durumu budur.

VI. — Meclis'e mutlak bir güç verilmiş olsun, bu plebin köle durumuna düşmekten korkması için bir neden olamaz. Çünkü oldukça kalabalık bir Meclis'in

istemini akıldan çok istek belirleyecektir, duygular insanların bir bölümünü şu yana bir bölümünü bu yana çeker ve insanlar ancak istekleri iyiye ya da hiç olmazsa görünüşte iyiye yöneldiği zaman ortak yönetici düşünceye sahip olabilirler.

VII. — Demek ki bir soyluluk devletinin temel ilkelerini belirlerken her şeyden önce bu ilkelerin yalnızca bu yüce Meclis'in istemine ve gücüne dayanmasını gözetmek gerekir; bu öyle koşullarda gerçekleşmelidir ki Meclis elden geldiğince kendi kendisinin efendisi olsun ve halktan korkması için bir neden bulunmasın. Bu ilkeleri belirleyebilmek için ancak mutlakyönetim düzenindeki bir devlete uygulanabilen ve soyluluk yönetimine yabancı olan barış ilkelerini gözden geçirelim. Mutlakyönetime özgü bu ilkelerin yerine aynı sağlamlıkta ve soyluluk yönetimine uygun ilkeler koyarsak ve daha önce ortaya koyduğumuz belirlemelerin geçerliliğini sürdürürsek tüm ayaklanma nedenleri elbette kalkacaktır ve soyluluk devleti mutlakyönetim düzenindeki devlet kadar güvenli olacaktır, hatta daha güvenli olacaktır, barışa ve özgürlüğe dokunmadan mutlakyönetim düzenindeki mutlak devlete yaklaştığı ölçüde durumu daha iyi olacaktır. Gerçekte devlet biçimi aklın gösterdiği yolla ne kadar uyuşursa mutlakyöneticinin hukuku o kadar büyük olur, dolayısıyla barışın ve özgülüğün korunmasını o ölçüde kabul eder. Buna göre, soyluluk devletine uymayan ilkeleri atmak için, altıncı bölümün IX. paragrafında ortaya koyduğumuz ilkeleri yeniden ele alalım ve ona uyan ilkeleri belirleyelim.

VIII. — Her şeyden önce bir ya da birkaç kent kurulmalı ve bunlar güçlendirilmelidir, bu noktada herkes birleşir. Ama devletin başkenti ve daha sonra sınırlarda yer alan kentler öncelikle güçlendirilmeli-

dir. Bütün devletin başında bulunan ve hukuku en büyük olan kent öbür kentlerden daha güçlü olmalıdır. Öte yandan kentlilerin klanlara bölünmesinde hiçbir yarar yoktur.

IX. — *Silahlı gücü oluşturanlara gelince*, soyluluk devletinde eşitlik herkes için değil, yalnızca patrisyenler için geçerli olduğuna göre ve özellikle de patrisyenlerin gücü plebin gücünden büyük olduğuna göre, bu devletin yasaları ya da temel hukukları elbette milisin yalnızca uyruklardan meydana gelmesini zorunlu kılamaz. Ama hiç kimse askerlik sanatı konusunda iyice bilgi sahibi olmadan patrisyenlere katılmamalıdır. Bazılarının düşündüğü gibi, uyrukların ordunun dışında kalmasını istemek bir çılgınlıktır. Ayrıca ordu ödeneği uyruklara ödendiği zaman ülkede kalır, oysa yabancılara ödenirse bu ülke için bir kayıp olur, bu da devletin başlıca gücünü zayıflatacaktır, çünkü **pro aris et focis** olmak üzere döğüşülünce eşsiz bir erdemle döğüşülür elbette. Buradan anlıyoruz, önderler'in, tribunuslar'ın, centuriolar'ın tümü yalnızca patrisyenlerden seçilmelidir. Tüm yükselme umudundan ve tüm şereflerden uzak kalmış askerlerden nasıl yüreklilik bekleyebiliriz? Oysa zorunlu olduğu halde yabancı bir askeri savaşa sokmayı patrisyenlere yasak eden bir yasa ortaya koymak, patrisyenlerin kendilerini korumaları ve ayaklanmaları bastırmaları açısından da başka herhangi bir durum açısından da akıllıca bir tutum olmadığı gibi, bu bölümün III., IV. ve V. paragraflarında sözünü ettiğimiz şeye, patrisyenlerin yüce hakkına ters düşer. Ordunun ya da tüm silahlı gücün başkomutanına gelince, bu başkomutan bu göreve yalnızca savaş zamanında atanmalı, yalnızca patrisyenler arasından seçilmeli, kumandanlık görevlerinin başında ancak bir yıl kalmalı, bu görevde ne daha uzun zaman

tutulmalı ne de bu görevlere yeniden çağırılmalıdır. Bu hukuk kuralı bir mutlakyönetimden çok bir soyluluk devletinde gösterir kendini. Gerçekten, yukarda da söylediğimiz gibi, tek kişinin iktidarını baskasına aktarmak özgür bir Meclis'in iktidarını tek kişiye aktarmaktan çok daha kolaydır, ama gene de patrisyenler sık sık generallerinin kurbanı olurlar, cumhuriyet yönetiminin en kötü yanı da budur. Bir mutlakyönetici devrilince iktidar bir zorbadan öbürüne geçmiş olur, başka bir şey değil, oysa bir soyluluk yönetiminde devlet yıkılmadan ve en yetenekli insanlar yokedilmeden böyle bir şey gerçekleştirilemez. Roma bu tür devrimlerin en üzücü örneklerini vermiştir. Öte yandan, mutlakyönetimi incelerken, silahlı güç ödeneksiz hizmet etmelidir demiştik, bunu söylememize yol açan neden ortadan kalkmış bulunuyor. Uyruklar kurullara giremediklerine göre ve oy kullanmaya çağırılmadıklarına göre, yabancı kişilermiş gibi düşünülmelidirler, onlara orduya alınmış yabancılardan daha kötü davranmak da gerekmez. Onların kendilerini göstermelerinden, kurullar yardımıyla öbürlerinden daha çok yükselmelerinden de korkmamak gerekir. Ayrıca, askerler yaptıklarını gözlerinde çok büyütmesinler diye patrisyenlerin, askeri hizmetler için ödenek vermeleri yerinde olur.

X. — Patrisyenlerin dışında herkes yabancı sayıldığı için tarlaların, evlerin ve tüm ülkenin korkusuzca kamu malı durumuna getirilmesi ve oturanlara yıllık kira karşılığı verilmesi olanaksızdır. Uyrukların mallarını istedikleri gibi taşımalarına izin verilirse, kendilerine iktidarda yer olmadığı için verimsiz yıllarda kentleri kolayca bırakıp giderler. Demek ki tarlaları ve toprakları uyruklara kiralamak değil satmak gerekir, şu koşulla ki, uyruklar yıllık ürün üzerinden her

yıl bir vergi ödemelidirler, Hollanda'da kural budur.

XI. — Bu belirlemelerden sonra yüce Meclis'in sağlam bir biçimde dayanması gereken ilkelere geçiyorum. Bu bölümün II. paragrafında gördük, pek büyük olmayan bir devlette Meclis üyeleri beş bin kadar olmalıdır. Demek ki iktidarın daha az kişinin eline düşmemesini, tersine devlet büyüdükçe iktidarı ellerinde bulunduranların da orantılı olarak artmasını sağlamak için hangi yola başvurmak gerekir ve patrisyenler arasında eşitliği nasıl korumalıdır; işler kurullarda nasıl zaman yitirmeden ele alınabilir; kamu yararı nasıl gözetilebilir ve son olarak patrisyenlerin ve Meclis'in gücü halk kitlesinin gücünden daha büyük duruma nasıl getirilebilir ve halkın gene de bu durumdan acı duymaması nasıl sağlanır, bunları araştırmak gerekiyor.

XII. — Öncelikle göz önünde tutmamız gereken şey en büyük güçlüğün kıskançlıktan doğduğudur. Daha önce de belirttiğimiz gibi insanlar doğaları gereği birbirlerine düşmandırlar ve onları biraraya getiren ve birleştiren yasalara karşın doğalarını korurlar. Sanıyorum, bu yüzden demokratik devletler soyluluk devletlerine, soyluluk devletleri de mutlakyönetimlere dönüşür. Ben, soyluluk devletlerinden çoğunun demokratik devletler olarak kurulduklarına inanıyorum: yerleşecek ülke arayan bir halk böyle bir toprak bulup işleyince tüm hukukunu koruyacaktır, çünkü hiç kimse iktidarı bir başkasına aktarmak istemez. Bir insanın başkası üzerinde ne ölçüde hukuku varsa öbürünün de bu insan üzerinde o kadar hukuku vardır demek adaletlilik sayılır da kurulmuş bir topluma katılmak isteyen yabancıların, emeklerini ve kanlarını ortaya koyarak ülkeye yerleşmiş bulunan insanlarla devlet içinde aynı haklara sahip olması hoş görülmez. Yabancılar bundan yakınmazlar bile, onlar iktidarda bulunmak

için değil kendi işleriyle uğraşmak için göç etmişlerdir ve işlerini güvenlik içinde görme özgürlüğü tanınsın başka bir şey istemezler. Bununla birlikte yabancıların sayısı giderek artar, bunlar kendilerini kabul eden ulusun törelerine yavaş yavaş alışırlar, büyük görevlere yükselme haklarının olmayışı dışında öbür insanlardan ayrı bir yanları kalmayıncaya kadar. Ancak yabancıların sayısı artarken birçok nedenden ötürü yurttaşların sayısı azalır. Gerçekte aileler yokolup gitmektedir. Toplumun dışına atılmış caniler vardır ve bunların çoğu yoksulluk çektikleri için kamu işlerini umursamazlar, oysa bu arada en güçlü kişiler saltanat sürmekten başka bir şey düşünmemektedir. Böylece iktidar yavaş yavaş birkaç kişinin eline geçer ve bir darbeyle sonunda tek kişiye bırakılır. Bu nedenlere bu tür devletleri yıkabilecek güçte olan başka nedenler de eklenebilir, ama bunlar bilinen şeyler, bu konu üzerinde daha çok durmayacağım ve burada sözünü ettiğimiz devlet türünün hangi yasalarla ayakta tutulması gerektiğini göstereceğim.

XIII. — Böyle bir devletin ilk yasası, patrisyenlerin sayısıyla halk kitlesi arasında ilişki kuran bir yasa olmalıdır. Bu ilişki öyle olmalıdır ki kitle büyüdükçe patrisyenlerin sayısı da orantılı olarak artsın. Ve bu bölümün II. paragrafında belirttiğimiz gibi bu oran aşağı yukarı bir'e elli olmalıdır, yani bu sayının altına düşmemelidir, çünkü patrisyenlerin sayısı kitlerin sayısından çok daha büyük olabilir. Ancak patrisyenlerin sayısı çok az olursa tehlike başgösterir... Bu yasanın dokunulmaz bir yasa durumuna nasıl getirileceğini az sonra yerinde göstereceğim.

XIV. — Patrisyenler belirli yerlerde oturan belirli ailelerden seçilir. Ama bu durumu kesin bir yasayla düzenlemek daha iyi olur. Ayrıca aileler sık sık orta-

dan silinirler, ailenin suçsuz olan öbür bireyleri dışta tutulamayacağı için patrisyenlik onurunun kalıtsal olması durumu bu devlet biçimiyle tersleşir. Ama bu devlet biçimi bu bölümün XII. paragrafında tanıtladığımız demokratik devlete yaklaşır gibidir; böyle bir devlette az sayıda insan yurttaşları egemenlikleri altında tutar. Öte yandan patrisyenlerin oğullarını ve kandaşlarını seçmelerine, ve dolayısıyla bazı ailelerin yönetim hakkını ellerinde tutmalarına engel olmak olanaksızdır, hatta saçmadır, bunu bu bölümün XXXIX. paragrafında göstereceğim. Ama bu durum kesin bir yasayla gerçekleştirilmemeli ve öbürleri dışta tutulmamalıdır (yeter ki bu kişiler devletin sınırları içinde doğmuş olsunlar, ulusal dili konuşsunlar, bir yabancıyla evlenmiş olmasınlar, namussuz bilinmesinler, köle ya da şarap ya da bira tüccarı gibi aşağı sayılan bir meslekten olmasınlar; bununla birlikte devlet biçimini korur ve patrisyenlerle halk kitlesi arasında varolması gereken ilişki sürer.

XV. — Çok genç insanların seçilemeyecekleri ayrıca bir yasayla saptanmışsa çok az sayıda ailenin iktidara gelmesi hiçbir zaman olmayacak bir şeydir; dolayısıyla yasa en az otuz yaşında olmayan bir kişinin aday listesinde yer alamayacağını kesinleştirmelidir.

XVI. — Ayrıca tüm patrisyenler belirli tarihlerde kentin belirli bir yerinde toplanmalı ve kusurlu olanlar, hastalık durumları ya da ivedi kamu işleri dışında, oldukça ağır bir para cezasına çarptırılmalıdır. Bu düzenleme olmazsa birçok kişi kendi kişisel işleriyle uğraşmaktan devlet işlerini savsaklayacakdır.

XVII. — Bu Meclis'in görevi yasalar yapmak ya da yasaları yürürlükten kaldırmak, patrisyenler arasından yeni meslekdaşlar seçmek ve tüm devlet memurlarını atamaktır. Yüce gücü elinde bulunduran ki-

şi-biz Meclis'in böyle bir güce sahip olduğunu kabul etmiştik-yasa yapmak ve yasaları yürürlükten kaldırmak hukukunu bir başkasına versin de, gene de bu iktidarı verdiği kişi yararına hukukundan geçmesin, bu olacak şey değildir, çünkü yasa yapmak ve yasaları kaldırmak olanaklı olursa bir gün devlet biçimini de bütünüyle değiştirmek olanaklı olmaz mı? Yüce gücü elden bırakmaksızın, gündelik işleri varolan yasalara uyarak yönetmek görevini başkalarına vermekse olanaklıdır. Ayrıca devlet memurları patrisyenler tarafından değil de başka kimseler tarafından seçilselerdi, bu Meclis'in üyelerine patrisyenden çok gözbebeği demek yaraşırdı.

XVIII. — Bazı halklar patrisyenler topluluğunun başına ya Venedik'te olduğu gibi yaşam boyu ya da Cenova'da olduğu gibi belli bir süre için bir devlet başkanı ya da bir önder getirmeyi alışkanlık edinmişlerdir, ama alınan önlemler o kadar büyüktür ki bu durumun devlet için tehlikeli olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu yolun mutlakyönetime gittiğinden de kuşku yok. Tarihten anlayabildiğimiz kadarıyla bu alışkanlığın biricik kökeni şudur: patrisyenlik kurumunun ortaya çıkışından önce bu devletler sanki bir kral tarafından yönetiliyorlarmış gibi bir devlet başkanı ya da bir site önderi tarafından yönetiliyorlardı, yani bir devlet başkanının seçilmesi ulus tarafından isteniyordu, ama bu mutlak olduğu kabul edilen soyluluk devleti için gerekli değildir.

XIX. — Yüce güç patrisyenler meclisi üyelerinin her birine değil de meclisin bütününe bağlı olduğuna göre (böyle olmazsa patrisyenler başıbozuk bir kalabalık durumuna düşer), yasalar tüm patrisyenleri ortak bir düşüncenin yönettiği birlikli bir bütün oluşturmaya zorlamalıdır. Ama yasalar da yeterli güce sahip de-

ğildir ve bu yasaların koruyucuları durumunda bulunan kişiler de onları çiğnerlerse kolayca bozulurlar ve bu kişilerin isteklerini dizginlemenin tek yolu kendilerine meslektaşları tarafından verilen cezadır, bu da tam anlamıyla saçmalıktır; demek ki devlet düzeninin ve yasalarının, patrisyenlerin tümü tarafından korunmasını sağlayacak özgül bir yol aramak yerinde olur, aynı zamanda, patrisyenler arasında eşitliği olabildiğince korumaya çalışmalıdır.

XX. — Bir başkan ya da bir önder kurulda oy verdiği zaman büyük bir eşitsizlik ortaya çıkar, çünkü kendisine işini iyi yürütebilmesi için büyük bir güç tanınmıştır. Buna göre durumu iyi değerlendirirsek, hiçbir şey belli sayıda patrisyenden oluşmuş ikinci bir kurul kadar ortak esenliğe yararlı değildir; bu kurul yüce Meclis'e bağımlı bulunacak ve görevi yalnızca kurullarla ve devlet memurlarıyla ilgili temel yasaların bozulmadan kalmasını gözetmek olacaktır. Bu ikinci kurulun üyeleri yasaya aykırı bir davranışta bulunan tüm devlet memurlarını mahkemeye çağırmak ve çıkarmak ve varolan yasalara göre mahkum etmek gücüne sahip olmalıdırlar. Bu kurulun üyelerine bundan böyle temsilci diyeceğiz.

XXI. — Bu temsilciler yaşam boyu görev yapmak için seçilmelidirler. Çünkü belli bir süre için seçilirlerse, daha sonra başka devlet görevleriyle görevlendirilebilecek biçimde seçilirlerse, XIX. paragrafta belirttiğimiz saçmalığa düşeriz yeniden. Ama uzun süreli bir yetki onları kibirlerinden yanlarına yaklaşılmaz insanlar etmesin diye, temsilcilik görevlerine ancak altmış yaşına ulaşmış ve senatörlük yapmış (bu konuyla ilgili olarak bundan sonraki paragrafa bakınız) insanlar seçilmelidir.

XXII. — Bu temsilcilerin sayısını kolayca belirle-

yebiliriz; bunun için de şu noktayı gözönünde tutmalıyız: temsilcilerin patrisyenlere oranı tüm patrisyenlerin halk kitlesine oranı kadar olmalıdır, nasıl ki patrisyenler sayıları daha az olduğunda yöneticilik edemiyorlarsa. Böylece temsilcilerin sayısı patrisyenlerin sayısı kadar olacaktır, patrisyenlerin halk kitlesi karşısındaki sayısı kadar, yani bir'e elli olacaktır.

XXIII. — Temsilciler kurulunun görevini güvenlik içinde yerine getirebilmesi için bu kurula buyruklarını yerine getirecek bir bölüm silahlı güç ayrılmalıdır.

XXIV. — Tüm temsilcilere ve tüm devlet memurlarına sabit bir ücret değil, hesaplanmış bir ücret ödemek gerekir; bu ücret öyle hesaplanmalıdır ki kimse büyük zarar görmeden kamu yararına kötü hizmet edemesin. Soyluluk devletinde memurların maaş aldıkları kesindir, çünkü halkın büyük bölümü pleb'den oluşmaktadır, plebin güvenliğini de patrisyenler gözetirler, oysa plebin kendi işiyle uğraşmaktan başka yaptığı bir şey yoktur. Buna karşılık her kişi başkasının çıkarını ancak kendi çıkarına katkısı olacağına inandığı zaman savunmakta olduğundan, işleri öyle düzenlemek gerekir ki devlet görevini üstlenenler ortak esenliği özenle gözettiklerinde kendi çıkarlarına en iyi biçimde hizmet etmiş olsunlar.

XXV. — Temsilcilere verilecek ödenek -daha önce de gördüğümüz gibi, temsilcilerin görevi yasaların bozulmadan kalmasını gözetmektir- şu yoldan hesaplanmalıdır: Devletin sınırları içinde oturan her aile babası her yıl çok az bir para, örneğin bir gümüş çeyrek ödemelidir, böylece oturanların sayısı ve bunlardan ne kadarının patrisyenleri oluşturduğu öğrenilecektir. Ayrıca her yeni patrisyen seçildikten sonra temsilcilere tutarı büyük olan bir para, örneğin yirmi ya da yirmi

beş gümüş lira ödemelidir. Meclis toplantılarına katılmayan patrisyenlerin ceza olarak ödedikleri paralarla bir suç işlemiş memurların varlıklarından bir bölüm temsilcilere verilecektir; bu memurlar temsilcilerin önüne çıkmak zorunda olacaklar ve tüm varlıklarına el konulmasına kadar gidecek bir para cezasına çarpkınlacaklardır. Bununla birlikte bu durumdan tüm temsilciler değil, yalnızca her gün görevleri başında bulunan ve görevi temsilciler kurulunu toplantıya çağırmak olan kişiler yararlanacaklardır. Öte yandan temsilciler kurulundan her zaman aynı sayıda üye bulunması için yüce Meclis kararlaştırılan tarihte toplandığı zaman,her türlü sorundan önce eksik kalan üyelikleri tamamlayacaktır. Meclis'i seçime çağırmak temsilciler tarafından unutulursa, bu gecikmeyle ilgili olarak yüce Meclis'i uyarmak, temsilcilerin başkanından susmalarının nedenini sormak ve yüce Meclis'in görüşünü almak senato başkanına düşer (Senato'dan az sonra söz edeceğiz). Senato başkanı da bir şey söylemiyorsa, konu Yüksek Mahkeme başkanı tarafından yeniden ele alınır, o da aynı biçimde davranıyorsa sorun, temsilcilerin başkanına, Senato başkanına, Yüksek Mahkeme başkanına niye sustuklarını soran bir patrisyen tarafından da ele alınabilir. Son olarak, çok genç kişilerin patrisynelere katılmasını yasak eden yasaya uyulması için otuz yaşına gelmiş ve yasal açıdan yönetimin dışında bırakılmamış tüm kişilerin adlarını temsilcilerin önünde listelere yazdırtmaları ve belli bir tutar karşılığında yeni saygınlıklarıyla ilgili simgeyi almaları gerekir; yalnızca kendilerine verilen bir nişan taşımalarına izin verilecektir; bu da onların tanınmalarını ve başkalarından daha çok saygı görmelerini sağlayacaktır.

Seçimler yapılırken, listede adı bulunmayan birini seçmeyi tüm patrisyenlere yasak eden bir yasa çıkarı-

lacaktır ve bunun cezası çok ağır olacaktır. Ayrıca devletin temel yasaları bozulmadan kalsın diye, yüce Meclis üyelerinden biri temel yasalarda değişiklik önerirse, örneğin ordu komutanının yetki süresinin bir yılın üzerine çıkarılmasını, patrisyen sayısının azaltılmasını ve buna benzer şeyleri önerirse, vatana ihanetle suçlanacaktır; bu kişiyi ölüme mahkum etmek ve tüm mallarına el koymak yetmez, ayrıca onun işlediği cinayetin anasını sürdürecek bir anıt dikilmelidir. Kamu hukukuyla ilgili öbür ilkelerin kalıcılığını korumak için şöyle bir kural koymak yeter: Öncelikle temsilciler kurulunun, sonra da yüce Meclis'in dörtte üçü uygun bulmadan ne bir yasa yürürlükten kaldırılabilir ne de yeni bir yasa çıkarılabilir.

XXVI. — Yüce Meclis'i toplantıya çağırmak ve Meclis'e hangi işlerin sunulacağına karar vermek hakkı temsilcilerin elindedir; Meclis'te ilk görev de onlara verilmiştir, ancak oylamalara katılamazlar. Bununla birlikte Meclis'e her gelişlerinde, yüce Meclis'in selameti ve halkın özgürlüğü için yurdun temel yasalarını bozmadan koruyacaklarına ve ortak esenliği gözeteceklerine yemin etmelidirler. Bundan sonra temsilcilerin yazmanlığını yapan bir memur gündeme getirilen işleri Meclis'e sunacaktır.

XXVII. — Alınacak kararlarda ve memurların seçiminde tüm patrisyenler eşit hakka sahip olsunlar ve işler zaman yitirilmeden ele alınsın diye Venedik'te uygulanan yöntemi büyük ölçüde benimsemek yerinde olacaktır. Devlet memurlarını seçmek için önce kurul üyeleri arasından ad listesini, yani kamu görevlerine aday olanların adlarını okuyacak birkaç kişi kurayla seçilir ve her patrisyen her aday için görüşünü bildirir, yani bir oy pusulasıyla önerilen adayı kabul ya da red ettiğini belirtir, öyle ki daha sonra kimin ne oy verdiği

anlaşılmasın. Böylece tüm yurttaşlar arasında eşitlik korunmuş ve işler kısa sürede ele alınmış olmakla kalmaz, aynı zamanda herkes tam bir özgürlük içinde bulunur, bu da en gerekli olan şeydir, çünkü görüşünü bildirmesi ona kin duyulmasına yol açmayacaktır.

XXVIII. — Temsilciler kurulunda da öbür kurullarda da aynı kuralları izlemek, yani oy pusulalarıyla oy kullanmak gerekir. Ama temsilciler kurulunu toplantıya çağırmak ve gündemi düzenlemek hakkı başkanın elinde bulunmalıdır; başkan on ya da daha çok temsilciyle plebin yakındığı şeyleri ve memurlarla ilgili gizli suçlamaları öğrenecek, gerekiyorsa davacıları güvenli bir yerde tutacak ve patrisyenler meclisini olağanüstü toplantıya çağırmak sözkonusu olduğu zaman işin ivedi olup olmadığına karar verecektir. Bu başkan ve onunla birlikte çalışan küçük kurul yüce Meclis tarafından seçilmeli ve temsilcilerle aynı sayıda olmalıdır. Ama bunlar yaşam boyu görev yapmak için değil, altı ay için seçilmeli ve ancak üç ya da dört yıl sonra yeniden seçilebilmelidirler. Daha önce belirttiğimiz gibi, el konulan mallar ve para cezalarından sağlanan gelir ya da bu gelirin belirli bir bölümü bu kişilere verilecektir. Temsilcilerle ilgili kuralları yeri gelince belirteceğiz.

XXIX. — Gene yüce Meclis'e bağımlı olan ikinci bir kurula Senato adını vereceğiz; bu kurulun görevi kamu işlerini yürütmektir, örneğin devletin yasalarını yayımlamak, yasanın buyurduğu biçimde kentlerin güçlendirilmesini düzenlemek, orduya yönerge vermek, uyruklardan vergi istemek ve bu verginin kullanım biçimini belirlemek, yabancı elçileri yanıtlamak ve nerelere elçi göndermenin yerinde olacağına karar vermek gibi. Ama elçileri seçmek hakkı yüce Meclis'in elindedir. Patrisyenler Senato'nun kayırıcılığını kazanmaya

çalışmasınlar diye kimsenin, yüce Meclis dışında, başkası tarafından bir kamu görevine getirilemeyeceği uyulması gereken temel bir kural olacaktır. Ayrıca şeylerin düzenine herhangi bir değişiklik getiren tüm işler, örneğin savaşla ve barışla ilgili buyrultular yüce Meclis'e gönderilmelidir. Senato'nun savaş ve barışla ilgili kararlarının kesinlik kazanması için yüce Meclis'in onayından geçmesi gerekir. Ve bu yüzden yeni vergiler koymak hakkı Senato'nun değil yüce Meclis'in elinde olmalı diye düşünüyorum.

XXX. — Senatörlerin sayısını saptamak içinse şu öneriler akla geliyor: önce tüm patrisyenler senatörler arasına katılmak konusunda aynı umudu taşıyabilmelidir; ikincisi, temsilcilikleri sona eren senatörler çok kısa bir süre sonra yeniden seçilebilmelidir, bundan amaç iktidarı her zaman deneyli ve yetenekli insanların elde tutmasıdır. Son olarak, senatörler için de bilgeliği ve erdemi yüksek birçok insan bulunmalıdır. Bu koşulları yerine getirmek, yasa diliyle konuşacak olursak, ancak şu yolla olanaklıdır: kimse elli yaşına gelmeden senatörler arasına katılmamalı ve dört yüz patrisyen yani toplam sayının hemen hemen on ikide biri bir yıl için seçilmeli ve iki yıl aradan sonra yeniden seçilebilmelidir; buna göre patrisyenlerin on ikide biri her zaman senatörlük görevlerini yerine getireceklerdir, ama oldukça kısa zaman aralıklarıyla. Bu sayıyı temsilci adı verilen patrisyenlerin sayısına ekleyince elli yaşına gelmiş patrisyen sayısının çok altına düşülmediği görülecektir. Böylece tüm patrisyenler senatör ya da temsilci düzeyine ulaşmak konusunda çok umutlu olacaklardır, bununla birlikte bu senatör ve temsilciler de oldukça kısa aralıklarla senatör sandalyesine oturacaklardır, iş konusunda zekice davranan ve bilgili olan kişiler Senato'da hiç bir zaman eksik olmayacaktır. Bu

yasa birçok senatörün kıskançlığını uyandırmadan bozulamaz, bu yüzden bu yasanın yürürlükte kalması için önlem almak gerekmez; yalnız senatörlük yaşına gelmiş her patrisyen kendini temsilciliğe layık görürse iş değişir. Temsilciler Senato adaylarının listesine adlarını yazarlar ve onu yüce Meclis önünde okurlar, buna göre seçilebilecek durumda olan adaylar kendilerine gösterilen ve öbür senatörlerin Senato'da bulunduğu yerin yanında bulunan yeri alırlar.

XXXI. — Senatörlerin ücreti öyle olmalıdır ki onlara savaştan çok barış yarar sağlasın, bunun için öbür ülkelere ihraç edilen malların yüzde biri ya da ellide biri onlara bırakılacaktır. Elbette bu koşullarda barışı ellerinden geldiği ölçüde korumaya çalışacaklar ve hiç bir zaman savaş çıkarmak istemeyeceklerdir. Ticaretle uğraşan senatörler de bu paydan yararlanmalıdır, çünkü yararlanmaları yasak edilirse bu ticaret için büyük yıkım olur, sanıyorum kimse bunu yadsıyamaz. Ayrıca şöyle bir kural da koymak gerekir: senatör ya da eski senatör durumundaki kişiler orduda görev alamazlar, bir de kimse görev yapan bir senatörün ya da iki yıldan az bir süredir senatörlük yetkisi taşıyan bir patrisyenin oğlu ya da torunu olduğu halde bir ordunun komutanlığına atanamaz (bu da ancak savaş zamanı sözkonusu olabilir). Elbette senatör olmayan patrisyenler de bu yasaları var güçleriyle savunacaklardır ve böylece senatörler barış dönemlerinde savaş dönemlerine göre her zaman daha yüksek bir ücret alacaklar ve savaş yapma fikrini ancak devlet için mutlak bir zorunluluk ortaya çıktığı zaman benimseyeceklerdir. Temsilciler ve senatörler büyük ücretler alırlarsa soyluluk devleti uyruklar için herhangi bir mutlakyönetim kadar masraflı olmaz mı biçiminde bir eleştiri yöneltilebilir. Ama kral sarayının barışı korumaya hizmet

etmeyen başlıbaşına bir harcama nedeni olması ve barışın ancak çok büyük harcamalarla elde edilebilmesi bir yana, mutlakyönetim düzeninde bütün bu paralar tek kişinin ya da bir azınlığın eline geçer, oysa bir soyluluk devletinde bu paralar büyük bir topluluğun hizmetine sunulmuştur. Ayrıca kral ve hizmetindekiler devlet harcamalarını uyruklar gibi üstlenmezler, oysa soyluluk devletinde durum bunun tersidir, çünkü her zaman en zengin kişilerden seçilen patrisyenler kamu harcamalarına büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır. Son olarak bir mutlakyönetimdeki parasal harcamalar krala bağlanan harcamalardan çok, gizli tutulan harcamalardan gelmektedir. Barışı ve özgürlüğü korumak için yurttaşlara yüklenen devlet harcamalarıysa, büyük tutarda da olsalar yurttaşların gücünü aşmaz ve bunlara barış uğruna katlanılmaktadır. Hangi ulus Hollandalılar kadar çok ve ağır vergi ödemiştir? Bununla birlikte Hollanda ulusu batmamıştır, tersine herkesi kıskandıracak kadar zengin bir ulustur. Demek ki mutlakyönetim devletinin harcamaları barış için kullanılsaydı yurttaşlar ezilmeyeceklerdi; ama daha önce de söylediğim gibi bu tür bir devlette uyrukları ezen gizli harcama nedenleri vardır. Bir kralın değeri özellikle savaşta belli olur ve saltanat sürmekten başka bir şey düşünmeyenler uyruklarının yoksul kalmasına büyük özen gösterirler diyen düşünceli bir Hollandalının (Van Hove) belirlemeleri için herhangi bir şey söylemeyeceğim, çünkü onun söylediklerinin benim tasarımla ilgisi yok; ben yalnızca herhangi bir yönetimin alabileceği en iyi biçimi kanıtlamak istiyorum.

XXXII. — Yüce Meclis tarafından atanmış birkaç temsilci Senato'da bulunmalı ama oylamalara katılmamalıdır; bunların görevi devletin temel yasalarına uyulmasını gözetmek olacaktır ve Senato'nun kararla-

rıyla ilgili olarak zaman zaman yüce Meclis'i aydınlatmak da onlara düşecektir. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi yüce Meclis'i toplantıya çağırmak ve Meclis'in kendi görüşünü bildirmesi gereken konularda ona uymak temsilcilerin görevidir. Ama oylamaya gidilmeden önce Senato başkanı sorunun durumunu, Senato'nun sorunla ilgili görüşünü ve Senato görüşünün nedenlerini açıklar; bundan sonra saptanan düzene göre oylama yapılacaktır.

XXXIII. — Tüm Senato her gün değil tüm öbür kurullar gibi belirli tarihlerde toplanmalıdır. Bununla birlikte kamu işleri toplantılar arasındaki süre içinde de ele alınmak gerektiğinden bu amaçla seçilen birkaç senatör Senato'nun yerini tutacaktır. Bu kurulun görevi gerektiğinde Senato'yu taplantıya çağırmak, alınmış kararları uygulamak, Senato'ya ve yüce Meclis'e yazılmış mektupları okumak ve son olarak da Senato'ya sunulacak işleri görüşmektir. Ama bütün bunları ve Senato'nun izlediği yolu daha anlaşılır kılmak için anlattıklarımı daha da açacağım.

XXXIV. — Daha önce söylediğim gibi bir yıl için seçilmiş bulunan senatörler dört ya da altı bölüğe ayrılacaktır; bunlardan birincisi ilk iki ya da üç ay öncelik hakkına sahip olacaktır, bundan sonra sıra üçüncüye gelecek ve bu böyle sürecektir; ilk aylarda birinci durumda bulunan bölük ondan sonraki ay sonuncu olacaktır. Ne kadar bölük varsa o kadar başkan ve ayrıca gerekli durumlarda başkanın yerini tutacak ikinci başkan seçilecektir, yani her bölük iki senatör seçmelidir, bunlardan biri hem bölüğün hem de bölük Senato'da önceliğe sahip olduğu süre boyunca Senato'nun başkanı olacak, öbürüyse ikinci başkan sıfatıyla başkanı bütünleyecektir. Sonra ilk bölükten birkaç senatör, Senato toplanmadığı zaman Senato'nun yerini tutsun-

lar diye başkanları ve ikinci başkanlarıyla birlikte kurayla ya da oy çokluğuyla atanacaklardır ve bu durum bölük öncelik sahibi olduğu sürece sürecektir, bundan sonra sıra gene kurayla ya da oy çokluğuyla atanan ikinci bölükten aynı sayıda senatöre gelecek ve bu böylece sürecektir. Kurayla ya da oy çokluğutyla atanmış olan ve daha sonra konsül adını vereceğimiz kişilerin iki üç ay için geçerli olan seçimlerini yüce Meclis'in yapmasına hiç gerek yoktur. Çünkü bu bölümün XXIX. paragrafında gösterdiğimiz neden burada uygulanamaz, hele XVII. paragrafta gösterdiğimiz neden hiç uygulanamaz. Bu seçimin Senato tarafından yapılması ve temsilcilerin bu toplantılara katılması yeterlidir.

XXXV — Seçilen bu kişilerin sayısını tam olarak belirleyemem. Kesin olan bunların kolayca satın alınamamaları için oldukça kalabalık olmaları gerektiğidir; tek başlarına karar alamamalarına rağmen Senato'yu etkileyebilirler ya da daha kötüsü hiç önemi bulunmayan sorunlarla oyalayarak ve en ciddi sorunları geçiştirerek, çok az sayıda olmaları durumunda kamu işlerinin kaldıramayacağı bir gecikmeden söz bile etmeyerek Senato'yu yanıltabilirler. Tam tersine, bu kurullar, büyük kurullar her gün kamu işleriyle uğraşamazlar diye kurulduklarına göre, zorunlu olarak bir yol aramak ve sayılarının azlığını temsilciliklerinin kısalığıya gidermek gerekir. Demek ki otuz kadar kurul üyesi iki üç ay için atanırsa böylesine kısa bir sürede kendilerini satamayacak kadar kalabalık olacaklardır. Bu yüzden ardılların ancak görevde olanlar çekildikleri anda atanmalarını istiyorum.

XXXVI. — Daha önce de söylediğimiz gibi bu konsüllerin görevi az sayıda da olsalar, yarar gördükleri zaman Senato'yu toplantıya çağırmak ve Senato'ya işleri sunmak, sonra Senato'yu tatil etmek ve onun kamu

işleriyle ilgili kararlarını uygulamaktır. İşler uzun süre gecikmesin diye bu danışmanın ne gibi bir yöntemle gerçekleşmesi gerektiğini kısaca söyleyeceğim. Konsüller Senato'ya sunulacak konu üzerinde görüşürler ve hepsi de aynı biçimde düşünüyorsa Senato toplanınca ve sorun ortaya konunca görüşleri hakkında bilgi verirler ve başka bir görüş ortaya çıkmasını beklemeden saptanan sırayı izleyerek oylarını kullanırlar. Ama konsüllerin görüşlerinde ayrılık varsa Senato'da önce çoğunluğun görüşü ortaya konulacaktır ve bu görüş Senato'nun ve konsüllerin çoğunluğunun onayını almazsa ve herkesin görüşünü oy pusulaarıyla izlediği bir oylamada çekimserlerin ya da karşıtların sayısı daha çok olursa bu durumda en çok konsülün katıldığı görüş-çoğunluğu oluşturmadığı için özenle ortaya konulmalıdır ve dikkatle incelenmelidir, öbür görüşler de öyle. Herhangi bir görüş Senato'nun onayını alamazsa bu görüş ertesi gün ya da daha ileri bir tarihte yeniden görüşülecektir ve senatörler bu zamanı Senato'nun onaylayabileceği başka bir çıkış yolu bulup bulamayacaklarını düşünmekle geçireceklerdir. Hiç bir çıkış yolu bulamazlarsa ya da buldukları yol Senato çoğunluğunun onayını alamazsa, o zaman her görüş tek tek Senato'ya sunulacaktır ve hiçbir görüşe katılma olmazsa oy pusulalarıyla yeniden bir oylama yapılacaktır. Bu oylamada, bundan önceki oylamada olduğu gibi, yalnızca olumlu oyların sayımı yapılmakla kalmayacak, aynı zamanda çekimser ve karşıt oylar da sayılacaktır; çekimser ve karşıt oylardan daha çok olumlu oy varsa, oylara sunulmuş bulunan görüş kabul edilmiş sayılacak, tersine karşı oylar çekimser ve olumlu oylardan çoksa bu görüş bırakılacaktır. Ama bütün görüşler arasında çekimser oylar karşı ve olumlu oylardan çoksa temsilciler kurulu da Senato'ya eklenecek ve oylamaya

katılacaktır, bu durumda yalnızca olumlu ve karşıt oyları gösteren pusulalar sayılacak, çekimser pusulalar gözönünde tutulmayacaktır. Senato'nun yüce Meclis önüne çıkardığı işler konusunda da aynı yol izlenecektir. Senato'ya ilgili söyleyeceklerim burada bitiyor.

XXXVII. — Mahkemeye ya da adalet divanına gelince, mutlakyönetim için uygundur diye ortaya koyduğumuz ilkelerle burada yetinemeyiz. Çünkü ırkları ya da klanları gözönünde tutmak burada sözkonusu olan soyluluk devletinin ilkelerine ters düşer; bir de şu var: yargıçlar yalnızca patrisyenler arasından seçilirse, gerçekte bunlar kendilerinden sonra gelecek patrisyenlerin korkusundan patrisyenlere karşı adaletsiz bir karar vermeye çekinecekler ve belki de onları hak ettikleri bir cezaya çarptırmayı göze alamayacaklardır, ama buna karşılık pleblerin üstüne üstüne gitmeye kalkışacaklar ve zengin plebler sürekli biçimde bunların yırtıcılığının kurbanı olacaktır. Biliyorum bu yüzden Genova Patrisyenler Meclisi çok beğenilir, yargıçları kendi içlerinden değil yabancılardan seçtikleri için. Ama herşeyi kendi yapısı içinde ele alınca yasaları yorumlamak için patrisyenleri değil de yabancıları görevlendirmek bana saçma görünüyor. Yargıç yasa yorumcusu değildir de nedir? Sanıyorum Cenovalılar bu konuda soyluluk devletinin yapısından çok kendi uluslarının özelliğini gözönünde tuttular. Sorunu kendi yapısı içinde ele alan bizlerse bu yönetim biçimiyle en iyi uyuşan çözümü bulmak zorundayız.

XXXVIII. — Yargıçların sayısına gelince, burada özel bir durum yok: bir mutlakyönetim devletinde olduğu gibi her şeyden önce yargıçlar çok sayıda olmalılar, bu durumda bir uyruğun onları satın alma olasılığı kalmaz. Gerçekte bunların görevi birinin başkasına zarar vermesiyle ilgilenmektir; demek ki uyruk-

lar, patrisyenler ya da plebler arasındaki anlaşmazlıkları düzeltmek ve herkesin uyması gereken yasalar çiğnendiğinde suçluları cezalandırmak zorundadırlar - suçlular patrisyenler topluluğundan, temsilciler kurulundan ya da Senato'dan olsalar da. Devleti oluşturan kentler arasındaki anlaşmazlıkları düzeltmekse yüce Meclis'e düşer.

XXXIX. — Yargıçlara tanınan vekillik süresi her devlette aynıdır ve her yıl bunlardan bir bölümünün çekilmesi gerekir; son olarak bu yargıçların ayrı klanlardan olmaları gerekmese de akraba olan iki kişinin aynı zamanda bir arada bulunmaması zorunludur. Ama bu kural öbür kurullarda gözetilmelidir, yüce Meclis'de değil; yüce Meclis'de yasa her üyeye yakınlarından birini öne sürmesini ya da öne sürmüşse oylamada yer almasını ve ayrıca seçilecek bir memur sözkonusu olduğunda kuraya akraba durumundaki iki kişinin katılmasını yasak etse yeterlidir. Bu kadar kalabalık olan ve üyeleri ödenek almayan bir Meclis'de bu yeterlidir bence. Burada devletin kuşkulanması gereken bir durum yoktur, öyle ki bu bölümün XIV. paragrafında söyledik, tüm patrisyenlerin yakınlarını yüce Meclis'in dışında bırakan bir yasa çıkarmak saçma olurdu. Gerçekte bu saçmalık açıkça ortadadır, çünkü bu yasa patrisyenler kendi istekleriyle haklarından vazgeçmeden çıkarılamaz, dolayısıyle bu yasanın savunucuları patrisyenler değil plebler olabilir, bu da bu bölümün V. ve VI. paragraflarına doğrudan karşıttır. Patrisyenler topluluğuyla halk kitlesi arasında sürekli bir ilişki kuran devlet yasasının başlıca amacı patrisyenlerin hukukunu ve gücünü korumaktır; halkı yönetebilmek için bu patrisyenlerin çok az olmaması gerekir.

XXXX. — Yargıçlar yüce Meclis'de patrisyenler arasından yani yasakoyucular arasından seçilmelidir

ve hukukla ilgili kararlar da ceza hukukuyla ilgili kararlar da ancak yasal biçimler gözetilirse ve yargıçlar yansız olurlarsa bağlayıcı olur. Bu konuda yetkili olmak, bir yargıda bulunmak ve bir karar almak temsilcilere düşer.

XXIXXI. — Yargıçların ücreti VI. bölümün XXIX. paragrafında gördüğümüz gibi olmalıdır, yani medenî hukuk davalarında yargıçlar yitiren yandan anlaşmazlıkla orantılı bir para alacaklardır. Cinayetle ilgili olarak verilmiş kararlara gelince, bunların tek ayrı yanı şudur: elkonulan malların ve küçük suçlar için bildirilen para cezalarının tutarı yalnızca yargıçlara verilecektir; ancak şu koşulla ki itiraf ettirmek için işkenceye başvurmalarına hiç bir zaman göz yumulmayacaktır; böylece yargıçlar pleblere karşı adaletsiz olmasınlar ve korku nedeniyle patrisyenlere çok yumuşak davranmasınlar diye yeterli önlemler alınmış olur. Ayrıca bu korkunun kökeni adalet rengine bürünmüş açgözlülüktedir, yargıçlar çok sayıdadırlar ve görüşlerini açıkça değil oy pusulalarıyla bildirirler, bu yüzden bir hükümlü hoşnut değilse yargıçlardan birini sorumlu tutması olanaksızdır. Yargıçların saçma bir karar vermelerine ya da hile yapmalarına engel olan bir şey de temsilcilere duyulan saygıdır, ayrıca bu kadar kalabalık bir mahkemede meslektaşları tarafından adaletsiz diye nitelendirilebilecek bir iki yargıç her zaman bulunur. Pleblere gelince, temsilcilere başvurmak hakları bulunursa yeterince güvenceye kavuşmuş olacaklardır; temsilciler sorunları kavrayabilecek, onları değerlendirebilecek ve bir karar verebilecek yetenektedirler. Elbette temsilciler birçok patrisyene tiksindirici gözükmekten kurtulamayacaklar, buna karşılık pleblerin gözünde iyi olacaklardır; temsilciler ellerinden geldiğince pleberin

yakınığını kazanmaya çalışacaklardır. Bu amaçla temsilciler olanak buldukça yasalara ters düşen kararları yetersiz saymaktan, herhangi bir yargıcı sorguya çekmekten ve onu adaletsiz davranmışsa cezalandırmaktan geri durmayacaklardır. Hiç bir şey halk kitlesini bundan daha çok etkileyemez. Bu tür örneklerin az görülmesi kötü bir şey değildir, tersine yararlıdır: Bir sitede sürekli olarak suçluları yargılamak gerekiyorsa bu durum sitenin yapısal bir eksikliğin acısını çektiğini kanıtlar ve kamuoyunda en çok yankı uyandıran şey az görülen olaylardır.

XXXXII. — Kentlere ya da eyaletlere gönderilen yöneticiler senatörler sınıfından seçilmelidir, çünkü istihkamlarla, para işleriyle, milisle vb ilgilenmek se-...nerin görevidir. Ama oldukça uzak bölgelere gönderilen senatörler Senato toplantılarına katılamazlar. Bu yüzden ulusal topraklar üzerinde kurulan kentlerin yöneticiliğine getirilenler ancak senatörler arasından seçilebilir. Çok daha uzak yerlere gönderilecek olanlar Senato'ya giriş için saptanan yaşa ulaşmış insanlardan seçilmelidir. Ama komşu kentler oy hakkından bütünüyle yoksun olsalardı bu düzenleme tüm devletin dinginliğini güvence altına alamazdı, yeter ki bu kentler zayıflıklarından ötürü açıkça hor görülemesinler, bu da düşünülecek şey değildir. Demek ki komşu kentlerin site hukukundan yararlanması ve her kentten yirmi otuz ya da kırk yurttaşın (yurttaş sayısı kentin önemiyle orantılı olmalıdır) patrisyenlere katılması zorunludur; bunlar arasından her yıl üç dört ya da beş patrisyen senatör seçilecek ve biri yaşam boyu görev yapmak üzere temsilciliğe atanacaktır. Bir temsilciyle birlikte kendilerini seçmiş bulunan kente gönderilecek kişiler Senato'ya giren bu kişilerdir.

XXXXIII. — Yargıçlar her kentte o yörenin pat-

risyenleri arasından atanmalıdır. Ama onların uzun uzun sözünü etmekte yarar yok, çünkü bu konu soyluluk devletinin temel ilkeleriyle ilgili değil.

XXXXIV. — Kurulların yazmanları ve öbür görevliler oy hakları bulunmadığı için plebden seçilecektir. Ama bu kişiler ele alınan işler konusunda derin bir bilgiye sahip olduklarından, onların düşüncelerine gereğinden çok önem verildiği olur; öyle ki bunlar bütün devletlerde büyük etkiye sahiptirler; bu aşırılık Hollanda'nın zararına olmuştur. Böyle bir durum en iyiler arasında kıskançlık yaratmakta gecikmeyecektir ve bir Senato'da senatörlerin değil de yönetimle ilgili memurların düşünceleri egemen oluyorsa bu Senato'nun etkisiz üyelerden oluştuğuna kuşku yoktur ve işleri bu yola dökülmüş bir devletin durumu bana göre bir avuç kral danışmanının yönettiği bir mutlakyönetimin durumundan daha iyi değildir. Ama gerçekte bir devlet çok iyi ya da çok eksikli kurumlara sahip olduğu ölçüde bu kötülükle daha az ya da daha çok karşı karşıya gelecektir. Yeterince sağlam temellere dayanmayan bir devletin özgürlüğü tehlikeyle karşı karşıya kalmaksızın korunamaz. Bu tehlikeye düşmemek için patrisyenler plebden ün peşinde koşan hizmetkarlar seçerler; bunlar durum tersine dönünce öldürülür, bunlar özgürlük düşmanlarının öfkesini yatıştırmaya kurban olmuşlardır. Ya da tersine toplumun temelleri çok sağlamdır, patrisyenler de onu korumak şerefini elde etmeye çalışırlar ve bunu öyle gerçekleştirirler ki kamu işlerinin ele alınmasında belirleyici tek şey kendi düşünceleri olur. Bu iki noktayı iki temel ilkemizi ortaya koyarak gözönüne aldık: bu yüzden de plebi meclislerin ve kurulların dışında tuttuk ve ona hiçbir oy hakkı tanımadık, öyle ki yüce güç tüm patrisyenlerin elinde olsun, ama yürütme gücü temsilcilerde ve Se-

nato'da bulunsun istedik, Senato'yu toplantıya çağırmak ve Senato'dan seçilmiş konsüllere önerilerde bulunmak hakkı Senato'da bulunsun istedik. Ayrıca bir Senato yazmanının ve öbür konsüllerin yalnızca dört ya da beş yıl için atanması ve bunlara işlerinin bir bölümünü yürütecek bir yardımcı verilmesi kural durumuna getirilirse ya da Senato'da tek değil birçok yazman bulunursa, bunlardan herbiri bir başka bölümden sorumlu olursa memurların gücü hiç bir zaman korkutucu olamayacaktır.

XXXXV. — Para işlerinden sorumlu memurlar plebden seçilecek ve bunlar hem Senato'ya hem de temsilcilere hesap vereceklerdir.

XXXXVI. — Dinsel konulara gelince,bunları çok geniş bir biçimde **Dinbilim-siyaset incelemesi**'nde ele aldık. Bununla birlikte konumuzu ilgilendirmeyen birkaç noktaya dokunmadan geçmiştik: tüm patrisyenler sözkonusu incelemede ortaya koyduğumuz aynı yalın ve evrensel dini benimsemelidir. Gerçekte önce patrisyenlerin tarikatlara bölünmemesini gözetmek gerekir; bu durum patrisyenler arasında bazen bir yana bazen de bir başka yana yarar getiren bölünmelerin doğmasına yol açardı; bundan başka, patrisyenler kör inançlara bağlanarak uyrukları düşündüğünü söyleme özgürlüğünden yoksun bırakmaya çalışmamalıdırlar. Ayrıca herkes düşündüğünü söylemekte özgür olsa da başka bir dine inananlara büyük toplantılar yapmayı yasak etmek gerekir; bu kişilerin istedikleri kadar tapınak kurmalarına izin verilecektir, ama bunlar saptanan sınırları aşamayan küçük boyutlu tapınaklar olmalı ve birbirlerinden uzakta bulunmalıdır. Yurdun benimsediği dine ayrılmış bulunan tapınaklarınsa çok büyük ve gösterişli olması, hatta daha da iyisi bu tapınaklardaki dinsel ayinlere ancak patrisyenlerin ve

senatörlerin katılmasına izin verilmesi çok önemlidir ve böylece ancak patrisyenler vaftiz edilebilecek, ancak onların evlilikleri onaylanacak ve ancak onlar kutsanabilecektir, genel olarak yurt dininin koruyucuları ve yorumcuları, hatta bir anlamda tapınakların rahipleri patrisyenler olacaktır. Bununla birlikte vaızlar ve kilise parasının yönetimi için Senato plebler arasından birkaç vekil seçecektir ve bunlar Senato'ya hesap vermek zorunda olacaklardır.

XXXXVII. — Soyluluk devletinin ilkeleri bunlardır; bu ilkelere ikincil ama önemli olan birkaç belirleme ekleyeceğim. Patrisyenler giydikleri özel bir giysiyle öbürlerinden ayırt edilmeli, kendilerine yemin ettirilerek yalnızca onların taşıyacağı bir unvan verilmeli, tüm plebler onlara saygı göstermelidir ve bir patrisyen engel olamayacağı bir yıkım sonucunda varını yoğunu yitirirse ve bunu açıkça kanıtlayabilirse devletin yardımıyla saygınlığını yeniden kazanacaktır. Tersine varlığını bir takım savurganlıklarla çarçur etmişse, gösteriş için harcamalarda bulunarak kumarda, kötü kadınlarla vb. tüketmişse ya da ödeyebileceğinin ötesinde borçlanmışsa unvanı elinden alınacak ve her türlü şeref ve görev için değersiz sayılacaktır. Kendi işlerini yönetmeyi bilmeyen bir insan devlet işlerini yönetmekte iyice yeteneksizdir.

XXXXVIII. — Yasanın yemin etmeye zorladığı kişilerden yurdun esenliği ve özgürlük üzerine ya da yüce Meclis üzerine yemin etmeleri istenmişse yeminlerinden dönmek onlar için Tanrı önünde yalan söylemekten daha korkutucu olmalıdır. Tanrı önünde yemin eden kişi tek yargıcı olduğu kendi iyiliğini düşünmüş olur, özgürlük ve yurdun esenliği için yemin eden kişiyse yargıcı olmadığı ortak iyiliği düşünmüş olur ve kişi yemininden dönerse kendini yurdunun düşmanı ilan etmiş olur.

XXXXIX. — Devlet hesabına kurulmuş üniversiteler zihni geliştirmekten çok koşullandırmak için açılmışlardır. Oysa özgür bir cumhuriyette bilimleri ve sanatları geliştirmenin en iyi yolu herkese kendi parasıyla ve ünden yoksun kalmak pahasına öğrenim yapmak özgürlüğünü tanımaktır. Bu ve buna benzer belirlemeleri kitabın bir başka bölümüne bırakıyorum, çünkü burada yalnızca soyluluk devletiyle ilgili olan şeyleri ele almak istedim.

— Sürecek —

Çevirenler: AFŞAR TİMUÇİN - MEHMET SERT

SANAT VE EDEBİYAT

MUZAFFER HACIHASANOĞLU
«GESİ BAĞLARINDA...»

Kadına daha dik geldi vapurun güverteye çıkan merdivenleri. Bir kolunda düşürmemek için özenle tuttuğu çocuk, öteki kolunda kara gözlüklü, elinde sazını tutan iri yarı bir adam... Bırakıversem kolundan kapaklanır burnunun üstüne. Kolunu gevşetir gibi yaptı; farkına vardı kocası, görüyormuş gibi çevirdi kafasını, homurdandı. Yüküm benim, yüz kilo vardır belki... Bu vapurların merdivenlerinden çok korkarım; basamakların demirleri çıkıntılı, kolayca tökezleyebilir insan.

Güverteye çıkınca ferahladı kadın; içinden bir şeyler boşalmıştı sanki. Kötü duygular mı? Aşağının karanlığı, havasızlığı mıydı onu öyle kötü düşündüren. Güverte daha kalabalıktı aşağıdan. Deniz, adalar, köpük sular, tatlı bir esinti... Ada vapurundaydılar; köprüye dönüyorlardı. Gezmeye çıkmadık biz, işimiz bu... «En iyi vapurlarda kazanabiliyoruz...» diyor Ali. Kahvelere sokmuyorlar, parklarda iş olmuyor...

Kadın boş bir yer bulup yerleştirdi Ali'yi, kendi de ilişti yanına. Onun yanında tüy gibi kalıyordu. Üstüme çıktığında korkuyorum eziverecek diye; bazı geceler o kadar saldırgan oluyor ki... Isırıyor her yanımı...

«Hatçe, nasıl vaziyet?»

Soruyor, kalabalığı öğrenecek aklı sıra; olsa da olmasa da çalacak oysa...

«İyi...» dedi Hatice.

Sazına dokundu Koca Ali. Akortsuz bozuk sesler çıkıyordu meydan sazından.

«Şu sazıma bir düzen ver, teller de muradın alsın...»

Ben doğuştan körüm. Kör Ali derlerdi çocukken, şimdi tanıyanlar Koca Ali diyorlar. Acımasız oluyor insan oğlu çok itilip kakıldım çocukken. Oynayamadım öteki çocuklar gibi; korkarlar, kaçarlardı yanımdan. Korkunç muydum o kadar; bilemiyorum ki... Hatice ayna tutuyor elinde yüzüne bakıyor, görüyor kendini. Ben dünyayı kokarak, değerek biliyorum. Hatice zayıf ya güzel, çok güzel... Oğlum da güzel. Babam bile uygunsuz bir iş yaptığımda «Kör nalet!» derdi. Onun has oğlu Hüseyin'i, güzel kızı Zeynep'i vardı.

«Ankara'da yedim taze meyvayı. Boşuna çiğnedim yalan dünyayı»

Hemi de vallaha boşuna çiğnemedim, elimden geleni yapmaya çalıştım. Amcam babamdan daha yakın çıktı. «Ali» dedi «Kara bir gözlük aldım sana, bunu çı- [illegible] gözünden...» Karagözlükleri çıkarmadım gözümden; kaçmadılar eskisi gibi yanımdan. Gürün'ün köylüğünden olurum ben. Saza düşkündür bizim oralar. Mustafa'ya nasıl yalvarırdım bana saz öğretsin diye; naza çekerdi kendini. «Kör Ali, bu senin yiyeceğin nane değil, var yoluna, in Gürün'e, otobosların geçtiği lokantaların, kayfelerin önünde dur mendil aç! Sıvas'a git! Ankara'ya git! İstanbul'a git! Büyük camiler var oralarda, yolunu bulursun... Ulan ne laf anlamaz şeysin be! Aşık mısın yoksa? Hak aşığı olmak mı niyetimiz Kör Ali? Olmaz oğlum olmaz, öyle tutulmaz, bu çoban değneği değil... Oldu şimdi oldu... Gevşek tut parmaklarını, sıkma kendini... » Elimle yoklayamadığım için bilemiyorum Mustafa'nın yüzünün biçimini, kaçak tütün, hacı yağı karışımı kokusu kalmış aklım-

da; alaycı, kıvrak bir sesi vardı. Türkülerin çoğunu andan öğrendim ben.» Yörü Kör Ali, yörü işin ış, bu gidişle radyo sanatkârı olacan...» Katlanırdım alayına.

«Gesi bağlarında dolanıyorum / Yitirdim yârimi aranıyorum»

Kadınlar, kızlar bir hoş kokmaya başladı bana; onlar da anladılar bendeki bu değişikliği; seslerini, kokularını duymamla kaybetmem bir oluyordu; kaçıyorlardı benden. «Ayı anam, ayı...», «Kız anam parça parça eder adamı...» Duyuyordum ben, hepsini duyuyordum.

Terini sildi Koca Ali, sürdürdü bıraktığı yerden:

«Ölüm var da bu dünyada zulum var...»

Günün birinde babamın sesi karanlığıma dikildi: «Ulan kör nalet! Bu dünyada keyfin hepsini sana mı verdiler ulan? Yiyip içip ayı gibi oldun maşallah! Saz çalıp gezmeden başka bir boka yaramıyorsun... Hem duyduğuma göre gelinlere, kızlara da sataşasıymışın... Hazır yemek yok... Yarından tezi yok tarlaya......» Ayağına kapanıp yalvaracağımı sandı; ağladım sadece, farkında olmadı ağladığımın. Anamla Zeynep kızdılar babama. «Oğlun» dedi anam, «O da senin oğlun... Günaha giriyorsun...» Zeynep geldi, sarıldı, «Ağam benim, garip ağam...» dedi. Babam hiç ses vermedi. Vurdum sazımı sırtıma. Onda babamın hakkı yoktu, amcam alıvermişti aldım sopamı elime; bağırdı ardımdan Zeynep «Nereye?»

«Giderim, giderim yolum yan gelir / Ah ettikçe yüreğimden kan gelir»

Amcamı buldum doğrudan. Ben bir şey demeden anladı ne olup bittiğini. «Ulan ağa» dedi, «Ulan bu dünya sana da kalmaz. Ulan dürzü bir de hacca gitmeye kalkarsın, sakalına...» Yüzünü yokladım elimle ağlı-

yordu. Güzel adamdı, yiğit adamdı amcam; fakirdi babama göre, beni barındıramazdı evinde; hem ağasına inat yapıyormuş gibi olurdu. Anlattı bir bir bunları bana. «İstanbul'a gidek» dedi, «Gariban yatağıdır. Sazın var, sözün var, sakatsın da...» Durakladım, «Amca, dedim, Dilencilik...» «Yok be Ali!» dedi, «Doğrudan el açmıyorsun ki, karşılığında bir şey veriyorsun, saz çalıyorsun, türkü söylüyorsun...» Öyle ahım şahım bilmiyordum saz çalmasını, sesim desen öylesine, «Kim dinler be amca...» O direndi, «Gör bak nasıl dinleyecekler...»

İstanbul'a geldik; hemşerilerimizi bulduk. Amcamın gözüyle gördüm ilkin İstanbul'u. Bir rüzgâr, bir deniz kokusu... Bu koku yoktur bizim oralarda, bu gürültü... Dayanamayacağım sandım ilkin. «Gidek amca, gidek, ben buraların adamı değilim» dediysem de direndi amcam, -Bir işi başaramamanın korkusu mu vardı içinde?- «Dayan Ali» dedi, «Dayan, bu memleket gibi yoktur, bereketlidir de... Gör bak üç beş yıl içinde bir gecekondu da sen uydurursun Aziz gibi, Yakup gibi...» Hatçe'lerin gecekondusunda bir göz oda kiraladı bana. Ahmet usta da Sıvas'ın köylüklerindendi. Yapı işlerinde çalışıyordu; kendi kondurmuştu gecekondusunu ya, hastalanmıştı, eskisi gibi işe gidemiyordu; zor geçiniyorlardı. Benden alacakları kira destek olacaktı onlara. Ahmet usta iki gün işe gitse üç gün oturuyordu kahvede; pişti, tavla... Bir oğlu vardı, maraz, cürümsüz, ilkokulu zor bitirmişti. Onunla başladık kahveleri gezmeye. Ben çalıyor, söylüyordum, o topluyordu paraları... O istedi oğlunun benimle dolaşmasını, onur munur umurunda değildi; yiyecek, yakacak, kumar, rakı parası... Oğlunun başka bir iş yapabileceğini aklı kesmiyordu. Hatçe'yi işe sokmuştu otelin birinde, sataşmışlardı... Günlerce dilden düşmemişti. Maraz Şaban'

la dolaşıyorduk kahve kahve; onun gözüyle görüyordum İstanbul'u; kuyudan gelir gibi sesiyle anlatıyordu gezdiğimiz yerleri... «Denize yaklaşıyor muyuz Şaban?» Yutkunuyordu, «Haliç'e geliyoruz Ali abi...» Yorgun dönüyorduk eve. Öğlenleri bir simit bir çayla doyuruyorduk karnımızı. Tabanlarımız şişiyordu eve döndüğümüzde. Bozuluyordu Ahmet usta: «Nerde kaldınız ulan! Ne vakıt bu vakıt? Adamı meraktan öldüreceksiniz bir kör bir maraz... Çıkın bakayım...» Maraz Şaban döküyordu ortaya topladığı paraları... Şıkırtısından anlıyordum az mı çok mu kazandığımızı. Sayıyordu tek tek. «Al» diyordu, «Bu harçlığın, paranı ben biriktiriyorum, amcana mukat olacağım diye söz verdim.» Amca, amca bunlar kandırdılar beni. Bir sıcak çorba içebiliyordum akşamları. Hatçe'nin yumuşak sesi hoşuma gidiyordu. O değilden dokunuyordum saçlarına; kaçırmıyordu benden...

Hatice bir kolunda çocuk, bir elinde tepsi para toplamaya başladı. Kimisi bakmıyordu bile ondan yana. Bir yaşındaydı çocuk; yorgunluktan uyuyordu.

Reyhan, annesine:

— Anne, dedi, o saz çalan adam kör mü? Nasıl çalıyor...

Annesi -Şişman, dudaklarını kıpkızıl boyamış, ipekli entarisi içinden dolgun göğüsleri dışarı doğru fırlamış bir kadın- tepsiye istemeyerek bir ikbuçukluk attı; Hatice uzaklaştıktan sonra:

— Ne çok soruyorsun... dedi. Kör, belki de kör değil mahsus takmış kara gözlükleri gözüne... Maşaallah gücü kuvveti yerinde bir adam... Dilencilik bunlarınki...

Zoruma gidiyor, koskoca adamın koluna girip, gün boyu dolaşmak, orda burda. Başımın belâsı... «Allah versin...» demiyorlar mı? Yahu adam sabahtanberi çal-

dı, söyledi iyi kötü bir şeyler ...Şu kadına bak, iğrenerek bakıyor yüzüme, hanım, hanım hepimiz dokuz aylığız... Anam komşuya gitmişti. Şaban cami avlusundaydı kesenkes, güvercinlerin inip çıkışına bakıyordu bıkıp usanmadan... «Abla o kadar güzeller ki...» Babam nasılsa işe gitmişti, alet torbasını yüklenip. Kızıyordum ona o sıra Koca Ali'nin bütün gün dolaşıp topladığı paraları yiyeceğimize giyeceğimize harcıyor diye. Heybetli bir duruşu vardı Koca Ali'nin; gözlüklerinin ardını görmemiştim daha... Beğeniyor muydum? Acıyor muydum? Yatıyordu içerde. «Hastayım, bu gün hiç halim yok... Ataşım da var.» demişti. Babam, «Yarına iyi olmaya bak! Vaziyetler mâlûm, zıravana kadar adamı besleyecek halim yok benim... Kız şuna bir çorba pişirin! Bakkaldan da bir Gripin alıver! Şaban'ı gönderme dolaşıyor bakkalın çırağıyla...» diye karşılık vermişti. Şaban'ı kardeşimi herkes iteliyor, kakalıyordu, bir Koca Ali'nin yanında rahat edebiliyordu. Onun her dediğini yapıyor, sözünü dinliyordu. Koca Ali'nin de «Şaban» deyince bir «Şaban» daha çıkıyordu ağzından.

Remzi bey -Spor gömlekli, hafif göbekli, pantalonunun ütüsü kılıç gibi, kırmızı taşlı yüzüğü pırıl pırıl- yanındaki Şadi beye -Daha genç, Remzi beye saygılı, sarı saçarını özenle taramış, bıyıkları üstten alttan alınmış, yakışıklı- Hatice'yi gösterdi bakışlarıyla.

— Şadi bey, kardeşim, insan acımasına acıyor ya bu merhamet ticaretinin de bir önüne geçilmeli. Kırk yılın başı başımı dinlemek için vapora binip Ada'ya gidiyorsun, onda da adamın biri gelip kafa ütülüyor... Sokmamalı bunları vaporlara. Keşke hiç icrayı sanat etmeden ha...

— Hakkı âliniz var beyefendi, dedi Şadi bey. Nedir efendim, o türkü diye söyledikleri... Saz çalma-

sını da beceremiyor...

— Gerçi ben Paris'te de, Roma'da da gördüm çalgı çalarak dilenenleri ya onlar bir nebze olsun musikiden anlıyorlardı... Sonra efendim saz...

— Haklısınız beyefendi çok haklısınız...

Çorba tası elimde içeri girdim. En ufak sesle dünyayı yeniden buluyordu sanki. Doğruldu yatağın içinde. Gözlükleri gözündeydi yine. Öyle bakışsız, kapkara... Gövdesiyle görüyordu sanki... «Hatice...» dedi. Nerden bilmişti benim olduğumu? Kokumdan mı, ayak sesimden mi anlamıştı? «Ali» dedim, «Çorba getirdim sana, Gripin'i de getirdim.» Yan yanaydık ya bana göre çok uzaklardaydık. «Sen içir» dedi, «Yorgana, yastığa dökerim...» Anam kazıyordu sağı solu kirletiyor diye. Oysa çamaşırı çoğu zaman ben yıkıyordum. Çorbasını içirdim, hapını yutturdum. Soluğu ılık ılıktı. Yakaladı birden kolumdan, ne kadar da güçlüydü; soluğum kesildi bağıramadım. Yırtar gibi çıkardı üstümdekileri. Tas fırlamıştı elimden. Nasıl soyundu, nasıl buldu oralarımı? Üstümdeydi, içimdeydi; o kadar yakındık ki... Isırıyordu her yanımı, kayboluyorduk birbirimizde... Kara gözlükleri düşüverdi gözünden, iki oyukta iki irin bakıyordu; korktum, gevşedim; çabaladım, kurtulamadım. Sonunda devrildi, «Hatçe...» dedi. Koca ayı inliyordu sanki. Doğruldum, giyindim çabukca bir yandan ağladım, bağırdım: «Yaptın mı yapacağını? Koca ayı! Ne olacak benim halim şimdi?» İnlemesini sürdürdü o: «Alırım seni, evleniriz... Seviyorum seni...» Gerçekten seviyordu belki de, hâlâ da seviyor. Oteldeki adamın yaptığı iş umurunda değildi onun; evdekilere de açık açık söylememiştim. Gözleri, gözleri, irin gibi iki top, çukurlarında... Hayır, hayır! Karnım şişmeye başlayınca koptu kıyamet. Babam öldürmeye kalktı Koca Ali'yi namus meselesi yapıp. Anam bu gibi

işlerde daha akıllıca davranırdı; «Usta» dedi, «Olan olmuş, torba dolmuş... Koca Ali'yi öldürmekle ne geçer eline? Söyle ha ne geçer? En iyisi evermek bunları. Şimdi Ali burda değil, kızımız Ali'den önce dillenmemiş miydi? Kim alır bundan sonra senin kızını? Körün gönlünü etmeye bakmak en iyisi... İş desen hem kendini besliyor, hem bize bakıyor, daha ne istiyorsun?» Bir kaç gün daha homurdandı babam, «Asarım, keserim, o kızı da öldürürüm, kendimi de öldürürüm...» dedi; sonra konuştu Ali'yle; o dünden razı... Sonra geceleri irinden iki top üzerimde...

«Geldin mi?» dedi Ali.

«Hıııı» dedi Hatice, korkuyla bakarak ondan yana.

Beni bilmiyordu sanıyor. Duymuştum söylenilenleri. Kan hikâyelerini de biliyordum. Yumuşaktı, kadife gibiydi. Sürdüm kadifeye elimi de ondan biliyorum. Sesi hoşuma gidiyordu, fıkırdayışı hoşuma gidiyordu. Ahmet usta «Alacan bu kızı, yoksa bu işi kan temizler» deyince, «Usta» dedim, «körün istediği bir göz, sen veriyorsun iki göz... Bu iyiliğini ömrüm boyunca unutmayacağım. O bana, ben ona destek oluruz dünyayı tüketiriz...», «Bak köre ne laflar da biliyor...» dedi. Evlendik. Benimdi ya, benim değildi artık... Kara gözlükler gözümden düştükten sonraki gevşeme sürüp gidiyordu. İlk anda fargında olmadan nasıl da sarılmıştı bana... Daha sonraları hiç sarılmadı. Titriyordu yanımda yaprak gibi; ezrailiydim sanki... O kavga etti babasıyla çocuk olduktan sonra, «Bizim paramızı yiyorsun...» diye; ayrıldık başka bir gecekondu semtine kiraya çıktık. İkimiz dolaşmaya başladık. Maraz Şaban üç günün içinde ölüvermişti. Biliyorum, o şoför Arif'le olan işini biliyorum. Çok mu seviyorsun onu? Bir minibüs şoförü benden daha mı iyi bakacak sana?

Hatice yüzündeki kasılmalara baktı Koca Ali'nin.

Konuşuyordu sanki yüzündeki çizgiler; öfke mi, acıma mı, korku mu?

Bakamaz Hatice, o benden daha iyi bakamaz! Öğrendim bir iki kez buluştuğunuzu da... Daha güçlü mü benden? Korku mu uzaklaştırıyor senden beni? Bakmayıver gözlerime! Görme çirkinliğimi! Yüreğim güzel benim, yüreğim temiz... Ne dedim biliyor musun şoför Arif'e? Nereden bileceksin. Kokusundan, gülüşünden tanıdım, çektim köşe başına; korktu, gelmek istemedi önce, omzundan yapıştım yerden kaldırmacasına, «Sana» dedim, «Bir şey yapmayacağım, ona da... Şöyle gel bir iki satır konuşalım... Ne demişler insan dediğin konuşa konuşa...» Rahatladığını soluk alışından anladım. «Bak aslanım» dedim, «Bula bula fakirin karısını buldun ayartacak? O benim her şeyim: Gözüm, gönlüm, can yoldaşım... Onu elimden alırsan beni de yok bil... Bir adama kıyabilir misin? Sen daha gençsin -Yakaladım elimle yüzünü- yakışıklısın, istediğin kızı alabilirsin, benden arta kalanı mı karı yapacaksın kendine? Yakışır mı senin gibi delikanlıya? Durakladı, kekeledi, «O...» dedi, «Seni sevmiyor, nefret ediyor senden, korkuyor... Bırakacak, eninde, sonunda, seni. Hem ben de insanım, seviyorum Hatçe'yi...» Koluna girdim, yürüdük biraz daha, çekiniyor gibiydi birlikte görünmemizden, «Bırakamaz» dedim, «Beni bırakamaz, sende bir umut ışığı görmese... Sevgi değil seninkisi bir heves; çabuk gelir geçer... Kıyma bana! Gençliğin var senin...» Alçaldım ya, alçaldım, daha ne kadar yalvardım bilmiyorum; sonunda bıkkın bir sesle, «Peki Ali abi» dedi, «Senin dediğin gibi olsun...»

Vapur yanaşmıştı Köprü'ye; Koca Ali, vapurun iskeleyle çarpışmasındaki sallantıdan anladı durumu; doğrulmaya çalıştı; Hatice oturttu yerine.

— «Çıksın herkes, sonra...»

Canı çıkasıca sağlam bir adammış gibi herkesten önce davranmaya kalkıyor. Denize yuvarlansa umurumda değil ya ben varım yanında. Benden sonra ne yaparsa yapsın... Kıvırcık saç ları var Arif'in, tutkun bana iyice. Nasıl da bulup söylüyor o tatlı sözleri. Gözleri var, bakabiliyor, görebiliyor beni. Ali kadar güçlü değil belki ama daha yakın içimdeyken de dışımdayken de... Korkmuyorum onun yanında. Konuştuk köşebaşlarında, kaçamak birlikteliklerimiz oldu. «Alırım seni...» dedi, «O kör ayıya bırakmam...» dedi. Beni elde edebilmek için mi söyledi o sözleri? Arif yapmaz böyle bir kalleşliği, gözlerimin içine tatlı tatlı bakan Arif yapamaz bunu.

Vapur boşaldı boşalacaktı. Kalktılar; Hatice koluna girdi Ali'nin ağır ağır indiler merdivenlerden. İskeleye çıktıklarında üçünün de başı dönüyordu. Sazına sımsıkı sarıldı Ali. Hatice yan gözle ona baktı. İyi sarıl koca ayı bundan sonra ondan başka sarılacak bir şeyin kalmayacak. Köprüyü geçtiler, semtlerine giden dolmuşların durağında sıraya girdiler. Vapurdan buraya gelene dek herkes bize bakıyordu sanki. Eziyor bu bakışlar beni. Sıraları gelip bindiler dolmuşa. Sazın sapı sorun oluyordu her seferinde. Sarıl, sıkı sarıl kaybetme sazını, sarıeacak başka bir şeyin kalmayacak...

«Abi kusura bakma, ekmek teknemiz bu...»

«Olur hafız, olur böyle şeyler, aldırma sen söylenenlere...»

Söylenenlere aldırmamaya alıştım ben. Şu yanımdaki kadın var ya, karım benim, şoför Arif'le dile düştü; o geldi söyledi, bu geldi söyledi... Aldırmadım, aldıramazdım ki... «Kodoş» dediler, «Pezevenk» dediler, aldırmadım; sazım rahatsız ediyor diye ileri geri söylenenlere mi aldıracağım?

Dura kalka yol aldı dolmuş. Şimdi onu eve bırakıp doğru Arif'in yanına gideceğim; son cevabını bu akşam verecek; biliyorum «Bırak gel!» diyecek, «Seni seviyorum, sensiz edemem...» diyecek. Koca ayı uyuduktan sonra giyeceklerimi aldığım gibi Arif'in evine. Ya en son dakikada vazgeçerse, bırakıverirse beni boşlukta... Yapamaz, bunu bana yapamaz, erkek bakışlı, güzel yüzlü Arif'im. O zaman bir yol kalıyor bana, mutlaktaki uzun saplı bıçağı daldırmak koca ayının göğsünün sol yanına, sonra gidip Arif'i bulmak; hesaplaşmak onunla da... Madem ki yeryüzünde erkek yok... Atarım kendimi denize bebemle birlikte... «Delirmiş bu karı» der kimileri, «Çekememiş bu dünyanın derdini» diyenler olur... Çamura bulanmış çıkarırlar denizin dibinden bebemle beni. Deniz bu, belki de çok uzaklara atar... Yapamaz bunu bana Arif. Güzel gözleri var onun.

Son durakta indiler. Lambaları yandı sokakların. Sürçe sürçe yürüdüler kör ışıkların aydınlattığı eğri büğrü aralıkta.

— Takım icrayı sanattan dönüyor...

— Pezevenk!

— Dokunma Allah'ın garibine!

— Kabahat Arif'te... Yani insanoğlu insan bir adam... Mesela...

Duyuyorum tüm söylenenleri; laf atıyorlar yine. Aldırma Koca Ali! Ne yaparlarsa yapsınlar onu senden alamazlar. Kahvenin önünden geçerken hızlı yürütmek istedi Hatice Koca Ali'yi, söylenilenleri duymamaları için. Ne denli ağır bu akşam...

«Yürü be! Yürü! Geç kaldık...»

«Yürüyorum Hatice...»

Geldiler evlerine. Bir göz oda, bir mutfak; avluya bakıyor; avlunun çevresinde başka evler var. Çirkef

ve lağım kokusu... Odadaki koku daha da ağır. Pencereyi açtı Hatice. Derin bir soluk aldı. Koca Ali'yi yerleştirdi minderine. Lambayı yaktı.

«Ben» dedi, «Bakkala dek gideceğim. Evde hiç yağ kalmamış... Bir yağda yumurta yaparım...»

Başını salladı Koca Ali.

Biliyorum gideceğini. Nasıl da telaşlı... Evde yağ vardır. İstese komşulardan da alır. Kimsenin bizde alacağı kalmadı şimdiye kadar. Bakkala değil Arif'e gidecek sevgilisine... Ama Arif erkek çocuğa benziyor, «Ben caydım bu sevdadan, sonu yok işin...» diyecek. Bebek ağlıyor; emziğini tutuşturayım ağzına. Yanıma koymuş her zamanki gibi. Kımıldamıyorum, ezivereceğim diye. Nasıl da uçarak gitti... Sonra ben uyuyunca temelli gidecek; bebeği de götürür mü? Onu bana mı bırakır, bilmiyorum. Hah, hah, ha... Gidemeyeceksin Hatice! Gidemeyeceksin! Sen benimsin, benim gözüm, kolum, bacağım, öteki yanım, cennetimsin... Yalvar, istediğin kadar yalvar, korkut istersen, Arif erkek çocuktur, dönmez verdiği sözden. Döneceksin bana, kollarımın arasına, kuzu, kuzu...

NECATİ TOSUNER
HER AKŞAM KALABALIĞINDA BÖYLE, - YALNIZ...

Yalnızım.

6.45 yolcuları Adalar iskelesinde bir koşuşturmada. Daha halat verilmeden başlayan, herkese bulaşan bir telaş. Kalabalık. Kadınlar ve genç kızlar... Kamyonlar ve damperli kamyonlar ve çiftçekerler... Ve ürkek ceylanlar ve körpe antiloplar ve bir de olmayan sen...

Evet, sen yoksun elbet.

Ve benim bu, kimselere.. Sana ve kendime ve seni sevenlere ve beni sevenlere anlatamadığım yalnızlığım, - ın sessiz çığlıkçığlık kuşları.

Martılar.

Aylardan nisanmış. Yağmur yağmış. Ve yağmurdan sonra batan bir güneş açmış. Batan bir güneş açmış yağmurdan sonra, sonra şey.. sen yoksun elbet...

«Sen varsan SANKİ her şey var. Sen yoksan PEK ÇOK ŞEY, yok!»

«—...»

«Anlıyor musun?..»

«Belki..»

Sen yoksun.

«Vuut!.. Vuuut!..»

«Yaşa kaptan!»

İnsanlar.. insanlar...

Dur, denize bak, bu da geçer.

«Geçer dedim!..»

«Sana çiçek alayım mı?..»

«Yok, sevmem öyle elinde çiçekle dolaşmayı.»

«Dolaşacak değiliz, otururuz şu karşıda, masamızda durur, ha?»

«Her şeyi istiyorsunuz.»

«Evet. Her şeyi. Sabahları uyanmayı ve seni yanımda bulmayı istiyorum. Akşam eve döneyim, istiyorum kapıyı sen açasın. Bir fincan kahve yapasın ve bir fincan kahveyi hak etmiş olayım istiyorum.»

«Ah, anlamıyorsunuz!»

Akşam.

Sanki.. artık ayrıntısız bir akşam.

Elbet, sen yoksun.

«Peki efendim, kızınız «evet» derse, siz ne düşünürsünüz?»

«Eh, ben de insan içine çıkartılacak damadım olsun isterim.»

«Öyle deme, anne!»

«Yazık oldu.»

«Nedir yazık olan?»

Yazık olan bir şey...

AFŞAR TİMUÇİN
BİR İLKYAZ TUTKUNLUĞU

— İyi sür, iyi sür, şöyle yaydır bıyıklarına, dedim, gülyağı iyidir, gülyağını böyle günler için çekiyorlar imbikten. İki gözüm önüme aksın adam olmazsın sen. Hah, şöyle yaydır bıyıklarına...

Parmaklarının arasında bir damla gülyağı daha ezdi, sürdü bıyıklarına.

— Bıyıklarının ucunu kıvır onunla, dedim, şu kirpi oku saçlarını da bir güzel tara.

— Taradım ya.

— Bir daha tara. Baksana hepsi yerinden oynamış, yaban domuzuna benziyorsun böyle. Aşık olan sen mısin ben miyim, anlamadım ki. Ben demesem kızın karşısına böyle gideceksin.

Tabakayı uzattı:

— Yak, dedi.

— Sen yak, dedim, heyecanlısın. Titreme öyle, köpek iskeleti gibi titreme. Gel şöyle otur. Karı karşısında titreyene erkek demezler bizde. Sen ki Hacı Emin efendinin torunusun. Deden sokaktan geçerken kadınlar pencerelere üşüşürmüş. Ben de bilmem ama, anlatırlar. Uyan Hacı Emin efendi, torunun karı uğruna tir tir titriyor.

— On ikiye beş var, dedi.

— İkide bir bakma saatine, dedim. Ben biliyorum, vakit gelince atarım sokağa seni. Şu gülyağından çek burnuna, kolonyayla karıştır, iyi gelir.

— Gül tarlasına döndüm, dedi, yeter artık, bırak.

— Sen, dedim, gül tarlasına karıyı tavlayamazsan döneceksin. Sür, dedim, sür, sür anasını sattığımın gülyağını. Sür de güzel kok. Güzel kok ki sevsin seni...

— Dalga geçme Necati, dedi, ayıp ediyorsun.

Kapının yanındaki koltuğa çöktü, başını arkaya yasladı. Tavana dikti gözlerini. Sustu. Ben de gazetemi aldım, bir köşeye çekildim. İyi de sıcak vardı. İlkyaz sıcağına hiç benzemiyor. Kalksam, hamama gitsem, sonra Hüseyin'e uğrasam... Akşama bir ufak rakı alsam, cacık yapsam, bu namussuzla oturup kafaları tütsülesek. Nasıl olsa beceremeyecek bu işi, nasıl olsa «seni seviyorum» diyemeyecek. Her adamın zırt vırt söylediği bu sözü sen bir kere bile söyleyemedin dangalak. Nasıl olsa her zamanki gibi yıkık ve ağlamaklı dönecek... İyisi mi, çekip rakıyı uyusun.

— Gitmesem Necati, dedi.

— Neden? dedim.

— Yapamıyorum Necatı, bu kadar sevmesem olurdu belki, ama yapamıyorum.

— Karıdan kaçana erkek demeye ne zamandır başladılar?

— Öyle deme, Necati, öyle deme.

— Bak İbrahim, tokadı yersin suratına, karık toparlan bakalım, az kaldı vaktin.

Kravatını düzelttim, gülyağını kolonyayla karıştırıp sürdüm ensesine, avucumun içinde biraz brıyantin eritip saçlarını taradım.

— Briyantin sevmem, keşke sürmeseydin, dedi.

— Saçların orman gibi olmasa sevme, dedim. Bak ben sürüyor muyum kendi saçlarıma. Saçların rahmetli babanın saçlarına benzemiş. Onunkiler de gece gündüz ayaktaydı. Keçiye benziyorsun bu saçlarla, kıl keçisine. Sen aşık adamsın, sana tertipsiz dolaşmak yakışmaz. Kendine bakacaksın. Üstüne başına bakma-

yana erkek demez bu kadın milleti. Dünkü kirli gömleği mi giydin yoksa? Bak nasıl uyuttun beni, tuh! Çıkar desek çıkarmaz şimdi. Ya soyunmak gerekirse? Donun temiz mi bari?

— Ne soyunması be Necati. Sen iyice dalgaya alıyorsun beni.

— Orası belli olmaz. Üç ayda olmayan üç saatte oluverir. Ne gezer temizlik sende. Ayakkabılarının içinde biraz gülyağı dök, çöp kamyonu gibi koyuyorsun. Ben kadın olsam tiksinirim senden, gönlüm bulanır. Ben kadın olsam elimi süremem sana. Paran var mı? Yoktur. Al şunu.

— Verme, istemem.

— İstemezmiş. Dangalak, parasız gidilir mi karıya? Sakın nerede çalışıyorsun derse geçen seferki gibi işsizim deme, uzmanım de.

— Ne uzmanı?

— Bok uzmanı. Profesör. Ne uzmanıysa ne uzmanı, karışmasın o kadarına. Ona uzmanın ne demek olduğunu iyi anlat bugün. Anlat ki öğrensin düyanın kaç bucak olduğunu. Desene, ben nereden biliyorum ki ona anlatacağım. Develer, yetiştirmediniz kendinizi. Aha o Şefik de senin gibi. Karı buna pencereden soyunuyor 'la bu utancından kafasını çeviriyor...

— Sus be Necati.

— İşine gelmedi mi konuşturmazsın. Ayı. Adam dövmekten başka ne bilirsin? Önüne bak diyen gazozcuyu ayağının altına almaya benzemez bu iş. Çıkmadan bir daha tara şu saçını, kulaklarının arkasına biraz daha gülyağı sür.

— İstemez.

— Ya kulağının arkasını öperse?

— Elimi tuttu da kulağımın arkasını öpmesi kaldı.

— Sen kim kadına gitmek kim. İyi hazırlanmadan

kadına gitmezdik bizler. Zamparalık bugünkü kadar kolay değildi. Şimdi sen, başbaşa kalırsanız, donunu gösterme...

— Aklını yatakla bozdun Necati, sanırsın ki Süheyla beni yatakta bekliyor.

— Sen bu kafayla gidersen beklemez elbet. Sen bu kafayla o kızın elini bile tutamazsın. Şak diye elini tutacaksın, şaşıracak, çekemeyecek. İki gözünle kurşun sıkar gibi bakacaksın gözlerinin içine. Süheyla sizi ilk gördüğüm andan beri seviyorum, diyeceksin.

Onun ardından ben de çıktım. Bir süre rıhtımda dolaştım. İstedim ki o dipdiri deniz rüzgârı yüzüme çarpsın, şakaklarımı okşasın, yorgun yüzümü, isli ciğerlerimi, bütün içimi doldursun. İstedim ki deniz rüzgârı beni alıp bir yerlere götürsün. O da bir türlü çıkmadı ortaya. Çay içtim, mısır yedim, sakız çiğnedim. Evlenirlerse, diye düşündüm, sağdıçları olurum. Bu kimsesiz dangalağın aklı bir şeye ermez kendi başına. Düğündü, koşturmaydı, neydi, hep benim işim olsun. Arka sokaklara saptım. Turşu yedim, elma şerbeti içtim. İşsiz kalınca boğazım açılır, keseye inat. Eldekini avuçtakini tüketmeden bir iş bulmam gerekiyordu. İş bulsam rahatlayacaktım. Belki bir tezgah kuracak, belki evlenecektim.

Yediye doğru eve döndüm. O daha gelmemişti. Cacık yaptım, yumurta haşladım, biraz kabak kızarttım. Rakıyı açtım, başladım ufak ufak demlenmeye. Otuz beşlik gönlümü bir ilkyaz yumuşaklığı kapladı birdenbire, bidenbire kendimi on sekiz yaşında altmışlık bir ihtiyar gibi duydum. Bir boka benzemeyen bu otuz beş yılı sen mi yaşadın Necatı? İbrahim'i düşündüm. Onun gene yalan yanlış da olsa bir Süheyla'sı var, di-

ye düşündüm, senin o da yok ya! Eski dokunuşların sıcaklığını bile, yaşanmakta olan bir serüvenmiş gibi anarsın. Bu kadar geç kalmazdı, demek ki işi pişirdiler. Bizim yaşayamadıklarımızı başkasına yaşatmaya çalışmak en iyisi. Ben yapamadım o yapsın. Ama bu Süheyla da belli ki domuzun biri, ona nasıl uzak duruyor inadına. Biri beni böyle sevse, gönlüm elvermez, tamam anam derim, istediğin gibi olsun. Bu Süheyla'yı aklım almıyor benim.

Bizimki tutturamamış. Eve geldiğinde körkütük sarhoştu.

— Ah, beceriksiz, dedim, gene «seni seviyorum» diyemedin, tamam mı?

— Bu sefer dedim, Necati, bu sefer dedim, ama dalga geçti benimle. Onu bir memur istiyormuş, galiba da bu iş olacakmış.

— Memura varacak da daha ne demeye seninle oynaşıyor?

— Bırak, bırak şimdi...

Böyle yapar bu it. Ağlar, ağladığını göstermez. Gitti arka odada hıçkırdı.

— Salak, dedim, Süheyla gibi bin tane sürtük kurban olsun senin gibi delikanlıya. Yarın git, benimle evlenmezsen vururum seni de.

— Boşver Necati, dedi, gözümde küçük düştü, artık elimi süremem ben ona, elimi sürsem de bir daha yüreğim küt küt vurmaz.

— Ya memur yalansa? dedim.

— Yalan da olsa, dedi.

Bir kadeh rakı içtikten sonra sızdı. Sedire yatırdım, ayakkabılarını çıkardım. Sabaha kadar inledi. Bir ara kalktı, bir mektup yazdı. Ben sabaha kadar döndüm durdum. Biri beni bu kadar çok sevse, ben ağzımı açıp da hayır diyemem. Horozlar öterken dalmışım.

Çakı gibi bir memur düşümde bir kızı aldı götürdü. Arkasından bakakaldım. Uyanır uyanmaz attım kendimi sokağa. Canım börek istedi, yemedim, simitle çay içtim.

YÜREĞİMİN ILMEĞİ ÇOBAN YILDIZINA TAKILSA

Mavi bir yağmurcuk kuşu çığlasa
Sararan firezlerin üstünde bırakarak
Kanatlarının sevdalı sesini
Gökkuşağı bozarana dek
Seyreyle o zaman garipliğimi

Kırlara açılan tozlu yolları düşleyip de
Eylül basma entarisiyle geçse karşıdan
Zincirli kirpikleri öpüş uğrağı yanaklarıyla
Seyreyle o zaman sinemdeki yangını

Yaban elması kokan ayvanlarda
Ateşli duygular taşıyan arkadaşlar ki
Güze şıırler biriktirse mayaladığı aşkla
Şiirler ki çiçek boğuzu olsa dizeleri

Çocuksu anlamlar dolaşsa yüzlerinde
Akarsu berraklığında bir pançа mutluluk
Karıncalanan bir aşkın açtığı yarayla
Dünya için güvenli düşler kurarak
Kalsa yadigar gelecek bahara

Yüreğimin ilmeği çoban yıldızına takılsa
Diner mi özgürlüğün ateşi sesi şiiri
Net, sancılı çıtırtıları uzaktan uzağa
Duyulurken sisli üzüm çubuklarının

Çiftliklerden iner mi derebeyi bayrakları
Kavrulan anızlar parlarken geceleri
Su gümüşü bıçak saydamlığında
Yanar mı bir bir pencerelerin gözleri

AHMET ADA

SEVDALAR DUMAN OLUR

1/ bal acısı

Meydan okuyarak zamana
tanrıya ve aşka
bir palet toprağın gizemini
çivilemişsin tuvaline
özleştirip bakışınla

Bakışın ki
kısaltır özge aşkları
sokar dergâhına
secde ettirir
varılmaz uzaklıktır bakışın

Çöreklenmiş alaycı bir gülüş
dudaklarının hayın kıvrımına
iki yüzlü
küçümseyici
ve sevdalı

Belli etmesen de üşüyorsun belli
Al omzuna harmaniyeni ellerinle
Ellerin ki dokur zamanın tezgâhında
aşkın bin türlüsünü
inceliğin ve hüznün bin türlüsünü

Ufkun sisli ve alıngan
hiç doğmuyor güneşler
hiç doğmayacak
sanki zaman
hep ortaçağ

Sonra büyük göç kuzeye
Yüce dağlardan aşarken yüreğinde
deniz tutması gibi bir esriklik
ve ayrılıkların buruk tadı
hüzünle seyretmiştin üzüncün yurdunu

Acı bir damla gözyaşı olmuşsun
kimi iklimlerde
kimi yerde masallara girmişsin
geceler kadar gizli anlamlara
öpüşler gibi sinmişsin

Ve sen hep bir tülün düşsel gerisinde
düşsel kalacak olan yaşlanmadan
kalımlı sevgiliymişsin
derler ki hâlâ o düş ülkelerinde
bal acısı imişsin

2/ sevdalar duman olur

Kaçamak sevinçlerle
döndürür çıkrığını zamanın
damıtır alıngan iç çekişlerini
hasretin imbiğinden

Çok düşlü, sessiz
ipliklerle düğümlenir hüzünlere
ve vurur yüzüne çeyiz
sandığının ceviz gölgesi

Biriktirir karataştan
sızdırır gibi üzüncü
ve zaman gittikçe zulümleşen
bir karadüştür göğsünde

Yaslanır dalgın dünyasına
ürkek direnmelerin
sessiz haykırışlar yankılanır beyninde
ya sen çatla ey sabır taşı, ya ben!

Solar ilk aylarda gül çiçek
sessizce dönüşür ayva sarısına
bitmez gibidir yalnızlığın gözyaşı
dökülür bekleyişin oyalı mendiline

Durgun bir deniz gibi
durur göğsünde fırtınalar
patlayamaz
çeyizlenir hüznün kanaviçesine

Sessiz, gül kokulu
ve üzünç çağındadır
hep ağıta çalar
gizliden söylenen türküler

Kopar yüreğindeki tel apansız
biter en güzeli başlangıçların
hangi yanıdır sessizce kanayan
bilmez

Yaşamak duman olur artık
kırık şamdanlar gibidir bekleyişler
kapanır perdeleri yorgun akşamların
sevdalar duman olur

Anlar ki beklediği
hep
elin oğludur
bunca zaman

Değmez

AHMET TELLİ

ÇOCUKLAR İÇİN BİR KAR ŞARKISI

— Berrin'e —

Kar yağıyor gecenin üstüne
Güle sevgiye menekşeye
Sesim soluğum türküler içinde
Kar yağıyor çocukların düşlerine

Kar yağıyor kuşun denizin üstüne
Dağıldı mı ansızın bütün ışıklar
Gözlerimizdeki gelecek baharlara
Kar yağıyor sevgilim güzel günlerimize

Kar yağıyor kederli
Ben uzak bir kente gidiyorum
Beyazın ışığında karlı bir gece
Sevgilim çocukların yüreği üşümemeli

ÖMER ATEŞ KIZILTUĞ

ÇOCUKLARIN İLKYAZI

Güneş vururken çocukluğumun sokaklarına
Karanlık kendine saklardı ışıkları
Sabah rüzgârları masal olurken uykularımda
Bırakırdım kederlerimi yaz yağmurlarına

Şimdi kim yaşıyor gençliğini kendi adına
Ve bizim sevinerek yarattığımız tanrı
Bir gün aldı elimizden bütün oyuncakları
Ayırdı kış akşamlarının sıcak odalarına

Güneş bir ilkyaz türküsüdür gökyüzüne
Unutup birlikte eski zaman ölümlerini
Bazen de binlerce çocuk yürür
Mahzun ve tutkulu bir avcının yüreğine

ÖMER ATEŞ KIZILTUĞ

NİHAVEND ŞARKI

— Derin'e —

taşlarda bir rüzgar yontusu mu
    uçar gözlerinden her dokunuşta
kan mı tutar namlunun ışıltısı mı
    gizli bir ormanda geçitler arar

usulca örterek gölgesiyle sesinin
    içinde bir nice şarkılar saklar
gözleri sis içindedir saçları çiğ
    ipekten bir sabrı durmadan tarar

hoyrattır yangını sonsuz sevdamızın
    oyar gökleri savurur kucaklar
ve incecik kuytular bulur yine o
    tutar en solgun renklere çalar

huy mudur umutsuzluk mudur
    diplerden gelen her sesi duyar
tam girecekken sımsıcak kavgaya
    durur ve ansızın bir hüzne kayar

geçilmez bir can kuşudur ürperir
    kırılmış kanadı gökkuşağı işte
ne kadar gömmek istesem de içime
    yürektir tutamam kurtulur çarpar

ÖMÜR CANDAŞ

BİR BİREYCİ ŞAİRİN PORTRESİ

O zaman daha cumhuriyetti çocukların en güzeli
Sanki bir savaşı yaşamış gibi
Üniformasında çiçekler taşıyordu
Doğurgan bir soyun onurlu kasketi
İkide bir alnında çizgiler başlatıyor
Sonra siyah kolluklardan dirseklerine biriken
Ve durmadan eskiyen dünleri devşiriyor

Surlardan doğru akışkan şarkılar
Durmadan eskiyen ve cilaları solgun
Karyolalar ve rutubet kokan kışlık sandıklar
Müstamel kadın heykelleri getirip zengin bahçelerinden
Neden denizleri olmayan bir başkenti selamlıyorlar

Kirli gözleriyle içtensiz ve pazarlıksız
Yüzünün kuytularında o uzun petrol lambalarından
Bir gölge takılı kalmış mahzun gülüşlü bir gölge

Kim bir sıgara içerken anımsar
Renksiz bıyıklarını yoluşunu
Karanlık meyhanelerde taçlandırılmış
Daracık sokaklardan geçişini bir gölgenin
Kim anımsar
Dışarda kapıları zorlarken çocuk ölüleri
Eski şarkılara öykünebildiğini
Yaşarken ölmenin elle tutulur gibi
Böyle durmadan çıkışı köşebaşlarından
Yaşarken kendi cesedinin kokusunu duymak gibi
Yalnızlığı önce yazıp sonra yaşayarak
Yalnızlığı bir duvar gibi örüp sonra kendini tutukluyarak

AYDIN HATİPOĞLU

USULCA

senin derdini tazeler
beni çaresiz bırakır
pencereye konan kumru
kumru üsküfü dokur mu?
ölümleri unutur mu?

ömrümüz hayhuy içinde
geçiyor-geçerse geçsin-
yaramız derman bulur mu?
kumru uçtu kurtuldu mu?
bir iş var işin içinde

ERAY CANBERK

DERGİDEN

EŞREF EŞREFOĞLU
ABDURRAHMAN ŞEREF VE «TARİH KONUŞMALARI» ÜZERİNE

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş bir Türk - Osmanlı aydını olarak Abdurrahman Şeref, çok yönlü ilginç kişiliğiyle çağını simgeleyen aydın bir kişi olarak dikkatleri çekmektedir. Tanzimat sonrası Türk toplumunda görülmeye başlanan toplumsal - iktisadi değişim ve gelişimi, bu toplumun bir aydını olarak Abdurrahman Şeref, özellikle ılımlı bir tutumla olsa bile, yansıtmaya çalışmıştır.

Abdurrahman Şeref öncelikle öğretmen, eğitim alanında yönetici, devlet adamı ve özellikle de tarih yazarı olarak yaşadığı dönemin olaylarını gözlemlemiş ve bir tarih yazarı olarak ilk kez eleştiri yöntemiyle çağının siyasal ve toplumsal olgularını vurgulamaya çalışmıştır.

Öğretmen ve eğitim alanında yönetici olarak uzun yıllar değerli görevlerde bulunan Abdurrahman Şeref, dönemin aydın kesiminin yetişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Yaşadığı dönemin önde gelen eğitim ve öğretim kurumlarından olan Mekteb-i Sultanî'de (Galatasaray Lisesi), Mekteb-i Mülkiye'de (Siyasal Bilgiler Okulu), Dâr'ülfunun'da (İstanbul Üniversitesi) dersler vermiş, bu öğretim kurumlarından yetişerek devletin önemli kesimlerinde yer alan, ileri gelen kimselerin öğretmeni ve yol göstericisi olmuştur.

Osmanlı Devletinin son tarih - yazıcısı (Vak'anüvis) olan Abdurrahman Şeref, II. Meşrutiyet'in (1908)

ilanından sonra Sultan Mehmet Reşat'ın ölümüne kadar geçen dönemin olaylarını eski tarih - yazıcılarının yöntemiyle tarih sırasına göre kaleme almıştır. Abdurrahman Şeref «Bu olayları kaleme alırken her günkü duygularının etkisi altında kalarak yazdığını ve sonradan olayların aldığı biçim ve sonuçtan etkilenerek düzeltmek zorunda kalmamak için tekrardan okumadığını» söylermiş.

Abdurrahman Şeref'in eserleri arasında yer alan iki ciltlik «Tarih-i Devlet-i Osmaniye» yüksek okullar için hazırlanmıştır. Dilimizde batı yöntemleriyle kaleme alınmış ilk eserlerden biridir. Abdurrahman Şeref bu eserinde, eski doğu tarihleri gibi yalnızca siyasal olaylardan sözetmemiş, Osmanlı tarihini dönemlere ayırarak her dönemin sonuna ayrıca bir de uygarlık bölümü eklemiştir. Bundan başka, batı tarihçileri yöntemiyle olayların yorumlamasını ve eleştirisini, günün koşulları elverdiğince yapmaya çalışarak, yaşadığı dönemin baskılarına karşılık bilimsel yöntemle ilk Osmanlı tarihini yazma konusunda başarılı olmuştur.

Abdurrahman Şeref'in dikkate değer başka bir çalışması da kendinden önce tarih - yazıcılığı görevini yürüten Lütfi efendinin tarihinin sekizinci cildine yapmış olduğu eklerle ilgili çalışmadır. Abdurrahman Şeref'in yaptığı bu ekler gerçekten değerli bir araştırma sonucudur. Bu eklerin oluşturulmasında Avrupa tarih kaynaklarından yararlanmıştır. Abdurrahman Şeref bu çalışmasıyla çağdaş anlamda gerçek bir tarihçi olduğunu ortaya koymuştur.

İslâm tarihi bilginlerinden Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç, Türk Tarihi Encümeni Mecmuasının 85. sayısında hocası Abdurrahman Şeref'in «Tarih Musahabeleri» (Tarih Konuşmaları) adı altında 1917 tarihinden başlayarak «Sabah» gazetesine yazdığı günlük

makalelerin ve sonradan «Vakit» gazetesinde kaleme aldığı bazı yazıların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan eser konusunda şöyle demektedir: «Abdurrahman Şeref beyin kendisinden sonrakilere kaynak olacak nitelikteki değerli bir eseri de hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı «Tarih Musahabeleri»dir. Bu eser ortalama yüzyıllık dönemi kapsayan süre içinde devlet adamlarımızın özyaşamları dışında siyasal, toplumsal ve genel konularda kaleme aldığı makallerden oluşmuştur. Özellikle özyaşamlarından söz ettiği devlet adamlarının çoğuyla görüşmüş ve ilişki kurmuş olmasından ötürü bu eser önemle göz önüne alınmalıdır.»

«Tarih Konuşmaları» adı altında bugünkü dile uyarlamaya çalıştığımız «Tarih Musahabeleri» tarih sırasına göre yapılan bir bölümlemeyle şöyle bölümlere ayrılabilir: 1 — Tanzimat döneminden önceyle ilgili makaleler. 2 — Tanzimat, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet'le ilgili makaleler. 3-I. ve II. Meşrutiyet dönemleriyle ilgili makaleler.

Abdurrahman Şeref, özellikle bir kısmını yakından tanıdığı çağının devlet adamlarını eleştirirken ya da karşılaştırırken kırıcı ve incitici yargılardan kaçınmıştır. Döneminin olaylarından ve devlet adamlarından söz ederken genellikle düşüncelerini ve kanılarını örtülü olarak anlatmaya çalışmış, kimseyi kırmamak ve yan tutmamak çabası içinde kişisel yargılardan elinden geldiğince kaçınmıştır. Bununla birlikte, Tanzimat'ın yaratıcısı Mustafa Reşit paşayla bu dönemin uygulayacılarından Mehmet Emin Âli paşayı ve Fuat paşayı eleştirmekten geri durmamıştır. Tanzimat döneminin uygulamalarını eleştiren ve ayrıştıran üç bölümlük makalesinde düşüncelerini son derece açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bunun yanında Tanzimat'ı oluşturan Mustafa Reşit paşa, Âli paşa ve Fuat paşayla

bu dönemde görev yapmış devlet adamlarının oluşturduğu Tanzimat dönemi topluluğunun, I. Meşrutiyet'in öncüsü durumunda bulunan Mithat paşa ve arkadaşlarının oluşturduğu devlet adamları topluluğundan güçlü olduğunu açıklaması Abdurrahman Şeref'in gerektiğinde bir tarihçi olarak kesin yargılara varabildiğini göstermektedir.

Türk toplumu açısından çeşitli alanlarda bir açılma ve değişim olarak tanımlayabileceğimiz Tanzimat döneminde ve sonraki bunalımlı dönemde başta özgürlük kavramı olmak üzere bazı temel kavramların çok yeni ve alışılmamış olması nedeniyle bu kavramlar karşısında ve özellikle de özgürlük kavramı karşısında Abdurrahman Şeref'in çekimser olduğu kadar kuşkulu da davrandığını görüyoruz. Bu konuda «Yeni Osmanlılar ve Özgürlük» başlıklı yazısında şöyle demektedir: «Evet, istenilen özgürlüktür. Ama bu çekici sözün siyasal anlamı sözlüklerdeki gibi açık ve seçik değildir. Özgürlük kavramı gerçekten elde edilmesi zor bir avdır. Onu getirdik demekle istenildiği zaman istenildiği yere getirilebilir mi? Çünkü en küçük olaydan etkilenen ince, zayıf yapılı özgürlük kavramını bir yere getirmekten çok onu korumak zor olsa gerektir.» Genel olarak özgürlük kavramı üzerindeki düşüncelerini böylece açıklayan yazar «Yeni Osmanlılar» (Jön Türkler) konusunu vurgulayarak şöyle yazmaktadır: «Temel amaç olarak güdülen bağlantısız ve özgür yönetim ne şekilde, kimler tarafından oluşturularak kurulacak, belirlenecektir? İşin bu yönü kendilerine kolay görünmesine karşılık aslında uygulanması zor ve çetindir.»

Abdurrahman Şeref'in yazılarında ortaya koyduğu düşüncelerinden «taçlı» meşruti bir yönetime taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Rus İhtilali konusunda, Kerenski'nin geçici hükümeti döneminde yazdığı yazıda

bu sırada Rusya'da sürmekte olan kargaşayı dile getirirken ılımlı meşrutiyetçileri savunmuş, çeşitli uluslardan oluşan Rus toplumu için en yararlı yönetimin ılımlı meşruti yönetim olduğunu ileri sürerek böyle bir toplumun ancak ılımlı bir meşruti yönetimle bir arada yaşayabileceği inancında olduğunu göstermiştir.

Sosyalistlerin siyasal mücadeleden üstün çıkmaları durumunda aşırı (Bolşevik) ve ılımlı (Menşevik) iki ayrı görüşün Rusya'yı kargaşaya sürükleyeceğine inanmaktadır. Bu konudaki düşüncesini şu şekilde savunmaktadır: «Rusya'nın coğrafi konumu yanında çok sayıda uluslara bölünmüş olmasından ötürü özgürlük ve cumhuriyetle Rusya'nın yönetilmesi, ayakta durması, içeride ve dışarıda güvenilir bir düzenin sağlanması mümkün olamaz.» Ne var ki olayların akışı bu düşünceyi doğrulamamıştır.

«Tarih Konuşmaları»nda özellikle dikkati çeken iki makale de Osmanlı Devletinin mali durumunu yansıtan, «1844-1849 Dönemi Bütçeleri» ve «1876-1878 Dönemi Bütçeleri»ni inceleyen makalelerdir. Yazar her iki yazısında da bu dönemlerdeki Osmanlı Devletinin mali durumu üzerinde çok ilgi çekici ve önemli açıklamalarda bulunmaktadır. Bir devletin mali durumuyla siyasi durumunun birbiriyle yakından ilgili olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Bu yazılardan Osmanlı Devletinin 1844-1849 yılları arasında mali bakımdan dengeli bir görünüm içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bundan ötürü siyasal açıdan Avrupa'daki güçler arasında denge ögesi olarak önem kazanmış bulunan Osmanlı Devletinin özellikle Tanzimat'tan sonra Avrupa devletlerinin gözünde saygınlık kazanmasını devletin henüz bu dönemlerde mali açıdan dar boğazlara girmemiş olmasına bağlayabiliriz. Bununla beraber, 1853-1856 Kırım savaşının sonunda imzalanan Paris barış antlaşmasının

ardından Osmanlı Devletine müttefiklerinin baskısıyla ilan ettirilen «Islâhat Fermanı» yabancı devletlerin Osmanlı Devletinin işlerine iyiden iyiye karışmalarına başlıca neden olmuştur. Osmanlı Devletinin ölçüsüz derecede giderlerinin artması sonucu özellikle 1856 yılından sonra Avrupa devletlerinden ve bankalarından alınan borçlar ve bunun yanında durmadan artan iç borçlanmalarla mali dengenin son derece sarsıldığını görüyoruz. 1875 yılında Mahmut Nedim paşanın sadareti sırasında artık devletin yüklendiği borçların faizlerini bile ödeyemeyecek duruma gelmesi üzerine çıkarılan bir kararnameyle Osmanlı Devletinin dış ve iç borçları usûlsüz bir şekilde yarı yarıya indirilmekteydi. Osmanlı Devletinin saygınlığını ve güvenilirliğini ortadan kaldıran bu kararnamenin ilan edilmeside Mahmut Nedim paşaın dostu olan Rus elçisi General İgnatiyef'in etkisinin ve akıl hocalığının payının büyük olduğu söylenir. Mahmut Nedim paşanın sadareti süresince Rus yanlısı siyaset izlemek istemesi bunun en büyük belgitidir. Aslında «rezalet» olarak nitelenebilecek bu kararnameye karşı içte ve dışta büyük tepkiler görüldü. Bunun üzerine Mahmut Nedim paşa hemen görevden alınmakla beraber artık kaynayan bir kazan durumuna gelmiş olan Balkanlar'da ilk ayaklanma 1875 yılı içinde Hersek'de patlak verdi. Ardından gelen Bulgaristan ayaklanması öteden beri Balkan yarımadasında gözü olan Rusya'nın işine yaradı.

Böylece Rusya doğudan ve batıdan Osmanlı Devletine saldırdı. Tanzimat'tan bu yana Osmanlı Devletini bir denge ögesi gibi ele alan Avrupa devletleri, 1875 kararnamesiyle güvenilirliğini kaybetmiş bulunan bu devleti Rusya'ya karşı savunmak gereğini duymadılar ve yalnız bıraktılar.

Eski kuşakların «93 Harbi» (1293) (1876-1877) de-

dikleri bu acılarla dolu savaş gösterilen çabalara karşılık Osmanlı Devletinin yenilgisiyle sonuçlandı. Abdurrahman Şeref, özelikle Osmanlı Devletinin bir çıkmaza girmesine neden olan bu siyasal ve iktisadi olguyu gayet iyi vurgulamış, yakın tarihimizde tam anlamıyla gün ışığına çıkartılmamış bir gerçeği açıkça gözler önüne sermekle gerçek bir tarihçilik örneği vermiştir.

«Tarih Konuşmaları»nda Osmanlı Devletinin çeşitli alanlardaki tutumunu, davranışını eleştiren Abdurrahman Şeref ayrıca Avrupa devletlerinin siyasetleri konusunda da görüşlerini açılımaktan geri duymamıştır. «Devlet Siyasetinde Savaş ve Barış» adlı yazısı bunun en güzel örneğidir. Yine bu arada yaşadığı dönemin özelliklerini, renkli kişilerini ve güncel olaylarını tatlı bir sohbet diliyle anlatmıştır. «Paris'de Bir Ramazan ve Bayramı», «Mustafa İzzet Efendiler» bunlara en güzel örnektir. Abdurrahman Şeref tarihçilerin özyaşam çalışmaları yapmaları gereği üzerinde durmuş, bu konuda örnekler vermiştir. «Tarih Konuşmaları»nda makaleler XIX. yüzyıldaki toplumsal, siyasal ve günlük yaşamımızın incelenmesi konusunda kaynak olacak nitelikte ve değerdedir.

Abdurrahman Şeref, her ne kadar bu eserinin önsözünde «Tarih Musahabeleri» adı altında bir araya getirdiği bu yazıların bir tarih incelemesi olmadığını büyük bir alçakgönüllülükle söylemişse de «Tarih Konuşmaları» adı altında bugünkü dile uyarlamaya çalıştığımız bu eser kanımızca Osmanlı Devletinin son dönemini en iyi şekilde anlatan tarih yazılarıyla doludur. Özellikle Osmanlı tarihinin Tanzimat'la II. Meşrutiyet arasındaki dönemini incelemek ve sağlam yargılara varmak isteyen her aydının, bu arada tarih öğrenimi görmüş aydınların «Tarih Konuşmaları»na sık sık başvuracağını sanıyoruz.

KİTAPLAR

FİKRİMİN İNCE GÜLÜ'NDE YABANCILAŞMA

Tüm sınıflı toplumlara özgü bir olgudur yabancılaşma. Kapitalist toplumda, üretim sürecinde ve üretimin sonunda yabancılaşma olgusu vardır. Üretim sürecinin sonunda üretilen nesnenin dışında bulur birey kendini. Üretilen nesneye sahip değildir. Aynı zamanda, üretim süreci boyunca türsel özelliğini yitirir; zihinsel ve fiziksel gelişimi engellenir, dahası üretilen nesnenin dönen bir vidası durumuna gelir. Buna türsel özelliğini yitirme, yani etkinliğinin özgürce gelişmesini yitirme, üretim süreci sonunda sahip olamadığı nesneye karşı tavrını belirleyen olguya da yabancılaşma diyoruz. Dolayısıyla, bireyin kendisinin bir meta durumuna dönüşmesini tüketim toplumunun koşulları yaratır. Burjuvazi eşya fetişizmine yönelik tüketim ortamını sürekli köstekler. Bireyin türsel özelliğini yitirme olgusu Bekir Yıldız'ın en özgün öykülerinden birinin konusudur: Motorize Köleler. Adalet Ağaoğlu da «Fikrimin İnce Gülü»nde geri bıraktırılmış ülkenin iş göçü sonucu Almanya'ya çalışmaya giden bir bireyinin yurda tek varlığı bir Mercedes'le dönüşünü romanının odağı yapar. Ağaoğlu'nun romanı aslında bir «tip» romanıdır. Romanın başkişisi Bayram'dır. Diğer insan tiplerinin vurgulanması geri plana itildiğinden Bayram tüm yönleriyle yansıtılabilmektedir. «Almancı» Bayram'ın kişiliğinde Adalet Ağaoğlu, toplumun değişim süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni tip insanı, metalaşan yabancılaşmış insanı, dolayısıyla bu insanın dramını çiziyor. Yazarın tipleştirme yöntemi, Bayram'ın maddi

çevreyle koşullanmış bilincini bize aktarmakla oluşuyor. Kapıkule sınırından yurda Balkız adını verdiği Mercedes'iyle girişinden, köyü Ballıhisar'a kadar geçen süre içinde Bayram'ı geçmişi, bugünü ve tasarılarıyla yaşatır Adalet Ağaoğlu. Bu yolculuk süresinde, sömürüye sürgün edilen insanımızın bencil, çıkarcı oluş süreci geriye dönüşlerle verilmektedir. Ağaoğlu'nun özgün nitelikte olan başarısı sınırlı bir konu çevresinde geliştirdiği roman tekniğiyle, romanı zenginleştiren geçmiş ve gelecek ayrıntılarına ustaca girmesi, bir roman atmosferi yaratabilmesi. Bu ayrıntı içinde, Almanya'ya gitme serüveninden tutun da, Almanya'daki insani ilişkilerine, ezilmişliğine, yolda karşılaşılan insanlara; gümrük görevlisi Vedat, Nuran hanım, trafik polisleri, kahya, garson, TIR şoförleri, Mercedes'li bir «Almancı» bulmanın sevincinde ayaktakımından manikürcü Avfer gibi ara kişilerle Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısının gelişmesini de, bu gelişmenin sağlıksızlığını da verebilmesi.

Geriye dönüşlerle, Bayram'ın askerliğini yaptığı Diyarbakır Siirt İlleri Sıkı Yönetim Komutanlığındaki uygulamalar; çocukluğunda köyüne Ford'la gelen adama duyduğu saygınlık; ille de bir şeyler yapıp sınıf atlamak için köylüsü İbrahim'in yerine Almanya'ya gitmesi, bencilliği.. bu uğurda içten içe sevdiği Kezban'ı bile yüzüstü bırakması... Bütün bunlar, Mercedes'i, Franz Lehar gömleğiyle köyüne girdiğinde el üstünde tutulma özlemi, saygınlık elde etme tutkusu adım adım sönecektir. Çöküşe sürüklenecektir. Bayram'ın çevresinde «yalnız ve yabancı» kalışı bozuk ekonomik düzen ile çarpık bir yabancılaşma olgusunun doğurduğu çelişkilerden ileri gelmektedir.

Bayram'ın gerçekliğini ustaca veren yazar romanın bildirisini gizli tutarak bildiriyi bu gerçeklik içinde

aramamızı sağlıyor. Bireysel kurtuluşun çöküşe götüren sonucunu vurgulayarak gerçekliğin çok yönlü boyutunu açığa çıkarıyor. Bireysel kurtuluş yolunda onurunun aldığı yaraların tersine, direnen ve bu onursuzluğu paylaşmayan arkadaşlarının Almanya'daki tavırlarını da hiçlemesi git gide Bayram'ı çöküşe götüren etkenlerdir romanda.

Yaşanmış bir gerçekliğin en canlı kesintini sunan Adalet Ağaoğlu'nun anlatım biçimi üzerinde de duralım: Ağaoğlu «Fikrimin İnce Gülü»nde yazınsal anlatım olanaklarının tümünü değil, içerik-biçim bütünlüğünü dengelemeye yarayan anlatımı yeğliyor. Başka bir deyişle, bir üçüncü kişinin anlatımından romana girilirken, kişisinin bilincinden geçenlere atlanarak parça - bütün bağlantısını sağlıyor. Kişilerinin düşüncelerini sınıfsal konumlarına uyarlı olarak verişi gerçekçiliğini güçlendiriyor. Böylece, çeşitli kişilerin karmaşık dünyalarına sokulmaktan kaçınmıyor. Ama romanın dokusunu parçalamaya yönelik bir karmaşıklığı değil, kişilerinin çözülüp açılan düşüncelerinden parça parça kesitler sunarken bu ayrıntıları bütüne bağlayan bir yönteme ve roman tekniğine başvuruyor. Bayram tipi çizilirken çocukluğundan askerliğine, bir tortu gibi içinde taşıdığı anılarından işçiliğine kadar uzanan bir yaşam çizgisini roman içinde zikzaklı bir anlatımla yansıtıyor. Ancak, Ağaoğlu, Bayram'ın içinde bulunduğu an'la bağlantıları koparmıyor. Bir yolculuk süresi boyunca, geriye dönüşlerle ustaca oluşturuyor Bayram'ın geçmişi ile bugünü arasındaki bağı. Burada, Ağaoğlu'nun, bir otomobil camından görünen ayrıntıları bu derece yaşatır kılması şaşırtıcı ve dikkat çekici.

Ağaoğlu. Bayram'ın çöküşe giden dramını bir dizi gerilim sağlayan olumsuz olaylarla örüyor. Ancak kişilerinin iç dünyalarını, olay ve nesnelere karşı tavırla-

rını sınıfsal konumlarından soyutlamaksızın yansıtır ki gerçeklik duygusu yaratma çabasını pekiştiren bir öğe bu. Bir tüketim toplumunun yabancılaşmış kişisi olarak Bayram'ın tüylü şapkası, bal rengi Mercedes'i ve Franz Lehar gömleğiyle yurda dönüşü bir dizi çelişiklik yaratır. Bu açıdan «Bayram'a bir mutluluk aralığı bırakmak» hem romanın içeriğine, hem de Bayram'ın değişen değer yargılarına ters düşer. Ağaoğlu da, bu yüzden, Bayram'ı bir yol ayrımında bırakır, «yarın ne yapacağım» sorusu içinde. İtildiği açmaz sergilenirken, aynı zamanda açmazın toplumsal nedenlerini de ipuçlarıyla verir yazar. Gerçekliği salt gözleme dayanarak değil, bütünselliği içerisinde yansıtışı, temel ve belirleyici öğelerini ayrıştırıp yeniden kurmaya çalışması, dahası tavırsızlığa düşmemesi özün açığa çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Ağaoğlu'nun «Fikrimin İnce Gülü»nde yabancılaşmış bireyin Türkiye gerçekliği ve toplumun geldiği süreç açısından - yabancılaştırma ve yadırgatma yöntemiyle - yeniden üretimi verimli deneylere yol açacağa benzer.

AHMET ADA

NAZIM HİKMET'İN ŞİİRİ

Nazım Hikmet üzerine şimdiye değin azımsanmayacak sayıda yazı ve kitap yayımlandı. Böylece, yeterli sayılması da, önemli bir kaynakça oluştu. Artık irdeleyici ürünler çıkmalıydı ortaya. Genellikle anılara yaslanan saptayımcı ürünlerin yerini, irdeleyici ürünler almalıydı. Gerçi bu nitelikte olma savında birkaç ürün yayımlanmıştı şimdiye değin. Ama yine de doyurucu olmaktan uzak, ele aldığı konuyu kapsayamayan örneklerdi bunlar. Kuşkusuz ki, N. Hikmet konusu belli bir zaman dilimiyle sınırlı değil. Bu bakımdan saygın ör-

neklerin çıkacağını ummak, yersiz bir iyimserlik olmasa gerek. Nitekim Afşar Timuçin'in Nazım Hikmet'in Şiiri'(1) adlı kitabı bu eklentinin ilk saygın örneklerinden biri olarak 1978'de yayımlandı. Kitap, N. Hikmet üzerine yapılacak çalışmaların belli bir sisteme kavuşturulması bakımından da önemli görünüyor. Öte yandan incelenen alan yeterince ışıklandırılabilmektedir.

A. Timuçin bu kitabında, ilkin «deha» kavramı üzerinde duruyor. Felsefi düzlemde yaptığı bu ayrıştırma, ele aldığı konunun yörüngesinden kopmamaya özen gösterirken, salt bir denemeci tavrıyla da sınırlamıyor kendini, nesnel ölçütler arıyor. Deha kavramından yola çıkarak, deha'nın iç ve dış hesaplaşmalarının çakıştığı alanda uç veren evrenselliğin N. Hikmet gerçeğiyle bütünleştiğini imliyor yazar. Bu noktada şu noktanın altı çizilir: «Ahlak bunalımı içinde bulunan Atina için Sokrates neyse, ahlak bunalımı içinde kıvranan Türkiye için Nazım Hikmet oydu. Sokrates'i gençlerin ahlakını bozmakla suçlayarak ölüme mahkum etmişti yurttaşlar. Nazım Hikmet'i de gençleri ayaklandırmaya kışkırtmakla suçlayarak toplum dışına itmeye çalıştılar.» (s. 21)

Böyle bir yakınlaştırmanın nesnel gerçekliğini belirlemeye çalışmak bizi konudan uzaklaştırabilir. Ama şunu belirtmek gerekir ki, yerli yerinde bir çağrıştırmadır bu. Sokrat dönemindeki egemen sınıfların telaşıyla, N. Hikmet dönemindeki egemen sınıfların telaşı pek farklı değil. Elbette ikincisi daha bilinçli ve çok daha kapsamlı. Öyleyken, egemen sınıflar, egemenliklerinin temelinden tek bir parçanın bile yerinden oynamasıyla bütün öfkeleriyle bu çatlağı onarmaya çalışırlar. N. Hikmet döneminde de devlet, terörünü hiç eksiltmeden uygulamakta çok daha ustalaşmıştır. Emperyalist-kapitalist sistemin bunalımları sömürge ve

yarı-sömürge ülkelerde de hemen uç vermekte ve terör, resmi üniformalarıyla dolaşmayı yeğlemektedir. Bir başka söyleyişle faşizm, egemen sınıfların her an yeğleme eğiliminde oldukları bir devlet biçimi olarak gündemdedir. Sosyalist hareketin aydın hareketi olma niteliğinden sıyrılamadığı ülkemizde, işçi sınıfının «kendiliğinden gelme» birtakım hareketlerine bile nasıl öfkeyle saldırdığını tarih belgelemektedir. Sosyalist hareketin işçi sınıfı hareketi ile çakışması ve böylece siyasal iktidara yürümesi olgusu egemen sınıflar için bir karadüştür. Bu bakımdan da aydın hareketlerine karşı zaman zaman ağırlaşan, ama kesintisiz olarak sürdürdüğü terörün bir parçası olan N. Hikmet olayı, tarihsel olarak Sokrates olayını çağrıştırır.

Giriş'te «Dehanın Yalnızlığı Dehanın Toplumsallığı» başlığıyla N. Hikmet'in varoluş kaynağını belirleyen A. Timuçin, bundan sonraki bölümlerde ürünlerin değerlendirimine geçer. Saptamacı bir incelemeci değildir Timuçin, daha çok ayrıştırıcı bir yöntem seçer bu kitabında. Bu nokta onun klasik anlamda bir felsefeci olmayışından ileri gelir. Duruk değil dinamiktir o. Böyle olunca da ele aldığı konuyu diyalektik yöntemin gerektirdiği doğrultuda geliştirir. Nitekim yapıtta N. Hikmet'in şiirleri incelenirken perspektif, tarihsel materyalizmdir. Her yorum bu perspektifteki yerini alırken, Nâzım'ın bir özelliği de belirlenir.

Kabaca çıkarırsak, inceleme planı şudur kitapta: Birinci bölümde şiirler, ikinci bölümde destanlar, üçüncü bölümde de temaların ayrıştırılması. Bu planın kendi içinde yeni ayrışımlarıyla gelişen inceleme daha çok yorumlayıcı bir niteliktedir.

Şiirlerin ele alındığı birinci bölümde şairin gelişim çizgisi beş dönemde sergilenir. Bunlardan ilki, 1922'ye değin gelen dönemdir. Daha çok metafizik duygulanım-

ların ağır bastığı bu dönem şiirleri için incelemeci şöyle diyor: «Büyük şairlerin ilk şiirlerinde, gelecekteki başarıyı bildiren pırıltılar buluruz. Elbet, Nazım Hikmet'in ilk şiirlerinde de bu pırıltı görülür yer yer.» (s. 23)

1922-1925 yılları Nazım'ın Marksist öğretiyi özümseme yıllarıdır. Artık şiirinin yönünü yeni bir dünya görüşünün ışıltısı belirleyecektir. «Böylece Nazım Hikmet Marx'cı dünya görüşünün sanat anlayışını benimser: (...) kitleleri ileriye götürebilmek ve kitlelerle ileriye gidebilmek, kitleleri yeni dönüşümler için etkili kılabilmek ve yeni dönüşümlere kitlelerle katılabilmek için» (s. 32) çaba gösteren Nazım, sosyalist hareketle de bütünleşmektedir.

Nazım'ın 1925-1938 dönemini «Büyük Şiirler Dönemi» olarak niteler Timuçin. «Nazım Hikmet'in şiiri tam anlamında düşünce şiiridir, düşünce yüklü bir duygusallığın şiiridir, düşünen duygusallığın şiiridir.» (s.37) Bu bölüm, N. Hikmet'in şiirini gerçekten derinlemesine kavrayan bir bölümdür. Nazım'ın yaşamı, siyasal olaylar, sanat anlayışı ve Nazım'ın sanata bakışı bu bölümde örneklere yaslanarak açımlanır. Böylece şairin evrensele uzanan çizgisi adım adım sergilenmiş olur.

1951-1963 dönemi şiirleri için Afşar Timuçin pek iyimser değildir. Bu dönemde de zaman zaman büyük şiirler veren Nazım'ın genellikle aynı düzeyde olmayan şiirler verdiğini belirler. «Bir yer vardır ki ondan ötesi tek insanı aşar, tarihin işi olur. Her deha yüceliğini yaratırken sınırını ve sonunu da yaratır.» (s. 93) şeklindeki açıklama, yeterli bir açıklamadır. Bu dönem şiirinin özelliklerini 92. sayfada özetler Timuçin.

Kitabın ikinci bölümünde, Nazım'ın destanlarına eğilinir. «Jokond ile Si-Ya-U», «Benerci Kendini Niçin Öldürdü», «Taranta-Babu'ya Mektuplar», «Şeyh Bedrettin Destanı» ve «Memleketimden İnsan Manzaraları»

tek tek ele alınarak, bu yapıtların Nazım'ın sanatı içindeki yeri belirlenir.

Üçüncü bölüm, «Temaların Ayrıştırılması» başlığını taşıyor. Toplumsal ve siyasal olayların N. Hikmet'in şiirine girişi ve biçimlenişiyle, bu dönem içindeki düşün adamları ve şairleriyle Nazım'ın yeri karşılaştırılır.

Sonuç bölümünde, girişin felsefi noktasına dönülerek genel olarak dehanın, özel olarak da Nazım'ın dünyayı değiştirici tavrı belirlenir. «İşte böyle bir şiirdir Nazım Hikmet'in şiiri: dıştan baktığımızda açık, sağlam, yeni, sıcak ve bütünlüklü, içten baktığımızda tutkulu, kavgacı, sevecen, düşünceli ve bilgili. Bunca niteliği biraraya getiren yapıtlar üstün yapıtlardır. Şiirini bu niteliklerle donatan sanatçılar üstün sanatçılardır. Böyle bir üstünlük dehanın öngörüsüyle savaşçının direnişi yanyana geldiği zaman gerçekleşebilir ancak. Böyle bir üstünlük, küçük insan olma kaygılarının bittiği, korkaklıkların, çıkar hesaplarının bittiği, insanın kendini aşmak için kanatlandığı yerde başlar.» (s. 156)

AHMET TELLİ

(1) Nazım Hikmet'in Şiiri, Afşar Timuçin, Kavram Yayınları, İstanbul-1978, 156 sayfa, 30. TL.

MICHEL BUTOR ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Genç dilbilimcilerimizden Mehmet Rifat Güzelşen çağdaş fransız romancılarından Michel Butor'un «Değişim» (La Modification) adlı romanı üzerine bir doktora çalışması yapmış. Butor'un adı geçen romanını Mükerrem Akdeniz başarılı bir çeviriyle dilimize kazanadırmıştı (Değişme / E Yayınları / 1973). Bunun dışında **Yeni Roman** akımının bu önde gelen yazarı ülkemizde yeterince tanınmıyor. Butor felsefe öğrenimi görmüş, edebiyat alanına şiirle girmiş, Romancı olarak

ün yapmıştır. Ayrıca «Çağdaşlar Üzerine Deneme» (Essais sur les Modernes) adlı bir deneme yapıtı da vardır.

Güzelşen'in yapıtı «Roman Kurgusu ve Yapısal Çözümleme» başlığını ve «Michel Butor'un Değişim'i» alt başlığını taşıyor. Yazar çalışmasının Sunuş'unda amacını şöyle anlatıyor: «Bu çalışmanın amacı, doğal dili gereç olarak kullanıp bu gereci bireysel verilerle biçimleyen ve anlamlayan bir yazınsal betik (metin) evreninin kurgusunu, dilbilim yöntemlerinden kaynaklanan «yazınsal göstergebilim» ışığı altında çözümlemektir.» Yapıt üç bölümden oluşuyor: Yöntem - Çözümleme - Sonuç. Yapıtın sonuna Fransızca bir özet ve başlıca terimler bölümü eklenmiş. (İstanbul Üniversitesi Yayınları - Yabancı Diller Yüksek Okulu Yayınları/50 TL.) (E.C.)

STRUGA AKŞAMLARI

Her yıl Yugoslavya'nın Ohri kenti yakınlarındaki Struga'da düzenlenen şiir şenliklerinde «Uluslararası Altın Çelenk Ödülü» verilmektedir. Bugüne kadar ödül alan şairlerin seçilen şiirlerinden oluşan bir güldeste hazırlamış Tarık Dursun K. ile Necati Zekeriya. **Struga Akşamları (Altın Çelenk Şairleri)** adını taşıyan güldestede Rober Rojdestvenski, Bulat Okucava, Laszlo Nagy, Mak Dizdar, Miodrag Pavloviç, W.H. Auden, Eugenio Montale, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Leopol Sedar Senghor, Guillevic, Artur Lundkvist ve Rafael Alberti'den şiirler yer alıyor. (Koza Yayınları/30 Lira (E.C.)

DEĞİNMELER

YENI ŞİİRLER YENİ ŞAİRLER

Edebiyat dünyasında yeniler eskiyor, eskiyenlerin bıraktığı gençlik yerlerini yeni kişiler dolduruyor. On yıl önce genç şair sayılan kişi bugün iyi kötü olgunluk döneminde. Yıldızların kaydığını görüyoruz, kalıcılığını epeyce sürdürecek gibi görünen büyük adlar yavaş yavaş unutuluyor. En acısı da daha ölmeden unutulmak değil mi? Zaman acımasız bir yargıç. Zamana direnebilen kaç kişi olmuş her çağda? Yıldızların sönmesi o kadar da acı değil. Yeni yıldızların parlamaması acı olurdu. Yeni yıldızlar da parlıyor. Bir de bakıyorsunuz, sanatına alınterini katmış bir genç nice bilinir adın arasından sıyrılıveriyor.

Dergimizi dikkatle okuyanlar şiir sayfalarımızda üç adın başarıyla yer aldığını görmüşlerdir. Ahmet Ada, Ahmet Telli ve Ömer Ateş Kızıltuğ yaşlarının elverdiği ustalığın çok ötesinde ürünler veriyorlar. Üçü de, bildiğimiz kadarıyla, kendini yinelemenin batağına düşmeden, hep yeni anlamlar, yeni anlatımlar arayarak, özenle, titizlikle kuruyorlar şiirlerini. Onların bugünkü ürünleri yarınki çok üstün yapıtların ilk bildiricileri niteliğindedir. Kısa zamanda vardıkları bu ilk ustalığın tadına yenilmezlerse, bugünkü çabalarını sürdürürlerse çok önemli yerlere varacaklar onlar. Üstünlükleri, şiiri bazı şeyleri kolayından anlatmakta bir araç diye görmemelerinden, sanatı yükümlülüklerin en ağırı saymalarından geliyor. Bir gün çok sıradan bir yerlerde duralayıp kalırlarsa, bu onların yeteneksizliğinden kaynaklanmayacaktır.

Ahmet Ada ve Ahmet Telli ayrıca birer düzyazı ustası, birer başarılı eleştirmen olma yolundalar. Onların büyük havalar atmayan yazılarından öğrendiğimizi adı çok büyük eleştirmenlerimizin yazılarından öğrenebiliyor muyuz? Her şeyden önce bugüne kadar çok az görülmüş olan bir şeyi, güzel görünmek için yazı yazmak batağına düşmemeyi çok iyi beceriyorlar. Bu da belki onların dürüst toplumcular olmalarına bağlı olarak ortaya çıkıyor.

Ahmet Ada'yı, Ahmet Telli'yi, Ömer Ateş Kızıltuğ'u gözlerimiz bugün olduğu kadar yarın da aramalı. (A.T.)

BİR AÇIKLAMA

Sayın A. Kadir adına şu açıklamayı yapmakta yarar gördük:

Nazım Hikmet'in yaşamına ilişkin birçok konuda olduğu gibi Nazım Hikmet'le Piraye hanımın ayrılmaları konusunda da bazı yanlış bilgiler ortaya konulmaktadır. Gerçekle ilgili olmayan, tam tamına kurgu ürünü olan bir sav, Nazım Hikmet'le Piraye hanımın ayrılmalarında A. Kadir'in tanıklık ettiği savı edebiyat ortamımızda yazılı ya da sözlü olarak zaman zaman öne sürülmektedir. Oysa A. Kadir'in **1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet** adlı yapıtının üçüncü baskısında 186. sayfadaki dipnotunda bu konu kesinlikle aydınlatılmıştır. A. Kadir bu dipnotunda ilgili mahkemede tanıklık yapmadığını bildiriyor ve şöyle diyor: «Nazım istediydi tanıklık yapmamı, ama ben kabul etmedim.» (A. T.)

S E K
Aylık Sanat El Kitapları
Yöneten: İlhami BEKİR
P.K.: 1253, Sirkeci/İSTANBUL

YAŞAYANLA YAŞAYACÂK OLAN ALTAN YALÇIN'IN (1942-1978) HALİÇ FİLMİ ÜZERİNE

Altan K. Yalçın 1942'de İstanbul'da doğdu. Memur kökenli bir ailedendir. Çocukluğunu ve ilk gençliğini gerçekten zor koşullar altında geçirdi. Bir yandan ekonomik sorunları yenmek için ilkokul çağından beri deri işçiliği, dökümhane çıraklığı, elektrikçilik, köftecilik, turşuculuk gibi işlerde çalışırken öte yandan büyümek, öğrenmek ve doğru bildiklerini öğretebilmek için toplumsal kavganın içine girdi. Bu koşullar altında 1967'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi.

1965'ten 1974'e kadar önce görevli olarak sonra yönetim kurulu üyesi olarak SİNEMATEK derneğinde çalıştı. 1967'den itibaren İstanbul Üniversitesi Film Merkezinde Film Uzmanlığı yaptı.

Aylık dergi ve gazetelerde eleştiri ve röportajları yayınlanmıştır, **Yılmaz Güney Dosyası** (Bir Sanatçı Yargılanıyor) adlı kitabı vardır.

Altan Yalçın 5 Nisan 1978 de ölmeden önce **Haliç, - Yaşayanla Yaşayacak olan** - adlı filmini bitirmiştir. Haliç filmi, Balat'ta doğup büyümüş olan A. Yalçın'ın çocukluğunda yaşadığı, gözlemlediği insanların yaşam ve ölümle ilgili deneyimleri ve felsefeleri, günlük çabaları; ekonomik platformda ise dış mahalle halkı iken küçük burjuvaziye dönüşümleri ve toplumsal değişimlerinden kaynaklanmaktadır. Büyük gruplar halinde dolaşan ve oynıyan çocukları, geneleve ve hamama birlikte giden gençleri, kilisede hergün mum diken uslanmış orospuları, başıyla ayna kıran fedaileri ve içki, esrar kullanan kabadayılarının yanında çalışıp da giderek yoksullaşan işçileri, memurları ile Haliç neyin temsil-

cisi idi? İşte filmde bu sorunun yanıtını görüntülemeğe çalışan A. Yalçın yorum olarak Kemal Özer'in bu film için yazdığı uzun belgesel şiiri kullanmıştır. Şiir Hal'de, Cibali tütün fabrikasında, Tersanede, Mezbahada, Silahtar'da ve her tür emekçiyi barındıran Haliç'in tüm işyerlerinde emeğin sömürülüşüne, insan yaşamının hor görülüşüne karşın emekçilerin aydınlığını ve geleceğe umudunu sergilemektedir.

620 m, 22 dakika siyah - beyaz olan yapıt, görüntüleri tamamlamak için yazılmış olan şiirle tam olarak bütünleşir. Filmde zaman zaman görüntüler zaman zaman şiir ön plana çıkmaktadır. Görüntü yer yer sanki Haliç'in anısal geçmişini yansıtmak ister gibi yavaşlamakta ve durağan özellikler kazanmakta, yer yer ise yaratmanın ve üretmenin sevincini ve coşkusunu içinde taşır gibi hızlanmaktadır.

Özellikle insan materyeline eğilerek Haliç'te yaşamı ve emeği ele alan film, geçmişte yaşayanla, gelecekte yaşayacak olanı bir araya getirmekte, emeğin sömürüden kurtuluş umudu ile Haliç'i güneşli günlere bağlamaktadır.

DORA KÜÇÜKYALÇIN